

Politički
ŽIVOT

Časopis
za analizu politike

Jun 2017

Broj

13

ISSN 2217-7000

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

Politički život

13

Politički
ŽIVOT

ISSN 2217-7000

Časopis
za analizu politike

Jun 2017

Broj

13

Predsednički izbori u Srbiji 2017. godine

Despot Kovačević
**Izborna administracija u Srbiji -
predsednički izbori 2017. godine**

Milenko Elez
**Opšti okvir izborne kampanje - kontekst, akteri i
teme**

Danka Čančarević
**Imidž kandidata na predsedničkim izborima
u Republici Srbiji 2017. godine**

**Dokument - Rezultati predsedničkih izbora u
Srbiji 2017. godine**

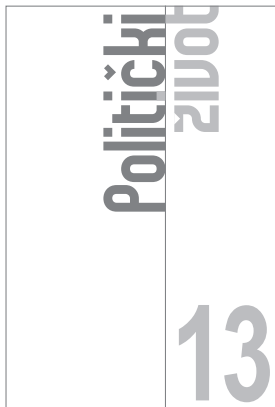
Region
Slaven Živković
**Rođeni da (ne) glasaju: demografske
karakteristike kao prediktori izborne
apstinencije u Crnoj Gori**

Lazar Glišović
**Novi „hibridni“ sud za zločine izvršene tokom
i nakon sukoba na Kosovu i Metohiji - Nadležnost
i kontroverze**

Evropa
Vanja Savić
Finalitée evropskih integracija posle Bregzita

SAD
Đorđe Milošević
**Od Obame do Trampa - predsednička tranzicija
u Sjedinjenim Američkim Državama**

Tema broja Predsednički izbori u Srbiji 2017. godine

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU

СЛУЖБИ
ГЛАСНИК

Politički život

Redakcija

Prof. dr Slaviša Orlović (glavni i odgovorni urednik),
prof. dr Slobodan Marković, prof. dr Vladimir Vuletić, doc. dr Dušan Spasojević

Međunarodna redakcija

Prof. dr Spiros Economidis, London School of Economics and Political Science (LSE), London
Prof. dr James Ker-Lindsay, London School of Economics and Political Science (LSE), London
Prof. dr Cirila Toplak, Fakultet društvenih nauka, Univerzitet u Ljubljani
Doc. dr Olivera Komar, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore

Programski savet

Prof. dr Vukašin Pavlović (predsednik), prof. dr Vučina Vasović,
prof. dr Čedomir Čupić, prof. dr Ratko Božović, prof. dr Goran Bašić

Sekretar redakcije

Despot Kovačević

Izdavači

Centar za demokratiju, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu
JP *Službeni glasnik*, Beograd

Za izdavače

Prof. dr Dragan Simić
Dr Jelena Trivan

Adresa

Jove Ilića 165, Beograd
e-mail: politickizivot@fpm.bg.ac.rs

Dizajn

Goran Ratković

Prelom

Olivera Tešanović

Lektura i korektura

Olivera Veličković

Tiraž

300 primeraka

Štampa

JP *Službeni glasnik*

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
32

POLITIČKI život : časopis za analizu politike / glavni urednik Slaviša Orlović. – 2017, br. 13 (jun) – . – Beograd (Jove Ilića 165) : Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka : 2014 – (Beograd : JP *Službeni glasnik*), – 24 cm

Tromesečno.
– je nastavak: Analiza politike = ISSN 2217-6233
ISSN 2217-7000 = Politički život
COBISS.SR-ID 186943756

13

Tema broja: Predsednički izbori u Srbiji 2017. godine

Despot Kovačević Izborna administracija u Srbiji – predsednički izbori 2017. godine	9
Milenko Elez Opšti okvir izborne kampanje – kontekst, akteri i teme	21
Danka Čančarević Imidž kandidata na predsedničkim izborima u Republici Srbiji 2017. godine	31
Dokument – Rezultati predsedničkih izbora u Srbiji 2017. godine	45
Region	
Slaven Živković Rođeni da (ne) glasaju: demografske karakteristike kao prediktori izborne apstinencije u Crnoj Gori	47
Lazar Glišović Novi „hibridni“ sud za zločine izvršene tokom i nakon sukoba na Kosovu i Metohiji – Nadležnost i kontroverze	65
Evropa	
Vanja Savić <i>Finalitée</i> evropskih integracija posle Bregzita	79
SAD	
Đorđe Milošević Od Obame do Trampa – predsednička tranzicija u Sjedinjenim Američkim Državama	89
Istraživanje	
Tatjana Lazić Političke ambicije i politički karijerizam	97
Prevod	
Ivan Krastev Od politike do protesta (prevod: Lana Avakumović)	115
Prikaz	
Stefan Surlić Jirg Štajner, <i>Osnovi deliberativne demokratije – empirijsko istraživanje i normativne implikacije</i>	129

Special Issue: Presidential elections in Serbia 2017.

Despot Kovačević Electoral administration in Serbia – presidential elections 2017.	9
Milenko Elez The general framework of the campaign the election – context, actors and topics	21
Danka Čančarević The image of the candidates for the presidential elections in the Republic of Serbia 2017.	31
Document – Final results of Presidential elections in the Republic of Serbia 2017.	45
Region	
Slaven Živković Born (not) to vote: demographic predictors of non-voting in Montenegro	47
Lazar Glišović The new “hybrid” court for crimes committed during and after the conflict in Kosovo and Metohija – Jurisdiction and controversies	65
Europe	
Vanja Savić <i>Finalitée</i> of european integration after Brexit	79
USA	
Đorđe Milošević From Obama to Trump – presidential transition in the United States of America	89
Research	
Tatjana Lazić Political Ambitions and Political Careerism	97
Translation	
Ivan Krastev From politics to protest (translated by Lana Avakumović)	115
Book Review	
Stefan Surlić, Juirg Steiner, <i>The foundations of deliberative democracy: empirical research and normative implications</i>	129

**Tema broja:
Predsednički izbori
u Srbiji 2017. godine**

UDC 324:342.511(497.11)“2017”

Izborna administracija u Srbiji - predsednički izbori 2017. godine

Sažetak

Fer i slobodni izbori predstavljaju osnovni element demokratskog sistema. Izborni menadžment i izborna administracija jedni su od najvažnijih mehanizama u zaštiti i ostvarivanju izbornog prava i legalni su okvir za sprovođenje svih izbornih radnji. Srbija kao zemlja nove demokratije ne odskaje od uporedne prakse u pitanju izborne administracije, ali u praksi izborna tela, a pre svih Republička izborna komisija, nailaze na niz poteškoća. Na predsedničkim izborima 2017. ponavlja se sličan scenario kao i na prethodnim, pa bi promena izborne administracije trebalo da bude deo izbornih reformi.

Ključne reči

izbori, izborna administracija, izborna tela, Srbija, predsednički izbori

* Despot Kovačević je istraživač-pripravnik i doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, despot.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

Uvod

Predsednički izbori u Srbiji spadaju u red najvažnijih demokratskih procesa, uz parlamentarne izbore, i njihov značaj je u skladu sa pozicijom predsednika u političkom sistemu Srbije, kao i pomeranjem pozicije moći u skladu sa kontekstom i kandidatima. Dosadašnja praksa je pokazala da „personalizacija politike“ dobija svoj najjači efekat u predsedničkim izborima, a da neposredan izbor, bez obzira na snagu funkcije predsednika, sa sobom nosi veliki demokratski legitimitet. Za sprovođenje ovih izbora, kao i za druge izbore, nužan je efikasan sistem za pripremu i implementaciju predizbornih i izbornih radnji u cilju ostvarivanja slobodnih i fer izbora i volje građana u opredeljivanju za kandidate.

Institucionalni i zakonodavni okvir, odnosno regulacija, podrazumevaju uključenost više institucija sistema, organizacije sprovođenja izbora, kao i formalno-pravni status i odredbe svih pojedinosti. Izborna administracija ima svoje različite pojavne oblike u uporednoj praksi, ali značaj koji ona ima u ostvarivanju demokratskih principa nepravedno je zapostavljen, posebno u novim demokratijama, gde ovaj deo institucija političkog sistema dolazi u fokus samo u slučaju neregularnosti i manipulacija u izbornom procesu.

Izborna administracija u Srbiji po svojoj prirodi i sastavu spada u tipičnu praksu koju možemo susresti u nizu država. Zakonodavni okvir koji je prati takođe je svojevrsan za praksu novih demokratija u kojima imamo jednostavnu „transplantaciju“ institucionalnog okvira sa segmentima koji su prilagođeni sistemu i kontekstu u kojem se odvijaju. Praksa izborne administracije često je bila karakterisana samo u slučajevima izbornih neregularnosti, a svoj vrhunac doživljava na prethodna dva izborna procesa, parlamentarnim izborima 2016. i predsedničkim izborima 2017.

Prema Ustavu Republike Srbije, izborna prava je opšte i jednako, izbori su slobodni i neposredni, a glasanje tajno i lično (Ustav Republike Srbije, član 52, stav 2). Demokratska praksa u cilju ostvarivanja zagarantovanog

izbornog prava, kao fer i demokratskih izbora planira se, obezbeđuje i sprovodi kroz državni institucionalni okvir na čelu sa Republičkom izbornom komisijom.

Značaj i funkcije izborne administracije

Demokratska procedura redovnih izbora služi kao jedan od osnovnih sredstava legitimisanja demokratske vlasti i kao parametar demokracije društva. Treba istaći da sama funkcija izbora nije u tome da oni demokratiju (ili demokratski politički sistem) učine više demokratskim ili demokracičnijim, nego da demokratiju učine mogućom (Pajvančić, 2003: 6). U skladu sa tim treba posmatrati i osnovnu funkciju izbora u društvu, a njihovo sprovođenje prvim i elementarnim sadržajem demokratije. Izbori predstavljaju način da najveći broj ljudi izabere svoje predstavnike i tako utiče na formiranje i oblikovanje vlade, kao i javnih politika (Orlović, 2015: 29). U skladu sa tim, nužno je obezbediti uslove da se izbori održe i da se na zakonom propisan način građani opredele za svoje predstavnike. Izborna administracija podrazumeva da funkcionalno omogućava tumačenje i primenu izbornih zakona, brojanje glasačkih listića, kao i rad biračkih mesta – biračkih odbora (prim. autora) pored ostalih funkcija bitnih za demokratiju (Pal, 2016: 86).

Mogućnosti i funkcionalna osposobljenost izborne administracije uređuje se nizom pravnih akata, ali treba istaći da „kvalitetu sistema kojim se uređuje zaštita izbornih prava doprinosi prvenstveno njegova stabilnost, dugotrajna primena i usklađenost sa sudskom praksom” (Vučetić, 2015: 150). Problem novih demokratija, pre svega u zemljama postkomunizma, upravo je bila u nepostojanju kontinuiteta ne samo izborne administracije, nego i demokratskih fer i slobodnih višestranačkih izbora, pa samim tim ovi sistemi nemaju podlogu u stabilnosti, primeni i usklađenosti sa sudskim praksama. Srbija je jedna od tih zemalja koje su, pored promena izbornih pravila, u dve i po decenije višestranačja menjale i druge zakonske okvire koji su doveli do velike neutemeljenosti izbornog sistema, pa i nepoverenja prema izornoj administraciji.

O načinu formiranja i funkcionisanja izborne administracije posebno značajna je studija Helene Kat (Helena Catt) i grupe autora u opsežnom projektu “International IDEA Handbook Series” o dizajnu izbornog menadžmenta.

U formiranju izborne administracije možemo istaći tri modela: a) model nezavisnih tela; b) vladin model; c) mešoviti model (Catt et al, 2014: 6). Prvi model predstavlja izbornu administraciju koja je autonomna i nezavisna u svom radu, ali njenu kontrolu i nadzor vrše zakonodavna i sudska vlast. Ovakav tip izborne administracije svoju nezavisnost pre svega crpi iz finansijske autonomije i nezavisnosti u odnosu na političke aktere. U svojoj formalnoj strukturi najčešće ima stručnjake pravnog obrazovanja i specijalizovane za oblast izborne regulative i prava.

Primeri prakse ovog oblika izborne administracije mogu se videti u Bosni i Hercegovini, Jermeniji, Gruziji, Estoniji, Poljskoj, ali i u nekim zemljama više razvijene demokratije kao što su Kanada i Urugvaj, i mnoge druge (Catt et al, 2014: 6).

Vladin model izborne administracije podrazumeva agenciju koja je formirana od strane izvršne grane vlasti, pre svega nadležnog ministarstva i lokalnih vlasti. Ovakva izborna tela formiraju se privremeno u sastavu službenika ministarstva i nemaju posebnu autonomiju u radu, a budžetski su vezani za nadležno ministarstvo ili lokalnu samoupravu. Primeri prakse ovakve izborne administracije su u Danskoj, Švajcarskoj, Švedskoj, Sjedinjenim Američkim Državama, kao i delom u Velikoj Britaniji – za izbore, ali ne i za referendume (Catt et al, 2014: 7). Očigledno je da ovakav model nužno mora da ispunjava osnovne kriterijume dobre demokratske prakse, poverenja u institucije sistema i široko shvaćenih prava na fer i slobodne izbore.

Svakako najvažniji model, koji bi trebalo da ukloni nedostatke prva dva, jeste mešoviti model. Ovaj model ima dve važne komponente: 1. monitoring i nadzor izbornog procesa vezan je za nezavisnu izbornu administraciju na koju uticaj ne vrši izvršna vlast; 2. implementacija izbornih pravila i sprovođenje izbora u rukama je određenog državnog organa, sektora ministarstva i/ili lokalne vlasti. Ovaj mešoviti kombinovani model primenjuju Francuska, Japan, Španija i niz bivših francuskih kolonija koje su to preuzele (Catt et al, 2014: 8). Slično kao i sa modelima izbornih sistema, ovakav model i njegovi efekti mogu da zavise od niza faktora, prvenstveno je u pitanju jačina jedne od dve navedene komponente i mehanizmi koji su uključeni u model. Svakako, najveći problem novih i mladih demokratija često je u samom kopiranju modela razvijene demokratije, a da pre toga nisu zadovoljeni drugi uslovi za ostvarivanje i pravu rezultantu ciljano implementiranih mehanizama.

U tumačenju funkcionalnosti izborne administracije važno je dodati i značaj sastava izbornih tela, kao i njihove mandate (Bursać, 2013: 101), kao i nivo centralizacije, odnosno decentralizacije izborne administracije (Catt, 2014: 17).

Sastav izborne administracije, pre svega centralnog izbornog tela, ide po uzoru na modele izborne administracije, pa bi se mogli podeliti u tri grupe, gde bi prve dve bile u skladu sa čistim modelima u kojima imamo članove političkih aktera (političkih partija i organizacija) ili stručna lica (profesionalce, pravnike, praktikante u oblasti izbornog prava...). Treća grupa, po uzoru na mešoviti model, sastavljena je od obe grupe. „Partijski model obično prevladava u tranzicionim društvima, odnosno državama koje organizuju izbore po prvi put nakon pada totalitarnih režima” (Bursać, 2013: 101), a osnovna ideja je da se izbegne i razvodni monopol koji je posedovala komunistička partija i državna birokratija u zemljama postkomunizma, koje prenose trajne posledice na novo ustrojstvo.

Mandat, odnosno način funkcionisanja izborne administracije u odnosu na vreme mandata kada deluju, ima dva oblika i tu se ističu permanentna

(stalna) izborna tela i privremena (ad hoc) izborna tela (Catt et al, 2014: 12). Stalna izborna tela biraju se na duži mandat i izvan izbornog procesa imaju niz nadležnosti, pre svega u održavanju biračkog spiska, poboljšavanju uslova za ostvarivanje izbornog prava, obukom i pripremama u cilju podizanja kapaciteta izborne administracije, kreiranju politika za izbornu reformu i sl. Ovo su profesionalna izborna tela i odlikuju se trajnošću, nepristrasnošću, stručnošću i usredsređenošću (Vuković, 2011: 65; Bursać 2013: 101).

Za razliku od njih, privremena izborna tela formiraju se sa kratkim mandatom i najčešće je on u trajanju izbornog procesa, odnosno u vremenskom okviru priprema, raspisivanja, sprovođenja i zaključivanja rezultata izbora, kada im se okončava mandat.

Pitanje (de)centralizacije izbornih tela takođe je od važnosti za jačinu i kapacitete izborne administracije. Nivo decentralizacije zavisi od uređenosti sistema, u unitarnim državama izborna administracija objedinjena je na državnom nivou, dok se u federalnim zemljama izborna administracija deli na nacionalnu, regionalnu, lokalnu itd. Od podele u ovom smeru zavisi i nivo odgovornosti i nivo demokratičnosti izborne administracije. Oba modela pružaju određene prednosti, ali i mane – mogućnost manipulativnosti centralne vlasti raste sa centralizacijom, dok je za decentralizaciju izborne administracije nužan određeni stepen demokratije i vladavine prava, ali i ekonomske stabilnosti, kako bi na nižim nivoima izborna tela mogla uspešno da sprovedu sve izborne radnje.

Izborna administracija u Srbiji - model i zakonodavni okvir

U skladu sa navedenim modelima može se odrediti i model izborne administracije u Srbiji. Prema navedenim kriterijumima i prirodi izborne administracije u Srbiji može se reći da je najbliža mešovitom modelu, da i po sastavu ima upliv izvršne vlasti, ali i druge pojedinosti koje je udaljavaju od vladinog modela, ali i od modela nezavisnog tela. U skladu sa praksom novih demokratija, sve parlamentarne grupe imaju svoje predstavnike u centralnom izbornom telu. Po mandatu, izborna administracija u Srbiji pripada stalnom modelu¹, ali ima i privremeni karakter – što zbog trajanja mandata paralelno sa trajanjem mandata Narodne skupštine, što zbog posebnog modela proširenog sastava u vreme izbornog procesa.

Prema formalnom karakteru, izborna administracija u Srbiji je decentralizovana jer postoji centralno telo za sprovođenje parlamentarnih i predsedničkih izbora, dok pokrajinske i lokalne izbore sprovode odvojena izborna tela u skladu sa nivoom na kojem se odvijaju.

Centralno telo za sprovođenje izbora u Srbiji je Republička izborna komisija (RIK), koja je formirana po Zakonu o izboru narodnih poslanika

[1] Postoje sporenja o stalnosti izborne administracije, zbog vezanosti mandata RIK-a za mandat Narodne skupštine (Bursać, 2013: 102). Ipak, u skladu sa dužinom mandata u ovom radu prihvatam status stalnog izbornog tela.

Republike Srbije, dok na izbornim mestima izborni proces sprovode birački odbori. Budući da je tema ovog rada izborna administracija i praksa izborne administracije u slučaju predsedničkih izbora u Srbiji 2017. godine, poseban osvrt će biti na ulozi RIK-a u sprovođenju ovih izbora.

Prema zakonu, organi za sprovođenje izbora su Republička izborna komisija i birački odbori (član 6), dok zaštitu izbornog prava obezbeđuju RIK, Upravni sud i nadležni sudovi (član 7). U svom funkcionisanju Republička izborna komisija radi samostalno i nezavisno, a za svoj rad odgovorna je Narodnoj skupštini, koja je i imenuje. Ove promene u izornoj administraciji (sa različitim dopunama i reformama) imamo nakon 2000. godine i demokratskih promena u Srbiji, dotad je izborna administracija bila značajnim delom profesionalna, sastavljena od sudske vlasti, ali i delom sastavljena od predstavnika političkih subjekata. Sa demokratskim promenama, zbog različitih sumnji i manipulacija u periodu pre demokratskih promena, došlo je do potrebe da politički subjekti preuzmu značajniju ulogu u izornoj administraciji, kako bi jedni drugima bili korektivni faktor.

Kako je već navedeno, RIK funkcioniše u stalnom sastavu, dok u vreme izbornog ciklusa radi u proširenom sastavu. Stalni sastav RIK-a čini predsednik i 16 članova koje bira Narodna skupština na predlog parlamentarnih grupa, ali tako da nijedna od političkih stranaka, koalicija ili političkih organizacija ne može imati više od pola članova RIK-a (član 29), dok uz njih u stalni sastav ulaze i sekretar i predstavnik Republičkog zavoda za statistiku koji nemaju pravo glasa.

U prošireni sastav ulaze i predstavnici političkih subjekata koji se kandiduju – po jedan predstavnik podnosioca izborne liste (za parlamentarne izbore), odnosno po jedan predstavnik svakog kandidata (za predsedničke izbore) (član 33).

Republička izborna komisija ima širok spisak nadležnosti, pre svega ona se stara o sprovođenju izbora u skladu sa zakonom, priprema i organizuje izborni proces, utvrđuje i propisuje standarde, obrasce, propise za izbore (član 34). U delu o pravu glasa RIK je nadležan za utvrđivanje broja glasača u saradnji sa nadležnim ministarstvom koje održava birački spisak.

Važne nadležnosti Republičke izborne komisije koje su, posebno u praksi, pokazale velike probleme su: izborni materijal i organizacija izbora na terenu kroz biračke odbore, kandidatura i uslovi za kandidovanje, kao i utvrđivanje rezultata (mandata) sa završetkom glasanja. Sve tri navedene stvari su od velike važnosti za fer i demokratske izbore, ali i za principe vladavine prava, borbu protiv korupcije, medijske slobode i borbu protiv drugih loših pojava po demokratiju.

Republička izborna komisija prema svojim nadležnostima predstavlja instituciju kojoj se upućuju prigovori vezani za izborni proces, u skladu sa svim potencijalnim prekršajima i sumnjama o neregularnostima u svakom delu izbornog procesa. Po prigovorima RIK mora da odluči u roku od 48 sati (pre svega zbog vremenski ograničenih rokova u samom izbornom

procesu), dok se drugostepena zaštita izbornog prava ostvaruje kod Upravnog suda, ukoliko je prigovor odbijen od strane RIK-a.

Praksa izborne administracije u Srbiji - predsednički izbori 2017.

Predsednik Republike Srbije biran na neposrednim i slobodnim izborima je u ustavopravnom sistemu Srbije pozicija sa najvišim legitimitetom i jedna od najvažnijih funkcija u političkom sistemu Srbije. Predsednik Srbije bira se po Zakonu o izboru predsednika Republike („Službeni glasnik RS”, br. 111/07 i 104/09).

Iako je formiranje i funkcionisanje Republičke izborne komisije propisano Zakonom o izboru narodnih poslanika, prema Zakonu o izboru predsednika Republike „izbore za predsednika Republike sprovode organi koji sprovode izbore za narodne poslanike” (Zakon o izboru predsednika Republike, član 7).

Predsednički izbori u Srbiji raspisani su 2. marta 2017. godine i za datum održavanja izbora određen je 2. april 2017, u zakonskom roku (Odluka o raspisivanju izbora za predsednika Republike, 01 broj 013-541/17). Ceo izborni proces od raspisivanja do zaključivanja rezultata stavljen je u najkraće zakonske rokove.

Za analizu rada Republičke izborne komisije i izbornih tela uopšte praktičnu upotrebu imaju tzv. kriterijumi za evaluaciju izbornih tela (Catt et al, 2014: 367), koji su ustanovljeni po obrnutoj logici merenja - tako što se mere nedostaci i neuspesi izborne administracije.² Ovi kriterijumi podrazumevaju: a) nedostatak poverenja političkih aktera u izborna tela, b) vladin uticaj i/ili politički uticaj na donošenje odluka izbornih tela, c) pristrasan pristup izbornih tela u celini ili njenih članova, d) nedostatak profesionalizma izbornog tela, e) nekompetentnost izbornih tela ili finansijska neodgovornost (Catt et al, 2014: 367). Ovi kriterijumi mogu biti ispitani i na delimično kvantitativan način, ukoliko posedujemo istraživanja. S obzirom na činjenicu da takvih istraživanja nema, kvalitativna i deskriptivna provera kriterijuma je nužnost koja ne umanjuje značaj.

U toku izbornog procesa za predsedničke izbore, RIK je imao veliki broj sednica i veliki broj donešenih odluka. Svakako su najveću pažnju privukle tri situacije: predaja potpisa za kandidaturu Luke Maksimovića i njihovo osporavanje, brojanje glasova i naknadna provera zbog sumnji opozicije, glasanje o zaključivanju rezultata predsedničkih izbora u Srbiji 2017. godine.

Kada govorimo o (ne)poverenju u Republičku izbornu komisiju od strane političkih aktera, svaki od izbornih ciklusa prošao je sa dovodenjem

[2] Istu metodologiju koristi Dejan Bursać za merenje nedostataka izborne administracije na parlamentarnim izborima 2012. u radu „Republička izborna komisija na izborima 2012.” u Jovanović M., Vučićević D., zbornik Izbori u Srbiji 2012. godine - (Ne)Jočekivana promena, Institut za političke studije, Beograd, 2013. Metodologija korišćena u navedenom radu je iz (Wall et al, 2006: 297), dok se u ovom radu koristi revidirano izdanje iste studije (Catt et al, 2014: 367).

u pitanje RIK-a kao institucije. Jednu od velikih mrlja u integritet unela su famozna brojanja listića na izborima 2016. godine i situacija „jednog glasa koji odlučuje o cenzusu“. Na ovim izborima takva atmosfera se prenela u toku celog izbornog ciklusa. Prvi problem i pozivanje na nelegalne i protivustavne izbore bio je iz štaba kandidata Boška Obradovića zbog izbora na Kosovu i Metohiji koji su se održali po drugačijim pravilima i mimo odluke Ustavnog suda (Saopštenje sa 11. sednice Ustavnog suda, održane 16. juna 2016. godine).

Partije u opoziciji su u mnogo slučajeva izrazile veliko nepoverenje u rad Republičke izborne komisije i dovele u sumnju čitav proces. U brojanju glasova iznesene su tvrdnje da je došlo do velike krađe glasova zbog indikativnih slučajeva o nepoklapanju broja listića u džaku i broja glasova za kandidata Aleksandra Vučića (<http://www.sasajankovic.rs/2017/04/08/vucic-potencijalno-ukrao-319-000-glasova/>) iz štaba kandidata Saše Jankovića.

Uz ove slučajeve, trajno nepoverenje u RIK ali i ceo izborni proces je zbog nesređenog biračkog spiska i znatno većeg broja glasača u spisku nego na terenu. Iako posao RIK-a nije sređivanje biračkog spiska, nego nadležnog ministarstva, sumnje se prenose i na RIK kao instituciju koja sprovodi izbore. Nepoverenje u RIK ide i posredno, preko biračkih odbora, zbog slabog poznavanja izbornog procesa velikog dela članova biračkih odbora, dok RIK, iako bi trebalo da ima edukativnu ulogu, nema kapacitete za sprovođenje takve politike.

Vladin i/ili politički uticaj na izborna tela može se odnositi na različite pritiske koje trpi RIK i kako na te pritiske odgovara. Republička izborna komisija u svom radu pokušava da radi nezavisno, ali ipak svaki od članova RIK-a teži da odluke idu u smeru najboljih interesa njegovog predlagачa, uz poštovanje osnovnih normi. Jedna od zamerki po ovom pitanju došla je od opozicije koja je burno reagovala na činjenicu da je RIK odlučio javno i uživo putem medija da broji glasove sa dva sporna glasačka mesta, a da je pre toga premijer na televiziji zatražio takvu mogućnost. Iako je ovakav pristup javnosti dobra demokratska praksa, opoziciji je zasmetao „uticaj“ premijera na RIK.

Veliki pritisak na članove RIK-a bio je i za glasanje o zaključivanju rezultata izbora, kada je deo opozicije svakoga ko glasa za izveštaj okarakterisao kao „vlast“. U slučaju kandidature Luke Maksimovića i spora oko legalnosti potpisa zbog imena liste, kao i upućenog prigovora RIK-u, veliki pritisak na RIK imala je javnost koja je najavljivala veliku izbornu manipulaciju, iako su neki od članova RIK-a u sličnoj situaciji sa izbora 2016. glasali drugačije. Ovaj prigovor je odbijen, kandidatura prihvaćena, ali je nedvosmisleno RIK bio pod pritiskom brzog donošenja odluke.

Sledeća dva kriterijuma, pristrasnost i manjak profesionalizma, mogu da naruše ugled izbornog tela, ali budući da je RIK formiran od predstavnika parlamentarnih grupa, a u proširenom sastavu i predstavnika predlagачa, teško je tvrditi da pristrasnost ne postoji iako se dobar deo odluka donosi u skladu sa principima, odluke koje su sporne budu uvek

raspravljane prema političkim pristrasnim stavovima. Republička izborna komisija se za izbore 2017. potrudila da profesionalno odradi ceo izborni proces, a pre svega da pravovremeno iznese informacije o rezultatima i da poštuje zakonske rokove.

Za razliku od ranijih slučajeva (2016), profesionalizam je podignut na viši nivo, ali bi pravnici koji zauzimaju pozicije u RIK-u morali sa više profesionalnog pristupa da učestvuju u radu. Da bi se povećali profesionalni kapaciteti RIK-a nužno je da on dobije veće resurse za rad, pre svega u stručnim službama. Dosadašnja praksa da RIK koristi stručne službe Narodne skupštine nije dobra ni za profesionalizam ni za autonomiju ovog izbornog tela.

Pitanje kompetentnosti i finansijske odgovornosti može biti važno kao uzrok mnogih loših pojava u radu izbornih tela. S obzirom na to da RIK radi sa ograničenim budžetom i da je sporno pitanje njegovog finansijskog izveštaja (Bursać, 2013: 112) o finansijskoj odgovornosti je teško govoriti. Sa druge strane, samo finansiranje kampanja i praćenje troškova kampanje je u rukama Agencije za borbu protiv korupcije, pa je RIK u ovom delu „oslobođen” ove nadležnosti. Važno je istaći da ne treba sumnjati u kompetentnost članova RIK-a, ali da se zbog sporova koji dolaze mora razmišljati i o drugim modelima raspodele mesta u RIK-u.

Zaključak

Značaj izborne administracije u savremenim političkim sistemima meri se prema važnosti fer i demokratskih izbora za jačanje demokratije, ali i kao dobra provera rada sudskog sistema koji, u koordinaciji sa izbornom administracijom, rešava različite sporove. Niz je modela i karakteristika izborne administracije, a svaki od njih ima svoje prednosti i mane, posebno sagledavajući kontekst novih demokratija.

Srbija u tom smislu ne odstupa od uporedne prakse i kroz zakonski ustanovljen model sprovodi sve izborne radnje putem institucije Republičke izborne komisije i biračkih odbora na terenu. Zakonski okviri su trpeli reforme kako se menjala politička situacija i potrebe, a danas je i dalje u procesu različitih promena i dorada.

Prema navedenim kriterijumima za evaluiranje rada izbornih tela u slučaju predsedničkih izbora, Republička izborna komisija u Srbiji ima niz poteškoća u radu koje opterećuju ceo izborni proces, a veliko nepoverenje u rad RIK-a od strane političkih aktera, pritisci i drugi uticaji dovode do šireg nepoverenja u rad RIK-a, pa čak i među građanima koji nisu upoznati sa funkcionisanjem ove institucije. Pitanja profesionalizacije, jačanja kapaciteta i finansijske nezavisnosti RIK-a moraju postati deo reformi izbornog sistema. Poslednji izborni proces je na nizu situacija pokazao manjkavosti ustanovljene prakse, ali nisu ponuđena konkretna rešenja koja ne zavise samo od RIK-a, nego i od celokupne političke situacije.

Electoral administration in Serbia - presidential elections 2017.

Abstract

Fair and free elections are an essential element of a democratic system. The election management and electoral administration are one of the most important mechanisms in the protection and the exercise of electoral rights and the legal framework for the implementation of all electoral activities. Serbia as the country of the new democracy does not stand out from the comparative practice in terms of the election administration, but in practice the electoral body, and above all, the Republican Electoral Commission, faced a series of difficulties. In the presidential elections of 2017 a similar scenario repeated as in the previous, so that the change of the electoral administration should be part of electoral reforms.

Key words

elections, electoral administration, electoral bodies, Serbia, presidential elections

Literatura

- Bursać, Dejan (2013). „Republička izborna komisija na izborima 2012”. Zbornik *Izbori u Srbiji 2012. godine - (ne)očekivana promena* (ur. M. Jovanović i D. Vučićević). Beograd: Institut za političke studije.
- Catt, Helen et al. (2014). *Electoral Management Design*, Revised Edition. Stockholm: The International IDEA Handbook Series.
- Orlović, Slaviša (2015). *Izborni bumerang*. Beograd: Univerzitet u Beogradu Fakultet političkih nauka.
- Pajvančić, Marijana (2003). *Uvod u izborne sisteme*. Niš: Odbor za građansku inicijativu.
- Pal, Michael (2016). “Electoral Management Bodies as a Fourth Branch of Government”. *Review of Constitutional Studies*, Volume 21, Issue 1. Ottawa: Forthcoming; Faculty of Law.
- Vučetić, Dejan (2015). “What needs to be changed in Serbian legal regime on electoral rights protection?” *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, Vol. 13, No 2, pp. 149–160, Niš.
- Vuković, Đorđe (2011). „Put ka reformi izborne administracije u Srbiji”. Zbornik *Preporuke za izmene izbornog zakonodavstva u Srbiji* (ur. Z. Stojiljković, D. Spasojević). Beograd: NDI.

Dokumenta i sajтови

- Odluka o raspisivanju izbora za predsednika Republike, 01 broj 013-541/17: <http://www.rik.parlament.gov.rs/doc/izbori-2017/dokumenta/Odluka%20o%20raspisivanju%20izbora.pdf> (15.4.2017).
- Saopštenje sa 11. sednice Ustavnog suda, održane 16. juna 2016. godine: http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/0-102280/saopstenje-sa-11-sednice-ustavnog-suda-odrzane-16-juna-2016-godine-kojom-je-predsedavala-vesna-ilic-prelic-predsednica-ustavnog-suda?_qs=sprovo%C4%91enje%20glasanja%20na%20izborima (15.4.2017).

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS”, br. 98/2006.

Zakon o izboru narodnih poslanika, „Službeni glasnik RS”, br. 35/00, 57/03 – US, 72/03 – dr. zakon, 18/04, 85/05 – dr. zakonik, 101/05 – dr. zakon, 104/09 – dr. zakon, 28/11 – US, 36/11.

Zakon o izboru predsednika Republike, „Službeni glasnik RS”, br. 111/07 i 104/09: <http://www.rik.parlament.gov.rs/dokumenta-zakoni.php> (15.4.2017).

Zvanična stranica predsedničkog kandidata Saše Jankovića: <http://www.sasajankovic.rs/2017/04/08/vucic-potencijalno-ukrao-319-000-glasova/> (15.4.2017).

UDC 328:324(497.11)"2017"
32.019.5

Opšti okvir izborne kampanje - kontekst, akteri i teme

Sažetak

U ovom radu istraživačka pažnja se usmerava ka nekim od opštih karakteristika kampanje za predsedničke izbore u Republici Srbiji, temama i pitanjima koja su predsednički kandidati pokrenuli, a koja su deo opšteg okvira izborne kampanje. Autor podvlači da je jedna od ključnih karakteristika kratke kampanje njen negativni karakter, uprkos tvrdnji svih učesnika da su vodili konstruktivnu pozitivnu kampanju. Posmatrano u odnosu na prethodne predsedničke izbore 2012, rad treba da ponudi odgovor na pitanje da li je na predsedničkim izborima 2017. godine došlo do aktuelizovanja istih tema, i ukoliko jeste da li su one oživljene isključivo u cilju promocije predsedničkih kandidata i dodatnog jačanja njihovog kredibiliteta. Kako bi se razumeo širi kontekst izbora, na početku rada osvetljavaju se predizborno stanje i kalkulacije između predsedničkih kandidata u cilju kreiranja adekvatne izborne strategije i definisanja izborne ponude.

Ključne reči

izborna kampanja, teme, negativna kampanja, iracionalna kampanja

* Milenko Elez je doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, elez.milenko@mts.rs

Predizborna kalkulisanja i predviđanja

Predizborna kalkulisanja i nagađanja oko toga ko će se sve kandidovati za budućeg predsednika Republike Srbije bila su suštinski sadržana u dva ključna pitanja. Prvo pitanje odnosilo se na potencijalnu kandidaturu već sada bivšeg premijera i novog predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića, dok se drugo pitanje ticalo načina na koji će se opozicioni kandidati ponašati i politički organizovati ukoliko do te kandidature dođe. Iako je više puta u javnosti ponovio da nema nameru da se kandiduje na predstojećim predsedničkim izborima, Aleksandar Vučić, kao politički lider koji dobro poznaje način na koji se politička moć može prekomponovati, donosi odluku da se uključi u trku za budućeg predsednika Srbije. Dva su odlučujuća razloga koji su ga na tu odluku naveli. Prvi, Vučić je postao svestan da Tomisav Nikolić nema velike izgleda za reizborom, kao i da gubitak kontrole nad pozicijom predsednika Republike i stvaranje kohabitacije, do koje bi potencijalno došlo, može dovesti do okolnosti u kojima bi njegov kredibilitet i podrška bili pod određenim političkim uticajem. Dakle, kako se ne bi kockao sa političkim rizikom koji pretili njemu samom, ali i političkoj partiji čiji je predsednik, Aleksandar Vučić donosi odluku da se kandiduje i započinje predsedničku kampanju. Drugi razlog koji je na Vučića uticao da se iz Nemanjine preseli na Andrićev venac više je pitanje ojačavanja i obezbeđivanja pozicije politike koju on sprovodi na siguran period od narednih pet godina, ali ne i istovremeno i manju realnu političku moć iako mu ista po Ustavu ne pripada.¹

Kandidatura Aleksandra Vučića neosporno je „pomrsila konce” svim opozicionim liderima, naročito u kontekstu tema kojima su planirali da privuku biračko telo. Iako su priželjkivali da im „na crtu” stane dosadašnji predsednik Tomislav Nikolić, to se ipak nije dogodilo, te je opozicija

[1] Više o nadležnostima predsednika Republike videti u: član 112 Ustava Republike Srbije.

ove izbore neformalno nazvala „referendum protiv Vučića“. (Radulović: Predsednički izbori su referendum protiv Vučića, <http://www.danas.rs/izbori.1180.html>, Pristupljeno 10.03.2017). Međutim, vrlo brzo se tokom kampanje pokazalo da se zapravo pored izbora za predsednika države radi i o izborima za „šefa“ opozicije, odnosno testiraju njegovi potencijalni politički dometi i snaga.

Akteri i teme predsedničke kampanje

Republička izborna komisija 16. marta u zakonski predviđenom roku utvrdila je listu sa jedanaest kandidata za predsednika Republike Srbije, jednog kandidata manje nego na prethodnim predsedničkim izborima.

Kampanja koja je prethodila predsedničkim izborima, održanim 2. aprila ove godine, još jednom je potvrdila tezu koja je obeležila i prethodne predsedničke izbore, a to je da su predsednički kandidati tokom kampanje napravili odlučujući raskid sa programskim temama i konkretnim predlozima o javnim politikama, a na račun potpune personalizacije politike (Stojiljković, 2012: 9). Kao direktnu posledicu personalizacije politike dobili smo kampanju koja nije ponudila nijedno novo konkretno rešenje koje bi potencijalno moglo da privuče onaj deo birača koji je vrednosno neopredeljen. Nasuprot tome, kampanja je suštinski predstavljala prezentaciju prethodno postignutih rezultata od strane kandidata koga je predložila vladajuća koalicija, Aleksandra Vučića sa jedne, i osporavanje tih rezultata od strane opozicionih kandidata, sa druge strane. Veoma malo se govorilo o konkretnim predlozima za pritom vrlo ozbiljne ekonomske i političke probleme oko kojih su se svi kandidati usaglasili da postoje.

Predsednički kandidat koga je predložila vladajuća koalicija², Aleksandar Vučić, nastavio je sa trendom da se biračima obraća isključivo osvrćući se na uspehe za koje je on smatrao da su postignuti tokom njegovog premijerskog mandata, što je dovelo do toga da nabranje svih (ne)postignutih prethodnih rezultata njegove Vlade postane i okosnica njegove kampanje. Vodeći kampanju pod nazivom „Brža, jača, bolja, Srbija“ A. Vučić je uporno ukazivao na projekciju budućeg boljeg standarda građana, ali bez jasne nove ideje kako do njega doći. Ova vrsta poruke, koju je ovaj kandidat ponovo poslao, predstavljala je više deljenje „ličnih“ garancija šakom i kapom, a manje racionalnu elementarnu argumentaciju (Slavujević, 2014: 29). Istovremeno, utisak je, a verovatno kao posledica čestog ponavljanja, da je ova poruka u očima birača postala više parola a manje poruka koja treba da preslika iskrenu nameru onoga od koga je upućena.

Zanimljiv aspekt Vučićeve kampanje, pored neprestanog obećanja da će „bolje sutra“ biti sledeće godine, ogledao se i u tome što se on u svakom

[2] SNS, SPS, Socijaldemokratska partija Srbije, Jedinstvena Srbija, Pups, Pokret socijalista, Srpski pokret obnove, Pokret snaga Srbije, Savez vojvodanskih Mađara.

smislu dao predstaviti kao garant političke i ekonomske stabilnosti kako u zemlji tako i u regionu. U tom smislu, poseta Sarajevu, koju je Vučić obavio i pre „formalnog” početka kampanje, predstavljala je indikator da je regionalna politika pronašla određeno mesto u kampanji ovog kandidata, uprkos njegovim tvrdnjama da se kampanja zaustavlja dok se ne obave bitni državni poslovi (<http://www.blic.rs/vesti/politika/ne-idem-na-cevape-vucic-o-poseti-sarajevu-ove-sedmice-pauza-u-kampanji/lefjr8y>, Pristupljeno 15.03.2017). Pitanje političke bezbednosti predstavljalo je u određenom toku kampanje i predmet „prljave kampanje”. To se posebno odnosi na jednu tvrdnju koju je Vučić izneo na osnovu insinuiranih projekcija o tome da opozicija hoće makedonski scenario u Srbiji (<http://rs.n1info.com/a233743/Vesti/Vesti/Vucic-Opozicioni-kandidati-hoce-makedonski-scenario.html>, Pristupljeno 10.03.2017). Takva vrsta izjava koju smo videli kako kod Vučića, ali i kod pojedinih opozicionih kandidata, govori dodatno u prilog tezi da maticu izjava tokom izbornih kampanja i dalje čine „pseudoargumenti, podmetanje značenja i dovođenje do apsurdna izjava političkih oponentata” (Slavujević, 2014: 22).

Zanimljivo je da je upravo tema regionalne politike i uopšte spoljne politike, posmatrano u odnosu na predsedničku kampanju iz 2012. godine, ovoga puta imala dominantniju ulogu nego do sada najčešće pominjana tema rešavanja kosovskih problema i evropskih integracija, a koja se praktično uvek tretirala u paketu (Atlagić, 2014: 31). Dakle, upadljivo je potiskivanje važnih i krupnih državnih tema u potpuno drugi plan (Jovanović, 2012: 11). Pri tom, to nije karakteristično samo za kampanju A. Vučića. Praktično svi predsednički kandidati izopštili su temu Kosova iz izbornog diskursa, što se donekle i očekivalo imajući u vidu kako relativno kratku kampanju tako i teme koje su biračima „interesantnije”, a to su svakako teme iz oblasti ekonomske i socijalne politike. Međutim, pomalo je kuriozitet da se dva kandidata koja pripadaju ekstremnijoj desnici, poput Vojislava Šešelja i Boška Obradovića, takođe nisu konkretnije dotakli pitanja Kosova i pokušali da barem ovoga puta biračima ponude elementarnu racionalnu argumentaciju za rešavanje bar nekih od problema na Kosovu. Umesto toga ponovo su ponudili neku vrstu „univerzalnog mehanizma kako bi objasnili stvarnost na tu vrstu političke teme” (Slavujević, 2014: 24), aludirajući na to da je Aleksandar Vučić „duboko zagazio u priznanje Kosova” (<http://rs.n1info.com/a235544/Vesti/Vesti/Dveri-Vucic-duboko-zagazio-u-priznanje-Kosova.html>, Pristupljeno 20.03.2017). Istovremeno, svoju kampanju bazirali su na pomenutim ekonomskim temama ali kao osnovu kritike prema vladajućoj koaliciji i njihovom predloženom kandidatu, a manje kao pravcu određenog delovanja i problemima, kao i merama za njihovo rešavanje. Pokazalo se, dakle, da su socijalna i ekonomska agenda ponovo poslužile u funkciji promocije predsedničkih kandidata. Naravno, to nisu jedine dve teme koje su kandidati iskoristili kako bi iskazivali sklonost ka sopstvenom hvalisanju, fraziranju i kritikovanju političkih oponentata.

Tema koja je opozicionim kandidatima posebno bila „privlačna“ u postizanju tih sklonosti odnosila se na borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala. Dok je u tom smislu, sa jedne strane, kandidat vladajuće koalicije vodio konstruktivnu kampanju, podsećajući birače na sve uspješne antikorupcijske odluke i sprovedene akcije u cilju suzbijanja korupcije, sa druge strane, opozicioni kandidati žrtvovali su i ovu temu kako bi sproveli negativnu kampanju, što će se kasnije ispostaviti kao pogrešna politička odluka. Takav kontekst kampanje vodio je isključivo ka tome da deo sadržaja i poruke koje su opozicioni kandidati ponudili i poslali u izbornoj kampanji više utiče na to da se spreče pristalice Aleksandra Vučića da izađu na birališta nego da ti kandidati motivišu sopstvene birače, čega u toku kampanje opozicioni kandidati očigledno nisu bili svesni. Strategija koja je podrazumevala preterivanje i isključivost u cilju toga da se A. Vučić, bez prethodno jasne argumentacije, prikaže kao simbol i centar korupcije, pojedinim predsedničkim kandidatima donela je više štete nego koristi. Verovatno najuporniji od svih kandidata da temu korupcije iskoristi više kao temelj na kome će konstruisati kritiku usmerenu ka A. Vučiću, a manje kao temu za privlačenje sopstvenih birača, bio je Boško Obradović, predsednički kandidat Srpkog pokreta Dveri. Naime, ovaj kandidat je temu korupcije i organizovanog kriminala praktično podredio tome da A. Vučića označi kao „kandidata političke mafije“, koji nije rešio nijednu od sporne 24 privatizacije, i koji je „prihvatio metodologiju političke mafije“ (<http://www.istinomer.rs/video/543/Obradovic-Vlast-je-deo-politicke-mafije>). U pogledu toga, osim pokušaja da se Vučić u potpunosti diskredituje bez osećaja da se ta diskreditacija barem jednim delom osnovano argumentuje, Boško Obradović nije iskoristio temu korupcije kako bi ponudio model rešenja za probleme koje je i sam identifikovao. Temu organizovanog kriminala u svrhe negativne kampanje iskoristila je i Srpska napredna stranka, koja je iznela optužbe na račun supruge kandidata za predsednika Srbije Vuka Jeremića. Uprkos efikasnom izvinjenju koje je povodom te optužbe A. Vučić uputio građanima Srbije i Nataši Jeremić, ovakva vrsta optužbe pokazala je najviši stepen negativne kampanje koja je vođena tokom ovih izbora (<http://vijesti.ba/clanak/352667/vucicev-sns-optuzio-suprugu-vuka-jeremica-da-je-sefica-narko-trzista>, Pristupljeno 22.03.2017).

Negativna i „iracionalna kampanja“ nije izostala ni od strane predsedničkog kandidata ispred grupe građana „Dosta je bilo“, Saše Radulovića. Dominacija emotivnog nad racionalnom argumentacijom jeste jedna od glavnih karakteristika koja je obeležila kampanju ovog kandidata (Slavujević, 2014: 24). To se moglo videti na polju mnogih tema kojima se on tokom kampanje bavio. Na primer, pomenuta tema korupcije i organizovanog kriminala poslužila je Saši Raduloviću da evocira sećanja na period kada je obavljao funkciju ministra privrede u Vladi Ivice Dačića, ali u kontekstu iznošenja optužbi prema Aleksandru Vučiću. Glavna linija optužbi kretala se iznošenjem tvrdnji da je za vreme svog ministროvanja

Saša Radulović „uhvatio premijera i njegovog brata u krađi u vladi”.³ Ovakva vrsta tvrdnji, u ovom konkretnom slučaju na temu korupcije u kampanji, predstavljala je ništa više no iznošenje jedne vrste onoga što se naziva „apodiktički sud apsolutne istine”, odnosno tvrdnje koja ima za cilj da ostavi snažan utisak na birače u pogledu buđenja određenih emocija i strasti. Uprkos tome što mu je tema korupcije poslužila kao osnova za kritiku kandidata vladajuće koalicije, glavni tematski fokus predsedničkog kandidata Saše Radulovića i bazična kritika unutar tog fokusa ipak je bila u vezi sa problemom za koji, prema njegovim rečima, spada u red trenutno jednog od najvećih problema u Srbiji, a to je problem partokratije. Iako je postalo očigledno da je partokratija praktično od strane ovog kandidata predstavljena kao gorući problem unutar teme o političkom sistemu, utisak koji se stekao, kako od strane birača tako i od strane stručne javnosti, jeste taj da je problem partokratije suštinski često pominjan kroz prizmu nekoliko dodatnih tema, kao na primer tema iz oblasti ekonomije i socijalne politike. To se najjasnije može videti na osnovu toga što je kritika upućena A. Vučiću kao predsedniku Vlade Republike Srbije, a za donetu odluku o smanjivanju plata i penzija u javnom sektoru bila povezana sa lošim životnim standardom građana i finansiranjem državnog parazitskog aparata. Takva vrsta strategije i izborne ponude u kampanji svakako može da bude konstruktivna, ali pod uslovom da se za svaki jasno ukazani tematski problem ponudi rešenje ili konkretna mera koja do njegovog rešenja može dovesti. Opšti je utisak da je Saša Radulović ostao nedorečen o tome kako za sve definisane probleme može pronaći rešenje, i da je pritom izabrao takvu vrstu političke komunikacije koja je više ukazivala na njegove lične individualne karakteristike, očigledno sa ciljem uspostavljanja jedne vrste pozitivno/negativne dihotomije i jasne granice u odnosu na sve ostale političke oponente (Slavujević, 2014: 24).

Vodeći kampanju pod sloganom „Ljudi koje čekamo smo mi”, bivši zaštitnik građana i predsednički kandidat ispred grupe građana „Za Srbiju bez straha” Saša Janković, insistirao je na pozitivnoj i kritički umerenoj kampanji. Obavljanje funkcije zaštitnika građana i iskustvo koje je stečeno tom prilikom u određenoj meri je imalo uticaja na izbor tema koje su dominirale u kampanji ovog kandidata. Tako je, na primer, okosnicu kampanje Saše Jankovića činila pre sve tema koja se ticala reforme političkog sistema naše države. Naizgled, ovu temu jesu prihvatili svi učesnici izbora, ali se ona kod većine svela praktično na načelne parole o potrebi da se sprovedu reforme i uspostave principi poput vladavine prava i pravne države. Međutim, utisak je da je predsednički kandidat Saša Janković ovu temu svrstao u najvažnije u svojoj celokupnoj tematskoj agendi, što se može videti i na osnovu njegove izjave koja je na neki način dominirala

[3] Detaljnije o kritikama Radulovića na račun Aleksandra Vučića videti u: In-sajder Intervju, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=XJOzuk6kxiE>; <http://www.istinomer.rs/video/549/Sasa-Radulovic-Vucic-se-mene-boji>, Pristupljeno 27.03.2017.

tokom kampanje: „Vladavina prava ne sme da zavisi od političke volje“ (<http://pescanik.net/sasa-jankovic-intervju-2/> Pristupljeno 10.04.2017). Štaviše, dodatna potvrda dominacije ove teme nad ostalim jeste i činjenica da je upravo na temi političkog sistema Saša Janković izgradio kritiku prema vladajućoj koaliciji i njihovom predloženom kandidatu. To se zaključuje i na osnovu izjava u kojima je Janković otvoreno optuživao A. Vučića za rušenje vladavine prava, urušavanje institucija, kršenja ili donošenja neustavnih zakona (<http://pescanik.net/sasa-jankovic-intervju-2/> Pristupljeno 17.03.2017). U tom smislu, ono što je svakako bilo karakteristično za kampanju ovog kandidata jeste upravo činjenica da je Saša Janković, putem pozivanja na određene zakone, zalazio u različite teme iz različitih politika. Tako je, ilustracije radi, za ekonomsku i temu iz socijalne politike uzeo primer Zakona o privremenom uređivanju načina isplate penzija, za koji je Janković izneo tvrdnju da je neustavan, uprkos odluci Ustavnog suda o ustavnosti pomenutog Zakona (Insajder Intervju, <https://insajder.net/sr/sajt/tema/2869/>, Pristupljeno 20.03.2017). Takva vrsta kritike svakako je konstruktivnija od kritike koju su na ovu temu iznosili ostali opozicioni predsednički kandidati. Osim ekonomskih i tema koje su se ticale reforme političkog sistema, ovaj predsednički kandidat delimičnu pažnju posvetio je i temi položaja žena u našoj zemlji i rodnoj ravnopravnosti. Međutim, i pored isticanja položaja žena i problema sa kojima se one danas suočavaju, i ovde su izostali detaljniji predlozi i načini za rešavanje pitanja rodne ravnopravnosti. Inače, poređenja radi, ovoj temi u finišu kampanje pristupio je i predsednički kandidat ispred vladajuće koalicije, s tim u vezi što je njegov pristup, posmatrano u marketinškom smislu, bio mnogo lucidniji i konkretniji.⁴

Relativno pozitivnom i racionalnom može se smatrati i kampanja predsedničkog kandidata ispred Grupe građana „Moramo bolje“, Vuka Jeremića. Glavna posebnost ove kampanje ogledala se u tome što je upravo Jeremić za svrhe predsedničkih izbora napravio program sa više od 70 tačaka, a glavne teme koje su dominirale tim programom i kampanjom nisu bile samo ekonomske, već i teme iz oblasti kulture, zdravstva i obrazovanja, na kojima se, poređenja radi, ostali kandidati nisu previše ili nisu uopšte zadržavali (<https://www.jeremic.rs/>). Međutim, postavilo se pitanje, koliko je ovakav program uopšte bio i potreban, budući da se radilo o predsedničkim izborima, koji su po svom karakteru personalni, ali imajući u vidu i da predsednik republike po Ustavu nema značajnija ovlašćenja koja bi mu omogućila da realizuje politiku definisanu programom. U svakom slučaju, na ovakav način postavljena kampanja ukazuje na potencijalno formiranje neke nove političke snage na partijskoj sceni Srbije, čiji predsednik bi mogao da bude upravo Vuk Jeremić.

Izborne kampanje koje su se po mnogo čemu razlikovale, ali ne i po stepenu kritike koja se upućivala kandidatu vladajuće koalicije bile su

[4] Tako je Vučić u završnici kampanje organizovao skup na kojem je obećao bolji položaj žena u Srbiji. Dostupno na: <http://rs.n1info.com/a238337/Vesti/Vesti/Vucic-sa-zenama-u-Sumicama.html>, Pristupljeno 29.03.2017.

kampanje predsedničkog kandidata Nenada Čanka, zatim kandidata ispred Demokratske stranke Srbije, Aleksandra Popovića, i Miroslava Parovića, kandidata Narodnog slobodarskog pokreta. Praktično, sve tri kampanje obeležilo je odsustvo kritike prema Aleksandru Vučiću, barem onakve vrste kritike kojoj su pribegli ostali opozicioni kandidati. Pri tom, utisak je da je Nenad Čanak više kritikovao kandidate opozicije, optužujući ih za licemeran pristup izborima i nedoslednost cilju koji je trebalo tim izborima postići. Stoga, očekivano je da su i teme o kojima je ovaj kandidat govorio bile u skladu sa tom vrstom kritike. Naravno, većina pitanja koju je ovaj kandidat pokrenuo na izborima za predsednika Republike Srbije u osnovi su bila aktuelizacija istih pitanja pominjanih na prethodnim izborima 2012. godine. Tako smo opet mogli da čujemo termine i teme poput lustracije, decentralizacije, reforme političkog sistema u pogledu promene ustava, kao i mnoge druge apodiktične sudove o tome kako država treba da reguliše svoju sekularnost do toga kako treba sprovesti redistribuciju sredstava iz budžeta Republike Srbije (<http://rs.n1info.com/a236654/Video/Info/N1-intervju-Nenad-Canak.html>).

Takođe, kampanja bez direktno iskazane kritike prema kandidatu vladajuće koalicije sprovedena je i od strane kandidata ispred Demokratske stranke Srbije, Aleksandra Popovića. Štaviše, gostujući u televizijskoj emisiji „Da Možda Ne” na republičkom javnom servisu RTS, 23. marta 2017. godine, posvećenoj predsedničkim izborima u Republici Srbiji, Aleksandar Popović je istakao da glavni problem u Srbiji nije Aleksandar Vučić već evrounijatska politika koja se vodi poslednjih devet godina (<https://www.youtube.com/watch?v=nhEwl6zLk7c>). Načelno posmatrano, na osnovu tema koje je tokom kampanje pokrenuo, Aleksandar Popović je ostao dosledan platformi na kojoj već duže vreme svoju politiku kreira stranka koja ga je predložila. U tom smislu, teme poput političke i vojne neutralnosti, kao i prekid evropskih integracija, zatim zalaganje države za bolji položaj dece i besplatno obrazovanje bile su teme koje su činile operativni deo kampanje ovog kandidata. Kada je reč o ostalim temama, njihovo pominjanje više je predstavljalo deo manje-više obavezujućeg izbornog folklora, a manje iskrene namere da se unutar njih jasno ukaže na određene probleme i ponude rešenja za iste.

Konačno, na istom polu, i zastupajući nekoliko sličnih stavova kao prethodno pomenuti kandidat, nastupio je i Miroslav Parović, kandidat Narodnog slobodarskog pokreta. Zalaganjem za vojnu i političku neutralnost, saradnju sa suverenim evropskim državama, ali i insistiranje da se pregovori o rešavanju statusa Kosova vrata u nadležnost Ujedinjenih nacija, vođena je relativno pozitivna kampanja bez prljavih elemenata.

Umesto zaključka: Fiktivni kandidat kao najjači utisak predsedničkih izbora

Izborna kampanja odličan je indikator stepena krize demokratskih ideja, vrednosti i liderstva u određenom društvu. Posledica takve krize ogleđa se kroz pojavu određenih političkih ali na ovim izborima, sa kandidaturom Ljubiše Preletačevića Belog, i socioloških fenomena. Takvi fenomeni mogu da „zabave“ građane, ali samo ukoliko je granica te zabave van političke arene. Kada brane popuste, i takva vrsta zabave postane deo zvanične izborne ponude, to je prvi znak da su temelji demokratskog društva ozbiljno popucali. Vodeći kampanju bez kampanje, politiku bez politike, ovaj kandidat neosporno je udario „šamar“ ali istovremeno poslao i signal političkoj eliti koja će ubuduće morati da izvrši ozbiljne korekcije u svojoj programskoj politici.

The general framework of the campaign the election - context, actors and topics

Abstract

In this essay, the research attention turns to some of the general characteristics of the campaign for presidential elections in Serbia, the topics and issues that presidential candidates launched, which are part of the general framework of the election campaign. The author points out that one of the key characteristics of a short campaign is its negative character, despite claims that all participants had a constructive positive campaign. Compared to the previous presidential election in 2012, the essay needs to offer an answer to the question if during the presidential election of 2017. same topics were actualized, and if so, whether they are brought to life only for the purpose of promotion of the presidential candidates and further strengthening of their credibility. In order to understand the wider context of the elections, at the beginning of the essay have been shown the pre-election situation and calculations between presidential candidates so that there can be created adequate election strategy and defining election bid.

Key words

The election campaign, topics, negative campaign, irrational campaign

Literatura

Atlagić, S. (2014). „Kampanja pred vanredne parlamentarne izbore u Srbiji 2014: Teme u funkciji promocije lidera“. *Politički život*, Orlović, S. (ur), Centar za demokratiju FPN i Službeni glasnik, Beograd.

- Jovanović, M. (2012). „Predsednički izbori u Srbiji održani 6. i 20. maja 2012. godine“. *Oko izbora*, Đorđe Vuković (ur). Beograd: NDI, Centar za slobodne izbore i demokratiju.
- Stojiljković, Z. (2012). „Izborna obećanja i postizborna realnost: Javne politike u izornoj ponudi u Srbiji“. *Javne politike u izornoj ponudi*, Zoran Stojiljković i Gordana Pilipović (ur). Beograd: Konrad Adenauer Stiftung.
- Slavujević, Z. (2014). „Neke od opštih karakteristika kampanje za vanredne parlamentarne izbore 2014. godine“. *Politički život*, Orlović, S. (ur). Beograd: Centar za demokratiju FPN i Službeni glasnik.
- Ustav Republike Srbije
<http://www.istinomer.rs/>
<https://www.youtube.com/user/N1info>
<https://insajder.net/>
<http://pescanik.net/>
<https://www.jeremic.rs/>
<http://www.blic.rs/>

UDC 342.849.2(497.11)"2017"
659.3/.4:342.8
424:929(497.11)"2017"

Imidž kandidata na predsedničkim izborima u Republici Srbiji 2017. godine

Sažetak

Rad predstavlja analizu imidža kandidata na predsedničkim izborima u Republici Srbiji 2017. godine. Nastoji da prikaže kako su se kandidati predstavljali tokom trajanja kampanje, kakav utisak su težili da ostave i, ukupno, kakav imidž da izgrade. Analizira se isključivo period trajanja kampanje, dakle od momenta raspisivanja izbora, 2.3.2017, do početka izborne tišine, 31.3.2017, uz povremena poređenja sa ranijim delovanjima pojedinih kandidata (tamo gde je bilo moguće i svrsishodno). O imidžu se zaključuje na osnovu posebno akcentovanih osobina/sposobnosti, zatim stavova o važnim društvenim temama, načinu oglašavanja i komunikacije sa biračima, kao i posebnostima, koje pripadaju određenom kandidatu.

Ključne reči

predsednički izbori, predizborna kampanja, politički marketing, imidž

Uvod

Izbori za predsednika Republike jesu izbori na kojima građani, pored glasa, određenoj ličnosti daju i najširi mogući legitimitet. Bez obzira u kojem izbornom sistemu se odvijaju, vodi se personalizovana kampanja, pojedinačni kandidat je nosilac kampanje i pored mogućnosti da je lider ili da iza njega stoji određena politička stranka. Kampanja pruža mogućnost građanima da se bliže upoznaju sa kandidatima, koji se, sa druge strane, trude da se što bolje predstavljaju. Shodno navedenom, mnogo pažnje se posvećuje imidžu kandidata, a posebno danas, u vremenu tzv. mediokratije, gde je upravljanje utiscima, naročito u medijima, važan zadatak tima profesionalaca.

Za ovu priliku, važno je zadržati se na načelu razdvajanja identiteta i imidža, u okviru osnovnih metodskih postulata političkog marketinga.¹ Naime, navedeni pojmovi se često podvajaju, a i ne definišu precizno, jer se smatra da im se značenja podrazumevaju. „Najopštije, identitet predstavlja objektivna svojstva predmeta, događaja, kolektiviteta ili ličnosti, ono što oni jesu po sebi i šta teže da budu, a imidž predstavlja sliku, predstavi o njima.” (Slavujević, 2009: 96) Dalje, imidž se može odrediti kao „opšta, ali i fragmentirana, strukturisana, odnosno višeslojna, difuzna, predstava o određenom objektu” (Slavujević, 2009: 97). Kada se razdvoji od identiteta, imidž služi da se kandidat/političar što bolje predstavi i postaje njegova maska prema publici.

U vremenu visokoprofesionalizovanog vođenja izbornih kampanja, građenje imidža partije i kandidata (*image building*) spada u najvažnije zadatke profesionalnih timova. Građenje imidža podrazumeva „osmišljenu aktivnost sistematskog naglašavanja pojedinih karakteristika kao bitnih odrednica identiteta objekta, pa se njihovim prihvatanjem od strane publike formira opšti odnos prema objektu marketinške obrade” (Slavujević,

[1] Detaljnije o metodskim postulatima u: Zoran Slavujević, 2009: 93-101.

2009:174). Imidž kandidata je sastavljen od više elemenata, a najčešće od: ličnih osobina, pozicije koju kandidat zauzima o značajnim pitanjima koja su pokrenuta u kampanji, sposobnosti da obavlja funkciju za koju se kandiduje, pripadnosti političkoj partiji.²

Rad predstavlja analizu imidža 11 kandidata na izborima za predsednika Republike Srbije 2017. Pokušaće se prikazati kako su se kandidati nastojali predstaviti tokom trajanja kampanje, da li se insistiralo na kontinuitetu (kod već poznatih političara), da li se radilo na promeni ili dopuni imidža, kao i kako i gde su kandidati bili vidljivi. Analiza je uglavnom bazirana na prethodno navedenim elementima, koji najčešće određuju imidž.

Analiza kandidata

Saša Janković³

Diplomirani pravnik, zaštitnik građana u dva mandata, nastavio je da gradi imidž čoveka od zakona. Kampanja je prilično legalistička, teme su sužene i uglavnom ciljaju na grupu tzv. građanskih birača. Navedeno se očitava i u naglašavanju činjenice da ne poseduje politički, već državni program (koji podrazumeva poštovanje Ustava i zakona). U televizijskim nastupima prilično blag, govori smirenim i tihim glasom, dok na konvencijama i mitinzima zna da izgovori energičnije govore, povisi ton i prozove protivkandidata („Aleksandre Vučiću, ti si kompletni fantom iz Savamale“, „Aleksandre Vučiću, da ti ne padne na pamet da ukradeš ijedan glas“).⁴ Ono što je obeležilo kampanju jeste tzv. apel 100, odnosno podrška poznatih ličnosti njegovoj kandidaturi. Iako podržan od strane nekoliko stranaka (u prvom redu Demokratske stranke) i pokreta, akcentovana je uloga pomenutih poznatih ličnosti, a stiče se utisak da su imali i energičnije i harizmatičnije nastupe na skupovima, od samog kandidata.

Smatra da su evropske vrednosti apsolutni prioritet, članstvo u EU može da bude posledica.⁵ Stava je da je Briselski dijalog odlična praksa, a da saradnju sa Rusijom treba podići na viši nivo. Prema njegovom sudu, Srbija treba da bude partner NATO i svih vojnih alijansi koje nemaju agresivne, militarističke pretenzije. Insistira na tome da niko nije iznad zakona, da život zavisi od poštovanja zakona, i da trebamo težiti

[2] Slavujević, 2009: 174–178.

[3] Kandidovan ispred grupe građana Za Srbiju bez straha, uz 17.134 važeća potpisa, na listiću pod rednim brojem 1.

[4] Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=p1NZ6iKnZYs> (Pristupljeno 15.4.2017), <https://www.youtube.com/watch?v=-tIEe-QKEFo> (Pristupljeno 15.4.2017).

[5] „Štitim evropske vrednosti i nacionalne interese Srbije, a ne birokrate u Briselu, Beogradu ili bilo kom drugom gradu“. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=B_PVgh33aXQ (Pristupljeno 19.4.2017).

momentu kada neće biti bitno ko je na čelu (tada već snažnih i efikasnih) institucija.

Iako mu se zameralo da ne izlazi iz „kruga dvojke“, on je nastojao da povremeno ukaže da nije rođeni Beograđanin, da nije živeo u tom delu grada, ali, sa druge strane, nije bio naročito aktivan u obilasku gradova i manjih mesta po Srbiji. Bio je vidljiv na društvenim mrežama, bilbordima, kao i na nekoliko televizija, međutim, spotove nije snimao, sem jednog (sa ljudima iz „apela 100“), koji je bio predugačak i nezanimljiv.

Vuk Jeremić⁶

Naročito je isticano njegovo iskustvo u međunarodnim odnosima, kontakti po svetu i uspesi pri obavljanju međunarodnih poslova. Slično kao i prethodni kandidat, u emisijama je vrlo pristojan, čak tih, a na mitinzima ume da povisi ton i održi energične govore. Nastojao je da se predstavi kao pametan, političar sa iskustvom, hrabar, ambiciozan i samouveren (za razliku od prethodnog kandidata, nije isticao poznate ličnosti, kao ni partije koje su ga podržale). Kampanja je ponekad klizila i u narcizam, mada povremeno ublažena izjavama poput „ako mi dozvolite“, „moj utisak je“. Naročito je naglašavana podrška koju je imao od supruge, koja je imala i samostalne nastupe, kako na televizijama, tako i na mitinzima. Bila je i predmet prljave kampanje od strane jednog konkurenta, što je umnogome obeležilo Jeremićevu kampanju i značajno mu podiglo rejting. Da je odlučan i uveren da može da pobedi pokazuje i kroz program od 70 tačaka, na kojem je insistirano kroz kampanju. Predstavljao je sebe kao vrlo aktivnog predsednika, koji naročito nastoji da otvara perspektive, nova tržišta, saradnje.

Iako je kampanja krenula sveobuhvatno, vremenom se okretala ka izraženo nacionalno orijentisanom biračkom telu. S tim u vezi, članstvo u EU nije prioritet, protiv je izgradnje autoputa prema Tirani, prodaje zemlje strancima, smatra da srpske nacionalne interese treba tretirati sa izuzetnom pažnjom. Akcentuje važnost dobrih odnosa u regionu, naročito sa BiH. Insistira na vojnoj neutralnosti (koju treba uneti i u Ustav), novoj vojnoj doktrini i Strategiji nacionalne bezbednosti. Naglašava značaj saradnje sa Rusijom i Kinom. Uzda se u Božju pomoć, takođe izjavljuje da je Srbija „zemlja kojoj je Bog dao sve“, ali da treba izgraditi sistem, koji će davati šanse ljudima.

U virtuelnom prostoru je bio izuzetno primećen (mnoštvo sponzorisanih reklama, spotova), takođe, reklamirao se i na televizijama. Snimio je nekoliko spotova, od kojih je jedan, koji aludira na rušenje trenutno lošeg sistema, posebno zapažen.⁷ Održao je nekoliko većih skupova, na kojima

[6] Kandidovan od strane grupe građana Moramo bolje, uz 14.360 važećih potpisa. Na glasačkom listiću zauzimao redni broj 2.

[7] Dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=zwYqHC6Fp1A> (Pristupljeno 15.4.2017).

su, pored njega, govorili „obični ljudi”, iznoseći svoje probleme i nadanja.⁸ Iako je smatrao i naglašavao da je najviše bio predmetom prljave kampanje, umeo je da prozove protivkandidata, vladajući režim i mnoge, po njegovom sudu, saradnike režima.

Miroslav Parović⁹

Kroz kampanju se naročito isticala njegova mladalačka energija, uspeh na studijama (jedan od najboljih studenata generacije), hrabrost. Iskren je i realan budući da priznaje da ne može da pobedi, ali mu učešće na predsedničkim izborima daje šansu da promoviše vrednosti za koje se zalaže i politiku koju planira dalje da vodi. Pored isticane činjenice da je jedan od najmlađih lidera na političkoj sceni, gotovo uvek se pojavljuje u elegantnim odelima, neretko i prsluku i kravati ispod sakoa, nosi burmu i ponosan je na činjenicu da već ima suprugu i dvoje dece. Želi da se prikaže kao dovoljno zreo i spreman,¹⁰ ali i sposoban na zdušno angažovanje u političkom životu. Predstavlja se i kao seljački sin, koji je konstantno suočen sa problemima poljoprivrede, pa i industrije, i koji zna kako se dinar realno proizvodi.

Najviše pažnje u kampanji privukla je njegova ideja o Velikoj Srbiji, ali kao kulturno jedinstvenom prostoru u regionu, koji će služiti zaštiti i promovisanju kulturnih i civilizacijskih tekovina našeg naroda, bez teritorijalnih pretenzija. I kod njega se može čuti stav za političku i vojnu neutralnost Srbije, vraćanje pregovora Beograda i Prištine pod okrilje UN-a, zatim protiv pristupanja Evropskoj uniji.¹¹ Insistira na intenzivnijoj saradnji sa Rusijom,¹² kao i na nužnosti menjanja sistema vrednosti i privrednog ambijenta, koji će sprečiti odlazak mladih, potentnih kadrova, ali i stimulisati domaće proizvođače.¹³

Ne ustručava se da imenom i prezimenom kritikuje političke oponente i daje ocene njihovog delovanja. Nije bio naročito vidljiv u virtuelnom prostoru, kao ni na televizijama. Jedini je kandidat koji se nije koristio novcem iz državnog budžeta, što se kasnije očituje u vrlo bleđoj, gotovo neprimetnoj kampanji, sa svega nekoliko kratkih spotova, u vidu snimaka razgovora sa narodom ili medijima.

[8] Miting u Čačku. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=macL7x7I-wtA> (Pristupljeno 15.4.2017).

[9] Kandidovan od strane Narodnog slobodarskog pokreta, uz 10.000 važećih potpisa, na glasačkom listiću pod rednim brojem 3.

[10] Ističe da je sazreo, u političkom smislu, na lokalnom nivou.

[11] EU je za njega „kafana u kojoj je izbila tuča” i koja nije rešenje naših problema. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=bE-KleFpyR8> (Pristupljeno 14.4.2017).

[12] Rusija za njega nudi novi Vestfalski dogovor, o resuverenizaciji država.

[13] Navodi i neke odlučnije ideje, poput uvođenja zakona prema kojem svako ko dobija novac iz inostranstva biva proglašen agentom od stranog interesa.

Saša Radulović¹⁴

Iako je kandidat imao dosta konkretnih predloga i rešenja, kampanja se zasnivala na kritici Aleksandra Vučića i aktuelnog režima. Nastojala se potisnuti isključiva promocija kandidata kao budućeg predsednika, suzbiti sujeta i u prvi plan istaknuti pobjeda opozicije, a kasnije i promena čitavog sistema vlasti. Ističe da je inženjer, privrednik, preduzetnik, ostvaren i pre nego što je ušao u politiku. Naročito su isticani iskustvo, znanje i energija. Dosta je putovao kroz Srbiju, lično je delio pamflete, novine i ostali propagandni materijal, pokušao da se upozna i razgovara sa narodom.¹⁵ Kampanja je sadržala i prikaze nepravilnosti u radu vladajućeg režima, što se pokušalo posebno istaći i akcentovati upotrebom brojki i konkretnih primera. Inače, čitava kampanja preopterećena je ekonomskim temama.

Kao glavni problem u Srbiji, o kome se najviše govorilo u kampanji, jeste partijski parazitski sistem, kao i visok nivo korupcije. Po pitanju članstva u EU kandidat nema pozitivan odgovor, a kada je reč o KiM, insistira na autonomiji i zaštiti prava srpskog življa, a ne na formiranju ZSO.

Radulović je nastojao da se predstavi kao apsolutno svestan situacije u zemlji, kao neko ko trezveno razmišlja, zatim nudi rešenja i ima hrabrosti da se suprotstavi politikama, ali i ljudima. Bio je aktivan na društvenim mrežama, snimao je spotove predstavljanja (biografija, porodica, karijera), razotkrivanja nepravilnosti u poslovanju firmi, obilaska Srbije, skupštinskih nastupa. Insistirao je na konzistentnosti u radu pokreta na čijem je čelu i sve vreme predočavao koliko planova za budućnost imaju i da ih je moguće realizovati, jer, prema njegovom sudu, sledi promena čitavog sistema vlasti, ne samo predsednika države.

Ljubiša Preletačević Beli¹⁶

Beli je političar koji neretko menja partije, daje mnoštvo neostvarivih obećanja i krade iz državnog budžeta. Učio je da kuje od oca i dede, napustio je školu, a za potrebe političkog angažmana kupio je diplomu industrijskog menadžera, kasnije i doktorirao. Oženjen je, ali ima i dvoje nepriznate dece iz prethodne ljubavne veze. Lider je političkog pokreta Sarmu prob' o nisi, prvi saradnik mu je Nebojša Prilepak. Ističe da je mlad, zgodan, fizički spreman („mogu da se pohrvem“). Najavljuje da će biti dobar predsednik, ima odlične međunarodne veze, bitan mu je odnos sa susedima i, kao najvažnije, krašće, ali će dati i narodu. Ima autentičan outfit, belo odelo, belu košulju, vunene čarape, opanke ili mokasine i braon

[14] Kandidovan ispred pokreta Dosta je bilo, uz 10.579 važećih potpisa, pripao mu redni broj 4.

[15] Predstavljanje kandidata. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=6Z3j-wzcU-E> (Pristupljeno 15.4.2017).

[16] Kandidovan od grupe građana Beli - Samo jako, uz 12.700 potpisa. Na glasačkom listiću pripao mu broj 5.

bundu.¹⁷ Kampanja, kao uopšte i sama pojava navedenog fenomena, predstavlja parodiju na trenutnu političku scenu. Iza lika Preletačevića stoji Luka Maksimović, mladi Mladenovčanin, student komunikologije na Singidunumu.

Iako je predsednički kandidat Beli, što se i naglašavalo i očitavalo kroz spotove i aktivnosti na društvenim mrežama, pri gostovanjima na televizijama (kijih je bilo vrlo malo), govorio je i predstavljao se i Luka Maksimović. Navedeno je uglavnom unižavalo rejting samog kandidata, jer se sticao utisak da kampanja nije konzistentna, da od Luke ponekad mogu da se čuju ozbiljni odgovori i razmišljanja, kao i da se primeti da je nedovoljno pripremljen, nespretn pred kamerama, čak zbunjen i pod tremom.

Preletačević je bio aktivan na društvenim mrežama, ali ne kroz sponzorisanе stranice i reklame, naglašavalo se da je čitava kampanja realizovana sa vrlo skromnim finansijskim sredstvima. Spotova i obraćanja je bilo dosta (neki manje, neki više profesionalno odrađeni), međutim, oni su uglavnom imali dobar efekat kod birača, predstavljali su mešavinu šaljivih momenata, karakterističnih samo kandidatu, ali i analogiju sa dosadašnjim vladajućim režimom, prikazanu kroz parodiju.¹⁸ Beli je, naravno, predstavljan kao čovek koji voli svoj narod i više od toga, voli sve ljude sveta, a s obzirom na to da mu je Tito jedan od idola, zalaže se i za ujedinjenje Srbije sa susedima.

Aleksandar Vučić¹⁹

Kampanja kontinuiteta, pozivanje na ranije uspehe (postignute sa premijerske pozicije), marljiv i naporan rad. Ističe se odlučnost, hrabrost, požrtvovanost. Pređašnji imidž ozbiljnog, nedodirljivog, hladnog političara, nastojao se ublažiti nasmejanim slikama na bilbordima, opuštenijim outfitom (farmerke, džemper, svetlija odela, šarene kravate), kao i gostovanjem u emisiji sa roditeljima.²⁰ Akcentuje se odlično poznavanje svih dešavanja u Srbiji (u oblasti privrede, industrije, infrastrukture, spoljne politike i sl.), zatim svih krajeva Srbije,²¹ što ne iznenađuje s obzirom na

[17] Predstavljanje Belog dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=tiC-W5rwpxA> (Pristupljeno 13.4.2017).

[18] Spot u kojem mu Milan Tarot prognozira pobjedu, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=4MiIknk2O8U> (Pristupljeno 13.4.2017).

[19] Kandidovan od strane Srpske napredne stranke, na čijem je čelu, uz podršku svih koalicionih partnera i uz 56.516 važećih potpisa. Na glasačkom listiću pod rednim brojem 6.

[20] U emisiji se nastojalo pokazati da je kandidat imao život kao i sve porodice; 2 brata nestašna, velika ljubav; demonizovani brat, u stvari mirnije i „voljnije” dete; otac strog - kazne učenje. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=DITYGv3NDBE> (Pristupljeno 19.4.2017).

[21] „Ja živim sve snove Srbije, sve muke i sve probleme Srbije.” „Najviše volim da se bavim domaćim problemima.” „Ja Srbiju ne dam ni za šta.” Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=heb5SDT2D2c> (Pristupljeno 13.4.2017).

poziciju sa koje se kandiduje. Ono što se nije menjalo u kampanji jesu samouverenost, određivanje agende svakog skupa, dominantna pozicija u odnosu na sagovornika, narcisoidnost, nametljivost, cinizam, bahatost i dramske pauze pri govoru.

Stavovi povodom pitanja pokrenutih u kampanji takođe slede kontinuitet pređašnje politike, ostanak na putu evrointegracija, nastavak pregovora Beograd - Priština, nepriznavanje nezavisnosti KiM. Nastavak prakse davanja obećanja, poput povećanja plata i penzija, davanja jedno-kratnih pomoći, dovođenja stranih investitora, povećanja subvencija za domaće proizvođače i sl.

Kampanja je bila sveobuhvatna, difuzna, insistiralo se da je kandidat i građanska i nacionalna opcija. Marketing je bio agresivan, velikim delom efikasan, Vučić je bio veoma zastupljen i na društvenim mrežama i na televizijama. Snimljeno je nekoliko spotova, koji su takođe crpili sadržaje iz prethodnog angažovanja i pozivali na nastavak ostajanja na dobrom putu. Održano je i dosta skupova, na kojima su govorili mnogobrojni koji su podržali kandidaturu, naravno i kandidat, koji je imao odlične, moćne govore, sa osvrtom na tužnu prošlost, pogledom u svetlu budućnost, emotivno obojene, ali i motivišuće.²² Nije se biralo kako se obraća opoziciji. Premijerske posete svetskim zvaničnicima koristile su se za dobijanje podrške kandidaturi i prikupljanje poena za dalje aktivnosti.

Boško Obradović²³

Naročito isticane hrabrost, čestitost, nekorumpiranost. Smatra da nudi nešto novo, odlučno, navodi da za njega nema tabu tema u politici i da uvek zauzima jasan stav. Kroz kampanju se posebno ističe da nije bio na vlasti, da nema afera, da je narodni čovek, kome je porodica izuzetno važna. Učestvuje u emisiji gde priča detaljno o svom porodičnom životu, vaspitanju dece i veri u ljubav. Njegova profesija (filolog) izražava se povremeno kroz recitovanje stihova pesama, kao i emotivnim tonovima, pridevima i nostalgичnim momentima u govorima. Koristi se egzaktnim podacima, naročito pri kritici vladajućeg režima. Čitava kampanja je pokušaj da se predstavi kao neko ko razotkriva malverzacije, pronevere, loše prakse, i ko otvara narodu oči. Nosi moderna odela, uske pantalone, ponekad uz kravatu, više ležerno, što naglašava njegovu mladost i vitalnost. Želja da bude jedinstven, pored otvorenog prozivanja protivkandidata, otvaranje pitanja afera i zataških istina, takođe se iskazuje i kroz konvertiranje ostavke (sa mesta predsednika republike), ukoliko ne ispunji 10 zadatah ciljeva u prvih 6 meseci predsednikovanja.

Kao i većina kandidata izražene nacionalne provenijencije, zalaže se za prebacivanje pregovora Beograd - Priština u UN, dalje, za poništavanje,

[22] Završna konvencija u Beogradu. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=lv9aLwHdI9o> (Pristupljeno 19.4.2017).

[23] Kandidovan uz 11.212 važećih potpisa, na glasačkom listiću njegovo ime se našlo uz redni broj 7.

za njega, antiustavnih Briselskih sporazuma, kao i sporazuma o saradnji sa NATO-om. Protiv je članstva u EU, prodaje zemlje strancima, insistira na zaštiti domaće ekonomije, daje podršku zadrugarstvu, mladim bračnim parovima, staračkim i samačkim domaćinstvima. Naročito ističe važnost usklađivanja majčinstva sa karijerom.²⁴ Rusija je za njega strateški partner broj 1.²⁵

Bundžija je protiv nefer uslova u kojima se odvija kampanja. Obilazi mesta po Srbiji, koristi prilike da u terminima za predstavljanje na televizijama pusti spotove, koji obiluju potresnim slikama, scenama ojađene Srbije, mukama običnih ljudi, ali i podrškom uglednih profesora i intelektualaca, kao i njegovim energičnim nastupima.

*Vojislav Šešelj*²⁶

Iako je nastojao da predstavi da se ništa u njegovoj politici ni imidžu nije promenilo, stiče se utisak da kampanja nije bila ni blizu intenzivna i agresivna, kao što se naviklo, a da je Šešelj, iako i sada sa nekim nastupima i tvrdnjama samo njemu svojstvenim (poput optužbi da je jedan protivkandidat ubica, a jedan ljotićevac – srpski fašista, ili insistiranja na pomilovanju osuđenog ubice Zorana Đinđića)²⁷, bio prilično neuverljiv. Kampanja se vodila u superlativima, očekivano, kandidat je za sebe isticao da je naročito pametan, sposoban, iskusan i odličnog zdravstvenog stanja, uprkos spekulacijama. I dalje se prepoznaje po drskim odgovorima, direktnim, neumesnim pitanjima voditeljima i bahatim nastupima.

Promena nema kod njegovog opredeljenja da se ne pristupa Evropskoj uniji, kao ni NATO paktu. Dalje, ističe da treba vratiti KiM pod suverenitet države Srbije, a Republici Srpskoj ingerencije u okviru BiH. Insistira da Rusija opet treba da nam bude sila zaštitnica i navodi da bi je uključio u mnoge druge poduhvate.

Na predizbornim skupovima su se mogle čuti srpske patriotske pesme, kao i pesme koje opevavaju Šešelja kao vojvodu – spasitelja. Spotovi su uglavnom kompilacije bitnih događaja u njegovom životu, poput svečanog ispraćaja, ali i trijumfalnog povratka iz Haga.

[24] Ističe da je „žena stub porodice i treba da ima ključnu ulogu u društvu”. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=TSyLxhR_o-M (Pristupljeno 15.4.2017).

[25] Kampanja je dosta obojena kritikom režima, uz navode da je narod pljačkan već 27 godina, da je na vlasti politička mafija, kao i da je nužno povećanje kazni za krivična dela izvršena pri obavljanju javnih funkcija.

[26] Kandidovan od strane Srpske radikalne stranke, na čijem je čelu, uz 12.976 važećih potpisa, a na listiću zauzimao redni broj 8.

[27] Gostovanje u emisiji OKO. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=cyps70z0ljE> (Pristupljeno 15.4.2017). Intervju na N1, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=mCQ1A0xWW1w> (Pristupljeno 15.4.2017).

Aleksandar Popović²⁸

Kroz kampanju se naročito ističu: pristojnost, držanje do uverenja (i u teškim vremenima), blagost i smirenost. U nekoliko navrata, kandidat ističe da ne živi od politike. Predstavlja sebe kao tolerantnog, dopuštajući mogućnost da neko nije saglasan sa njegovim stavovima, insistira na kritici politika, ne ljudi i u kampanji ostaje dosledan navedenom stavu. Pri nastupima, uočljivo je njegovo predavačko iskustvo, direktne rečenice, profesorsko objašnjenje primerima, kroz jednostavnu i konzistentnu strukturu, koncentrisan je od početka do kraja rečenice. Predstavlja se kao čuvar nacionalnih interesa, doživljava se i kao nastavljajući Koštuničine politike. Insistira i na svom iskustvu u privredi (koje stiče kao direktor u multinacionalnoj farmaceutskoj korporaciji), međutim, navodi da će oko sebe okupiti stručnije ljude, ali i da će biti posvećen i upoznat sa mukama svog naroda.²⁹

Saglasno partiji kojoj pripada (DSS), insistira na vojnoj i političkoj neutralnosti Srbije, na prebacivanju pregovora Beograd - Priština pod okrilje Ujedinjenih nacija, kao i na raskidu SSP-a i uspostavljanju novog vida (sektorske) saradnje sa Evropskom unijom.³⁰ Izričito je protiv približavanja Srbije NATO paktu. Smatra da je potrebno preispitivanje energetskog sporazuma sa Rusijom, ne pomišlja o uvođenju sankcija Rusiji.

Na društvenim mrežama i uopšte u virtuelnom prostoru gotovo da se nije video, spotovi, kao i plakati su mu prilično slični, ne posebno poentni i uglavnom u maniru pristojnosti i skromnosti.

Milan Stamatović³¹

Naročito su isticali: skromnost, iskrenost. Smatra da nije autsajder, već da je svojim radom dovoljno prepoznatljiv. Koristi se prostim jezikom uz mnoštvo narodskih izraza (tamo dole - za južniji deo Srbije od Beograda).³² Izražava otpor prema preteranoj materijalnoj razmetljivosti i insistira na suštini, ne formi. Zato za sebe kaže da je „čuvarkuća“, ne rasipa novac, resurse, već kući i drži na okupu. Ističe svoje pravoslavlje, snima spotove u manastiru Hilandar, donosi krst (koji je dobio kao nagradu) u emisiju, naglašava donacije koje je Opština koju vodu podarila raznim

[28] Kandidovan je ispred Demokratske stranke Srbije, sa 10.030 važećih potpisa, a na glasačkom listiću pod rednim brojem 9.

[29] Navodi da će jednom nedeljno boraviti po manjim mestima u Srbiji, bez kame-
ra, hleba i soli i narodnih nošnji.

[30] Ističe da ne želi da briselski komesari gospodare Srbijom i da „EU predstavlja ostrvo neslobode“. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=GS1CpacS5V0> (Pristupljeno 14.4.2017).

[31] Kandidatura Milana Stamatovića proglašena je uz 13.500 potpisa i na biračkom listiću pripao mu je redni broj 10, a kandidovan je ispred grupe građana Za zdravu Srbiju - Milan Stamatović.

[32] Kada je suočen sa neprijatnim pitanjima, više puta nespretno ponavlja isti odgovor. Takođe, govori mu obiluju poštapalicama.

crkvenim domovima. Najveći adut mu je iskustvo koje poseduje usled činjenice da 15 godina uspešno obavlja vlast na lokalnom nivou.³³ Kampanja nastoji da pokaže da voljeni i podržavani lider na lokalnom nivou može pokupiti simpatije i na teritoriji čitave države.

Logično njegovoj partijskoj prošlosti (DSS, SNP), insistira na nepri-
znavanju nezavisnosti Kosova i Metohije, prebacivanju pregovora između
Beograda i Prištine pod okrilje Ujedinjenih nacija.³⁴ Protiv je učlanjenja
Srbije u Evropsku uniju, ali ne poriče potrebu za saradnjom sa evropskim
državama. Protiv je ideje o prodaji zemlje strancima.³⁵ Podržava bliže
odnose sa Rusijom, kao i saradnju u okviru Evroazijske unije. Smatra da
je potrebno ponovno uvođenje redovnog vojnog roka.

U nekoliko navrata otvoreno kritikuje vladajući režim, neretko funkcionere imenom i prezimenom. Nije ga bilo u virtuelnom prostoru, spotovi su uglavnom priče o voljenom zavičaju, selu i njegovim uspesima kao predsednika Opštine.

Nenad Čanak³⁶

Kampanja predstavlja kontinuitet promocije vrednosti i politika koje zastupa partija na čijem je čelu kandidat. Sam insistira na svojoj objektivnosti, sposobnosti da postavlja direktna pitanja, dobrom poznavanju istorije i političke scene Srbije. Iako su mu prognozirali manje šanse za pobjedu nego u rijalitetu Veliki brat, u kojem je učestvovao, njegov cilj nije ni bila sama pobjeda, već korišćenje prilike da iznese istinu i narod podstakne na razmišljanje. Da ne odustaje od svog dobro znanog imidža primećuje se i u prepoznatljivom načinu govorenja, korišćenju ironije, narodnih izreka (uglavnom šaljivih), ali i po poznatom outfitu, crnoj širokoj košulji kratkih rukava i crnim pantalonama. Predstavljao se kao iskusan političar, koji je bio i na vlasti i u opoziciji, ali izašao neukaljanog obraza.

Nastoji da se predstavi kao neko ko nudi nešto drugačije i konkretno, zato naglašava ideju o decentralizaciji Srbije (organizovana u 5 jedinica sa različitim stepenom autonomije), kojom bi se vlast približila građanima, jer konstantno insistira na činjenici da je sve centralizovano u Beogradu, i da Vlada uglavnom nema predstavu šta se dešava u ostalim delovima zemlje. Da je jedinstven očitava se i iz njegovih izjava da je KiM nezavisno, da treba raskinuti energetske sporazume sa Rusijom, vratiti

[33] „Sve lokalne samouprave, države u malom.“ Naglašava da je nužno menjanje Srbije iz unutrašnjosti. Dostupno na https://www.youtube.com/watch?v=3cRSQA1_lhQ (Pristupljeno 14.4.2017).

[34] Gde se naglašava mogućnost oslanjanja na podršku Rusije i Kine.

[35] Naglašava, što je i okosnica njegove politike, naročito one koju planira da još intenzivnije sprovodi u budućnosti, da su prirodna bogatstva/ resursi nešto što Srbija nužno mora da sačuva.

[36] Uz 12.001 potpis kandidovan je za predsednika Srbije, ispred Lige socijaldemokrata Vojvodine, na listiću mu je pripalo 11. mesto.

Zakon o lustraciji, urediti da Crkva plaća porez i sl. Zalaže se za pristupanje Srbije Evropskoj uniji.

Stiče se utisak da raniji imidž nije očuvao u pogledu oštre kritike konkurenata, ironičnih komentara i sočnih detalja. Nije bio vidljiv u virtuelnom prostoru, a nedovoljno i na televizijama. Nije imao ni zapaženije spotove.

Zaključak

Iako se radilo o izborima za funkciju koja ima ograničene ingerencije i čija je primarna uloga reprezentativnog karaktera, kandidati su dosta govorili o različitim društvenim temama, problemima i rešenjima raznih pitanja u zemlji, bez mogućnosti da kao izabrani više odlučuju o navedenom. Očekivano i napomenuto, preovladavalo je isticanje ličnih karakteristika. Svi kandidati su nastojali da izgrade predstavu idealnog lidera, da se pokažu kao posebni, energični i naročito sposobni. Među kandidatima nije bilo nepoznatih lica, tako da ih je uglavnom pratio već izgrađeni imidž, a bilo je i slučajeva gde se isti nastojao dopuniti ili neznatno izmeniti. Oni koji su odranije naročito poznati javnosti, imali su mogućnost da pređašnje delovanje iskoriste za pozitivno reklamiranje, ali i da budu diskreditovani zbog loših praksi. Na kraju, nisu svi kandidati jednako ozbiljno shvatili važnost ulaganja u imidž, dodatno, nisu imali ni jednake resurse, što se očitovalo nejednakom vidljivošću, ali i efektnošću onoga što se priređivalo.

The image of the candidates for the presidential elections in the Republic of Serbia 2017.

Abstract

The paper presents an analysis of the presidential candidates' images in Serbia elections in 2017. It seeks to show how candidates presented themselves during the campaign, which impression they tried to make, and in total, what kind of image to build. The analysis was strictly based on the campaign duration period, starting from the moment of the elections announcement 2.3.2017 to the pre-election silence 31.3.2017, with making occasional comparisons with previous actions of some candidates (where it was possible and expedient). Conclusions about candidates' images were based on highly stressed personal characteristics/abilities, positions on important social issues, means of advertising and communication with the citizens, as well as the other features exclusively belonging to each of the candidates separately.

Key words

president elections, election campaign, political marketing, image.

Literatura i internet izvori

- Lou, Erik (2013). *Mediji i politički proces*. Fakultet političkih nauka (Edicija Katedra), Beograd: Čigoja štampa.
- Slavujević, Zoran (2007). *Izborne kampanje: Pohod na birače Slučaj Srbije od 1990. do 2007. godine*, Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Beograd: Libra.
- Slavujević, Zoran (2009). *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*. Beograd: Grafocard.
- Ćirilica TV Happy 30.3.2017. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=DITYGv3NDBE> (Pristupljeno 19.4.2017).
- Emisija OKO 20.3.2017, Vojislav Šešelj. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=cyps-70zoljE> (Pristupljeno 15.4.2017).
- Miting Vuka Jeremića u Čačku. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=macl7x7lwtA> (Pristupljeno 15.4.2017).
- N1 intervju, N1 na 1. Dostupno na: https://www.youtube.com/playlist?list=PLtkTKfgc4b4VXbz_SOAcJwiOL7PnHt38a (Pristupljeno 19.4.2017).
- Predstavljanje predsedničkih kandidata RTS. Dostupno na: <https://www.youtube.com/user/RTSSajtZvanicniKanal/search?query=predstavljanje+kandidata> (Pristupljeno 18.4.2017).
- Spot Ljubiše Preletačevića – Milan Tarot. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=4Mil-knk2O8U> (Pristupljeno 13.4.2017).
- Spot Vuka Jeremića, Pokrenimo promene. Dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=zwYqHC6Fp1A> (Pristupljeno 15.4.2017).
- Završna konvencija Aleksandra Vučića u Beogradu. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=lv9aLwHdI9o> (Pristupljeno 19.4.2017).

Republika Srbija
Republička izborna komisija

Br. upisanih birača: 6.724.949
02.04.2017.

Rezultati izbora za predsednika republike održanih 02. aprila 2017. godine

Republika Srbija

Tabela 1.1. Rezultati glasanja

1.	Broj utvrđenih biračkih mesta	8,396	
2.	Broj i procenat biračkih mesta za koje su obrađeni rezultati	8,396	100.00
3.	Broj i procenat biračkih mesta za koje nisu obrađeni rezultati	0	0.00
4.	Broj birača upisanih u birački spisak	6,724,949	
5.	Broj i procenat birača koji su izašli na izbore	3,655,365	54.36
6.	Broj primljenih glasačkih listića	6,707,564	
7.	Broj neupotrebljenih glasačkih listića	3,052,199	
8.	Broj i procenat glasačkih listića koji nisu ubačeni u kutije	1,351	0.04
9.	Broj i procenat birača koji su glasali	3,654,014	54.34
10.	Broj i procenat nevažećih glasačkih listića	60,378	1.65
11.	Broj i procenat važećih glasačkih listića	3,593,636	98.35

Tabela 1.2. Kandidati prema redosledu na glasačkom listiću

RBR	Naziv izborne liste	Naziv predlagača	Broj glasova	Procenat
1	Saša Janković	Grupa građana „Za Srbiju bez straha“	597,728	16.36
2	Vuk Jeremić	Grupa građana „MORAMO BOLJE“	206,676	5.66
3	Miroslav Parović	NARODNI SLOBODARSKI POKRET	11,540	0.32
4	Saša Radulović	Grupa građana „Dosta je bilo“	51,651	1.41
5	Luka Maksimović	Grupa građana Ljubiša Preletačević Beli, Beli - Samo jako	344,498	9.43
6	Aleksandar Vučić	Koalicija SNS, SPS, SDPS, JS-PUPS, PS, SPO, SSBK, SVM	2,012,788	55.08
7	Boško Obradović	Srpski pokret Dveri	83,523	2.29
8	Dr Vojislav Šešelj	Srpska radikalna stranka	163,802	4.48
9	Prof. dr Aleksandar Popović	Demokratska stranka Srbije (DSS)	38,167	1.04
10	Milan Stamatović	Grupa građana „ZA ZDRAVU SRBIJU - MILAN STAMATOVIĆ“	42,193	1.15
11	Nenad Čanak	Liga socijaldemokratije Vojvodine	41,070	1.12

UDC 342.849.2:324(497.16)
324:314(497.16)

Rođeni da (ne) glasaju: demografske karakteristike kao prediktori izborne apstinencije u Crnoj Gori

Sažetak

Prve studije glasanja su se gotovo isključivo fokusirale na to da objasne razloge zašto određeni građani glasaju na način kako to čine, ili otkriju prediktore koji bi mogli da objasne ishod – glas pojedinca. Sa razvojem teorija o racionalnom glasaču, ali i padom izlaznosti u takozvanim *starim* demokratijama, raslo je interesovanje za pitanje – zašto građani glasaju uopšte? Odnosno, zašto neki građani ne glasaju? Empirijska potvrda da neglasači nijesu nasumično raspoređeni u društvu stvorila je dodatnu enigmu oko ovog problema.

Mobilizacija glasača gotovo je univerzalno prihvaćena kao lijek za izbornu apstinenciju. Ipak, političari i partije, koji jedini imaju motiv da mobilišu glasače, biračko tijelo posmatraju u kategorijama društvenih grupa. Mobilizacijska poruka koja stiže do pojedinca obično je adresirana cijeloj grupi kojoj taj pojedinac pripada.

U ovom radu nastojimo da testiramo uticaj koji na izbornu apstinenciju u Crnoj Gori ima pripadnost, odnosno odsustvo pripadnosti nekoj kategoriji u društvu (bilo da govorimo o polnoj, starosnoj, obrazovnoj, geografskoj, nacionalnoj... grupi). Koristeći se podacima prvog postizbornog istraživanja u Crnoj Gori (CSES), nastojali smo da kroz logističku regresiju u multivarijantnom prostoru fenomen izborne apstinencije stavimo u vezu sa demografskim karakteristikama ispitanika.

Ključne riječi

apstinencija, izborna participacija, demografski prediktori, Crna Gora

* Slaven Živković je magistrand i saradnik u nastavi na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, slaven.zivkovic@yahoo.com

Uvod

Stav da je glasanje čin *građanske vrline* (Clarke, Sanders, Stewart & Whiteley, 2004) gotovo je zdravorazumski prihvaćen kao isticanje očiglednog u modernim društvima. Na samim počecima izučavanja izbornog ponašanja brojne studije su nastojale da objasne ishod glasanja, ali je na tom putu jedno pitanje ostajalo van fokusa istraživanja: „Zašto građani glasaju uopšte?” (Evans J. A., 2004) Ipak, kako je izlaznost padala u većini zapadnih, takozvanih *starih*, demokratija (Lijphart, 1997) tako je raslo interesovanje za izučavanje izlaznosti i one grupe građana koja, i pored toga što ima pravo, ne učestvuje na izborima – „neglasača”.

Neučestvovanje, odnosno izostanak participacije, tako je postala tema koja je iz godine u godinu sve više intrigirala istraživače širom svijeta (Aldrich, 1993; Franklin, 2004). Iako je neglasanje (*non-voting*) individualni fenomen, koji se dešava na mikronivou, nivou individue (Lane & Errson, 1990), brojne studije o neglasačima pokazale su da oni koji ne učestvuju na izborima ipak nijesu nasumično raspoređeni u cjelokupnom biračkom tijelu jedne zemlje (Gibbard, 1973). Opsežna literatura u kojoj je posmatran ovaj fenomen potvrdila je da postoje određene karakteristike koje neke građane čine vjerovatnijim glasačima, odnosno neglasačima, od drugih, ili kako je to slikovito primijećeno „neglasači se nalaze u određenim džepovima društva” (Nevitte, Blais, Gidengil & Nadeau, 2009). Ovakvi nalazi istraživanja stvorili su dodatnu enigmu oko fenomena izostanka izborne participacije, odnosno apstinencije.

Studije o glasanju i izbornim preferencijama građana Crne Gore, iako je riječ o *mladoj demokratiji*, zaostaju za tempom razvoja ovog tipa studija u postkomunističkom svijetu. Dodatno, Crna Gora kao slučaj nerijetko je van fokusa istraživača, čak i onih koji se bave evropskim postsocijalističkim prostorom. Stoga smatramo da su studije slučaja, koje nastoje da na slučaju Crne Gore, istim ili sličnim metodama, testiraju brojne teorije o izbornoj participaciji, vrijedan uporedni materijal.

I pored toga što je izlaznost u Crnoj Gori prilično visoka, posebno kada uporedimo sa takozvanim *starim* demokratijama Zapada, primjetan je trend opadanja izlaznosti i porasta broja neglasača. Na najskorijim Parlamentarnim izborima, koji su u crnogorskom političkom sistemu izbori od najveće važnosti i kao takvi bi trebalo da podstaknu najveći stepen izlaznosti (Pacek & Pop-Eleches, 2009), ostvarenih 70,5% se može smatrati visokom izlaznošću. Ipak, i dalje gotovo svaki treći građanin ne koristi svoje pravo da bira svoje predstavnike. Takođe, ostvarena izlaznost na izborima 2012, cijelih 12% je niža od izlaznosti na Parlamentarnim izborima 2001. godine.

U radu ćemo nastojati da adresiramo pitanje apstinencije u Crnoj Gori. Preciznije, istraživačko pitanje koje će biti u fokusu ovog članka je – da li određene demografske karakteristike neke glasače u Crnoj Gori čine vjerovatnijim apstinentima i u koliko mjeri? U potrazi za nalazima koji bi mogli da potvrde ili ospore naše pretpostavke koristićemo prvo postizborno istraživanje u Crnoj Gori, realizovano poslije Parlamentarnih izbora 2012. godine, u okviru CSES (*Comparative System of Electoral Studies*) međunarodnog projekta.¹

U narednom poglavlju predstavimo osnovne teorijske navode o demografskim karakteristikama kao prediktorima izborne apstinencije, i nalaze iz literature koja se ovim pitanjem, ili makar dijelom našeg istraživačkog pitanja, bavila na slučaju Crne Gore. To će nam pomoći da formiramo radne hipoteze. Zatim ćemo predstaviti podatke i metod koji koristimo u istraživanju, i u završnom dijelu rada ćemo kroz logističku regresiju pokušati da potvrdimo ili oborimo postavljene hipoteze.

Demografija i (ne)glasanje

Ideja o demokratiji u sebi gotovo neizostavno u sebi sadrži pretpostavku o učešću građana (Sabucedo & Cramer, 2004). Brojni istraživači dugo vremena smatrali su da je dovoljno izučavati ishod glasanja i razloge izborne preferencije građana, pretpostavljajući da će ista motivacija koja kod pojedinca opredjeljuje ishod glasa uticati i da on/a glasa na prvom mjestu (Evans J. A., 2004).

Ipak, najmanje je jednako onoliko razloga kojima se, pored toga kako neko glasa, može objasniti zašto određeni građani glasaju. U literaturi su navođeni mnogi. Dio autora govori o tome da neke kulture ohrabruju *pasivnije vrijednosti* koje vode većem stepenu apstinencije, dok druge podstiču participaciju (Jackman & Miller, 1995). Literatura koja referira prvenstveno na Sjedinjene Američke Države razvila je brojne teorije o značaju partijske identifikacije, prvenstveno kao prediktora glasa, ali i izlaznosti (Campbell, 1980). Davno postavljena teza da grupe koje su društveno i ekonomski u nepovoljnijem položaju u manjoj mjeri učestvuju i da se njihov glas u političkom životu slabije čuje (Lipset M. S., 1959) dugo je

[1] Više informacija o projektu moguće je pronaći na – <http://www.cses.org/>

bila *mainstream* ideja kojom se nastojao objasniti fenomen izborne apstinencije (Rosenstone & Hansen, 1993). Stepenu interesovanja za politiku je takođe nerijetko uziman kao dobar prediktor glasa, ali je novija literatura zapravo otkrila da je više riječ o *samoispunjujućem proročanstvu* nego o stvarnom prediktoru, dodajući da je „interesovanje za politiku jednako dobar prediktor izlaznosti kao da kažemo da je nošenje haljine dobar prediktor toga da je osoba ženskog pola” (Evans J. A., 2004).

Puno je razloga, naravno, zašto određeni građani ne učestvuju na izborima. Važno je ipak imati na umu da je svako objašnjenje koje nastoji da u obzir uzme svaki mogući uzrok nekog događaja praktično beskorisno u naučnim okvirima (Evans J. A., 2004).

Ipak, ono što se gotovo kao univerzalni zakon u izučavanju politike nameće jeste da će mobilizacija voditi većem stepenu izlaznosti (Bergan, Gerber, Green & Panagopoulos, 2005). I dok je upitno kako i u kojoj mjeri mobilizacija utiče na ishod glasa akademici nemaju dilemu da ona povećava izlaznost (Kramer, 1970). Političari i političke partije imaju, naravno, ograničene resurse u mobilizaciji glasača (Karp, Banducci & Bowler, 2008), te će nastojati da preko društvenih grupa mobilizuju pojedince kroz stavove koji su zajednički svim članovima grupe (Evans J. A., 2004). Dodatno, Bartels primjećuje: „političari, razmišljajući o mobilizaciji, biračko tijelo primarno posmatraju kao skup društvenih grupa” (Bartels, 1998). Stoga se čini opravdanim i smislenim razloge izlaznosti, odnosno izborne apstinencije, tražiti u karakteristikama grupe, odnosno u onome što pojedince identifikuje kao pripadnike društvenih grupa.

Postoji čitav niz faktora koji se tradicionalno vežu za dobre prediktore glasanja, i postoji određeno očekivanje da će ti faktori pomoći u rasvjetljavanju prediktora apstinencije (Evans J. A., 2004), s obzirom na to da grupa glasača, prema navodima iz literature, znatno drukčije izgleda od grupe neglasača (Hajnal & Trounstone, 2005). Veliki je broj demografskih karakteristika koje prema brojnim karakteristikama čine određene građane vjerovatnijim glasačima ili apstinentima, i stoga je nužno u više detalja razmotriti svaku od ovih karakteristika.

Pol

Brojne studije, naročito u razvojnim godinama istraživanja o izbornom ponašanju, pokazale su da postoje bitne razlike u stepenu političke participacije između muškaraca i žena (Bennett S. E., 1986; Inglehart & Norris, 2000). Razlog tome uglavnom je viđen u nekoliko faktora: tradicionalno viđenje uloge žene u društvu; razlike u socijalizaciji; strukturni i situacioni faktori (Bennett & Bennet, 1989). Dodatno, u literaturi se može pronaći da je razlog tome i činjenica da su žene kasnije dobile pravo glasa (Evans J. A., 2004), te da nijesu razvile *naviku* glasanja, a glasanje jeste aktivnost sa snažnim habitudinalnim karakteristikama (Franklin, 2004).

Studije o značaju pola kao prediktora glasa ili glasanja kao aktivnosti u blagom su padu eksplanatorne moći, s obzirom na to da već u posljednjoj deceniji prošlog vijeka niz autora nije našlo empirijsku potvrdu teze o značajnim razlikama u političkoj participaciji među ženama i muškarcima (Wolfinger & Rosenstone, 1980). Ovo je, naravno, postala gotovo karakteristika postindustrijskih društava, gdje se varijabla pol gotovo neizostavno pojavljuje kao kontrolni faktor u istraživanjima glasanja ili apstinencije, ali sve manje kao eksplanatorni prediktor.

Da li je Crna Gora stigla do *post* faze razvoja svog društva pitanje je kojem bi trebalo posvetiti poseban rad. Po ovom određenju, razlike u polovima u stepenu političke participacije pretpostavićemo da nema, vođeni nalazima ranijih istraživanja na ovu temu. „Među apstinentima, dakle onima koji ne glasaju na izborima, gotovo 10% je više žena nego muškaraca. Razloge možemo tražiti u tradicionalizmu i maskulizmu crnogorskog društva, usljed čega se žene još uvijek teže pronalaze u javnoj sferi, posebno u sferi politike” (Komar, 2013). Autorka u radu dalje navodi da dio objašnjenja možemo naći i u tome što u Crnoj Gori partije nemaju adekvatnu ponudu prema ženskoj populaciji birača (Komar, 2013).

Imajući na umu navedeno, možemo očekivati da će varijabla pol u Crnoj Gori biti dobar prediktor apstinencije.

Starost

Opšti je stav, primijećen u literaturi koja dominantno dolazi sa Zapada, da su mladi glasači najkoherentnija skupina kada je apstinencija u pitanju (Lutz, 1991; Crewe, Fox & Alt, 1992). Odnos između starosti i glasanja dugo je vremena smatran suštinski linearnim: sa porastom godina raste i vjerovatnoća da će osoba glasati, ili makar do određenog *doba nemoći* (Topf, 1995). Riječ je o jednom od nalaza koji se vjerovatno mogu svrstati u *najpotvrđenije* navode u nauci o politici (Niemi & Barkan, 1987). Za mlade kao apstinate vežu se dvije osnovne pretpostavke. Najprije, oni nijesu ranije glasali i samim tim nijesu razvili naviku glasanja. Drugo, mladi su obično manje integrisani u društvo i osjećaju manju obavezu prema zajednici da glasaju (Blais A., 2000).

Ipak, novija istraživanja sugerišu da bi ovu tezu trebalo dodatno preispitati (Bhatti & Hansen, *Leaving the Nest and the Social Act of Voting: Turnout among First-Time Voters*, 2012; Konzelmann, Wagner & Rattinger, 2012). Noviji nalazi sugerišu da bi odnos godina i izlaznosti, umjesto na prostu linearnu liniju, više mogao da liči na *roler-koster liniju* (Bhatti, Hansen & Wass, 2012).

U slučaju Crne Gore moguće je da noviji trendovi sa Zapada još nijesu stigli do crnogorskih granica. Ranija istraživanja navode da „među apstinentima dominiraju mladi. Nešto manje od polovine apstinenta pripada starosnoj grupi ispod 34 godine. Ovi podaci ukazuju na određeni otklon

od politike koji postoji među mlađom populacijom u Crnoj Gori” (Komar, 2013).

O tome koliko bi fenomen svojevrsne alijenacije mladih od politike mogao biti opasan takođe je puno pisano u literaturi. Bojazan koju autori gaje je da bi neučestvovanje na izborima mladih moglo da ima dalekosežnije posljedice i proizvede ozbiljnu krizu demokratskog poretka u zemlji (Konzelmann, Wagner & Rattinger, 2012). Izlaznost među najmlađom populacijom mogla bi da ukaže na to kako će se trend kretati u budućnosti, te da li će zaista mladi koji ne glasaju danas ostati dosljedni i ne glasati sutra (Fortier, 2006).

Obrazovanje

Brojne studije navode obrazovanje kao naj snažniji prediktor, to jest prediktor sa najvećom eksplanatornom moći kada govorimo o izlaznosti i uopšte političkoj participaciji (Wolfinger & Rosenstone, 1980; Blais A., 2000). Pojedinci sa manjim stepenom obrazovanja imaju veće izgleda da budu apstinenti (Jackson, 1995). Viši stepen obrazovanja dovodi se u vezu sa višim stepenom u participaciji iz najmanje dva razloga: glasači sa višim stepenom obrazovanja imaju veće šanse da budu uključeni u politički život i politički diskurs jedne zemlje. Dodatno, obrazovani građani u većoj mjeri gaje stav da je glasanje *građanska dužnost* (Evans J. A., 2004).

Primjedba čitaoca da obrazovanje nije tipična demografska karakteristika pojedinca, već da je riječ više o nečemu što ulazi u kompleksniji set *socio-demografskih* indikatora svakako je na mjestu. Ipak, obrazovanje, pokazala su brojna istraživanja, gotovo je nasljedna karakteristika, s obzirom na to da djeca u velikoj mjeri postižu sličan ili identičan obrazovni nivo kao i njihovi roditelji usljed faktora socijalizacije (Bowles & Gintis, 2002). To posebno važi za manje razvijena društva u koja možemo svrstati i naš slučaj.

Dodatno, na umu treba imati da su studije o socio-demografskim prediktorima glasa pokazale da su obrazovanje i prihodi blisko povezani prediktori - te da u multivarijantnom prostoru sa obje varijable obrazovanje se uvijek pokazuje kao faktor veće eksplanatorne snage. Ovo implicira da se *politička socijalizacija i mobilizacija* vežu više za kognitivne karakteristike pojedinca negoli za materijalno stanje (Evans J. A., 2004).

Nacija i religija

Govoriti o Crnoj Gori a ne pomenuti dominantni rascjep koji je prisutan u društvu bilo bi krajnje nekompletno i neozbiljno. Etnonacionalni rascjep u Crnoj Gori varijabla je bez koje je praktično nemoguće proučavati crnogorski politički kontekst. Iako riješeno Referendumom 2006. godine, pitanje crnogorske nezavisnosti i danas polarizuje građane (Troch, 2014)

Crnogorci-Srbi i dalje je osnovna linija podjele u crnogorskom društvu. „Snaga nacionalnog rascjepa pospješuje dominaciju jedne partije. Naime, postojanje takvog rascjepa smanjuje mogućnosti alternativnog izbora za one koji se nacionalno osjećaju kao Crnogorci” (Komar, 2013). U takvom političkom diskursu gotovo da nema mjesta za racionalnog glasača koji bira koja opcija na izbornom listiću mu donosi najveću korist. U datoj situaciji obje strane su u svom izbornom kampu. Pri tom, u svega 27 godina dugoj historiji modernog višepartizma u Crnoj Gori jedan kamp je uvijek pobjednik a jedan uvijek poraženi. Stoga, Komar dalje ističe da „ova izvjesnost ishoda praktično obesmišljava proces biranja. Može se reći da u toj situaciji birač ne *bira*, već samo *glasa*” (2013).

Naša je namjera da testiramo da li, za sada neprekinuti, niz poraza vodi tome da jedna strana apstinira u većoj mjeri od druge.

Dodatno, pitanja pripadnosti naciji, te izjašnjavanje o religiji nijesu uvijek jasno odvojena u crnogorskom društvu. U multivarijantnom prostoru smo odlučili da uvrstimo obje varijable, ne bismo li dodatno kontrolisali za religioznost kao još jednu važnu karakteristiku ispitnika.

Regija i tip naselja

Društveni rascjepi su jedna od neizostavnih tema u politici. I danas se tradicionalna tipologija i karakterizacija društvenih rascjepa veže za čuveni rad Lipseta i Rokana u tom polju. Ovi autori udarili su temelj izučavanju ovog izuzetno važnog pitanja (Lipset & Rokkan, 1967). Tarrow u svom radu primjećuje da je rascjep urbano-ruralno jedan od najmanje izučavanih (1971), dodatno navodeći da je zanimljivo koliko malo se zna o inkluziji ruralnog stanovništva, stanovništva sa sela u političkom životu. Ono što je posebno intrigantno istraživačima u ovom polju, u prvim godinama istraživanja bila je činjenica da su sva istraživanja pokazivala veći stepen interesovanja za politiku u odnosu na urbano stanovništvo, a manji stepen participacije (Ehrmann, 1968).

Ipak, istraživanja koja su potom uslijedila pokazala su snažno negativnu korelaciju između izlaznosti i urbanizacije, a literatura je odmah pronašla odgovor u alijenaciji glasača od tradicionalne politike (Adams, Dow & Merrill, 2006). Ono što se i ranije pokazalo kao zapanjujuća činjenica u vezi sa ovim rascjepom podrilo je temelje brojnim dotad postavljenim teorijama o apstinenciji: naime, glasači koji dolaze iz ruralnih krajeva obično su nižeg prihoda, slabijeg obrazovnog statusa, i ukupno slabijeg društvenog položaja, tipične grupe koje bi trebalo da su u većoj mjeri apstinenti (Monroe, 1977). I ovaj fenomen u Crnoj Gori ostao je, prema našim saznanjima, do sada neistražen.

Dodatno, u slučaju Crne Gore smatrali smo da je važno uključiti i regiju iz koje dolaze građani. Sjeverna regija je, suprotno južnoj, obično sinonim za niži životni standard i život u ruralnim predjelima. To, naravno, nije isključivo slučaj, što potvrđuje da je korelacija ove dvije varijable

u našoj bazi 0.382. Ovaj podatak, s obzirom na to da je korelacija niža od postavljenog konsenzusa među istraživačima od 0.4, opravdava i to što će se obje varijable naći u regresionom modelu.

Hipoteze

Crna Gora je društvo koje je prošlo kroz dug period tranzicije (Darmanović, 2007). Imajući na umu kasno priključenje izbornim demokratijama i zemljama višestranačkog političkog života, u trećem talasu demokratizacije, tu burnu tranziciju kroz koju je prošla (Bieber, 2003), novije navode iz literature koja dominantno dolazi sa Zapada, iz razvijenih, takozvanih postindustrijskih zemalja, treba tretirati sa oprezom. Vođeni ipak onim što su raniji nalazi u izučavanju ovih demokratija, a na tragu i onog što je u svom radu o apstinenciji primijetila i Komar (2013), možemo formulisati prvu hipotezu.

H1: Demografske karakteristike pokazaće se kao dobar prediktor izborne apstinencije u Crnoj Gori.

Smatramo da ćemo preko demografskih karakteristika, odnosno varijabli ispitanika, uspjeti da objasnimo visok procenat fenomena apstinencije na Parlamentarnim izborima 2012. godine u Crnoj Gori.

Ipak, cilj rada je takođe i da detaljnije prouči koje bi to karakteristike mogle biti snažniji ili slabiji prediktori apstinencije. Stoga na ovom mjestu pitanje o glasanju na izborima ukrštamo sa demografskim varijablama. Rezultati ukrštanja dati su u tabeli koja slijedi.

	Glasali	Apstinenti	Ukupno
Pol			
Muški	78.2%	21.8%	100%
Ženski	64.7%	35.3%	100%
Godine			
18-34 god	62.7%	37.3%	100%
35-54 god	73.2%	26.8%	100%
55+ god	77.1%	22.9%	100%
Regija			
Jug	55.4%	44.6%	100%
Centar	70.3%	29.7%	100%
Sjever	80.3%	19.7%	100%
Tip naselja			
Ruralna oblast	76.6%	23.4%	100%
Predgrađe	65.5%	34.5%	100%
Gradska oblast	69.8%	30.2%	100%

Obrazovanje			
Nisko obrazovanje	86.6%	13.4%	100%
Srednje obrazovanje	67.9%	32.1%	100%
Visoko obrazovanje	69.1%	30.9%	100%
Religija*			
CPC (Crnogorska pravoslavna crkva)	76.2%	23.8%	100%
SPC (Srpska pravoslavna crkva)	69.2%	30.8%	100%
Islam	77.6%	22.4%	100%
Katoličanstvo	77.4%	22.6%	100%
Nacionalnost**			
Crnogorska	72.8%	27.2%	100%
Srpska	65.6%	34.4%	100%
Bošnjak/Musliman	75.7%	24.3%	100%
Albanska	77.3%	22.7%	100%

*Pearson Chi-Square = .128; **Pearson Chi-Square = .078

Tabela 1. Ukrštanje - izlaznost po demografskim karakteristikama

Vođeni nalazima dobijenim prostim ukrštanjem pitanja o izlaznosti sa demografskim karakteristikama možemo formirati drugu hipotezu.

H2: Ženski pol, mlađa starosna kohorta, južna regija, život u urbanoj sredini, visoko obrazovanje i srpska nacionalna pripadnost, pokazaće se kao dobri prediktori apstinencije u Crnoj Gori.

Na ovom mjestu treba naglasiti nekoliko važnih stvari. Deskriptivna statistika slikovito prikazuje da se neglasači većinom nalaze u određenim demografskim grupama stanovništva, to jest, preciznije interpretirano, da među tim grupama ima više neglasača nego među drugim. Ipak, ovakav vid analize treba tumačiti sa velikim oprezom. Deskriptivna statistika pruža tek korelacionu vezu između varijabli u matrici ukrštanja, a do kauzacije, odnosno uzročno-posljedične veze dug je put. Predstavljena tabela ukrštanja ne može poslužiti kao valjan indikator koji bi nam omogućio da ustvrdimo da prosto život na jugu Crne Gore vodi većoj apstinenciji, bez obzira na to što vidimo da je izuzetno visok procenat, čak 44.5% građana južne regije prijavilo da su apstinirali na Parlamentarnim izborima 2012. godine. Na ovaj način lako bismo mogli da prevedimo neku intervensiucnu varijablu, koja potencijalno krije objašnjenje zašto je na jugu države više apstinencija nego na sjeveru, recimo. Ta intervensiucna varijabla mogla bi da pruži pravo objašnjenje za ovakve podatke, koje ne mora nužno da ima bilo kakve veze sa pripadnošću geografskoj regiji.

Važno je napomenuti i da dva ukrštanja iz tabele, ukrštanje glasanja sa nacijom i religijom, nijesu izdržala test statističke značajnosti (*Pearson Chi-Square*). Koeficijenti *Pearson Chi-Square* testa u oba slučaja su bila preko opšte prihvaćenog praga statističke značajnosti testa - 0.05. Ipak, odlučili smo da prijavimo oba ukrštanja jer njima ne nastojimo da izvedemo neki dokaz, ili potkrijepimo iznijeti stav, već prosto da razvijemo

određene indicije i pretpostavke koje će kasnije biti dodatno testirane drugim statističkim metodom.

Da bismo pokušali demografske karakteristike da dovedemo u bližu vezu sa fenomenom izborne apstinencije, varijable iz predstavljene kontigencije stavićemo u multivarijantni prostor, i kroz logističku regresiju nastojati da proučimo veze između ishoda (apstinencije) i onoga što testiramo kao prediktore (demografske karakteristike ispitanika).

Ipak, ukrštanje pitanja o tome da li su građani izašli na izbore sa demografskim karakteristikama ispitanika poslužiće kao prvi korak analize, koji će nam, pored toga što smo preko ove tabele formirali radne hipoteze, pomoći i da izdvojimo referentne grupe za naš regresioni model.

Podaci i metod

Za potrebe analize koristićemo prvo postizborno istraživanje realizovano u Crnoj Gori poslije Parlamentarnih izbora 2012. godine. Ovim istraživanjem Crna Gora je postala dio velikog međunarodnog projekta CSES – *Comparative Study of Electoral Systems* (Uporedna studija izbornih sistema), priključivši se tako velikom broju zemalja u četvrtom modulu projekta.² Podaci su prikupljeni u novembru 2012. godine, neposredno nakon Parlamentarnih izbora koji su bili održani 14. oktobra 2012. godine.

Za potrebe odgovora na naše istraživačko pitanje iz baze podataka izdvojeni su samo podaci za Crnu Goru. U prvoj fazi izvršena je poststratifikacija po nekoliko ključnih demografskih varijabli – pol, starost, nacionalnost. Ovo je uobičajen vid poststratifikacije koji garantuje reprezentativnost uzorka. Dodatno, naišli smo na problem prekomjernog prijavljivanja (*over-reporting*) glasanja, što je fenomen poznat i već primijećen u literaturi o glasanju (Silver, Anderson & Abramson, 1986; Swandle & Heath, 1989). U slučaju CSES baze podataka, 11.5% ispitanika u Crnoj Gori kazalo je da nije izašlo na prethodne Parlamentarne izbore. Taj procenat je znatno manji od stvarnog broja apstinenata, koji je iznosio 29.5%. Kako je problem neistinitog, odnosno netačnog prijavljivanja (*mis-reporting*) izražen na ključnoj varijabli za analizu, na zavisnoj varijabli regresionog modela, odlučili smo da, vođeni instrukcijama iz literature u kojoj su se autori koji su izučavali izlaznost i apstinenciju već sreli sa ovim problemom (Rubenson, Blais, Gidengil & Nevitte, 2007), dodatno bazu podataka ponderišemo i sa stvarnom izlaznošću kako bismo dobili podatke koji oslikavaju na izborima ostvareni stepen izlaznosti.

Zavisna varijabla u našem modelu je **apstinencija**, odnosno odsustvo izlaznosti na Parlamentarnim izborima 2012. godine u Crnoj Gori. Stoga smo pitanje rekodirali tako da svi ispitanici koji su prijavili da su izašli imaju vrijednost 0, a svi koji su prijavili da su apstinirali imaju vrijednost

[2] Više informacija o projektu, kao i baze podataka, moguće je pronaći na www.cses.org

1. Kako smo već objasnili razloge zbog koji smo bazu dodatno ponderisali izlaznošću zaista i zabilježenom na izbornom danu, ne treba da čudi što se u prvoj kategoriji glasača, kojima je dodijeljena na toj varijabli vrijednost 0, nalazi 71.1% uzorka (659 ispitanika), dok preostalih 28.9% (268 ispitanika) ima vrijednost 1 - apstinenti. Iz analize su izuzeti i kao *myssing cases* tretirani oni ispitanici koji nisu dali odgovor na pitanje o tome da li su glasali na izborima.

Prediktore ishoda na zavisnoj varijabli pokušaćemo da pronađemo u demografskim karakteristikama ispitanika, u skladu sa navodima iz relevantne literature, ili sa pretpostavkama koje smo formirali ukrštanjem izlaznosti sa demografijom. Tako ćemo kao nezavisne varijable, odnosno prediktore, u modelu koristiti:

- **Pol** - rekodiran u dvovalentnu, odnosno *dummy* varijablu tako da svi muškarci imaju vrijednost 0 (46.9%, odnosno 427 ispitanika), a sve žene vrijednost 1 (53.1%, odnosno 484 ispitanice).
- **Starost ispitanika** - rekodirana je u tri starosne kohorte, u skladu sa uobičajenim načinom. Svi ispitanici od 18 do 34 godine svrstani su u kategoriju „mladi” (34.5%, odnosno 316 ispitanika); svi ispitanici između 35 i 54 godine svrstani su u kategoriju „srednjovječni” (34.9%, odnosno 320 ispitanika); dok su svi ispitanici sa 55 ili više godina svrstani u kategoriju „stariji” (30.5%, odnosno 280 ispitanika). Od ove varijable napravljene su dvije dvovalentne, odnosno *dummy*. Na prvoj su svi mladi imali vrijednost 1, a svi ostali ispitanici vrijednost 0, dok su na drugoj svi srednjovječni imali vrijednost 1, a svi ostali 0. Stariji su uzeti kao referentna kategorija za potrebe modela.
- **Nacionalna pripadnost** - rekodirana je najprije u 4 grupe: Crnogorci (52.4%, odnosno 515 ispitanika), Srbi (31.4%, odnosno 309 ispitanika), Bošnjaci/Muslimani (11.8%, odnosno 116 ispitanika) i Albanci (4.4%, odnosno 44 ispitanika). Ostali slučajevi izuzeti su iz analize zbog male frekvencije odgovora na ovim opcijama. Dodatno su napravljene tri dvovalentne, odnosno *dummy* varijable, za Crnogorce, Srbe i Bošnjake/Muslimane, dok su Albanci referentna kategorija.

S obzirom na to da smo već konstatovali da je poststratifikacija rađena prema ovim demografskim karakteristikama ispitanika ove podatke treba tako i posmatrati, bez čuđenja što su frekvencije gotovo identične rezultatima sa popisa iz 2011. godine.

Dodatno, kao nezavisne varijable, odnosno prediktori, u modelu su se našle i:

- **Regija** generisana na osnovu pitanja o opštini u kojoj živi ispitanik/ica. Vrijednost 1 na ovoj varijabli imali su svi ispitanici koji žive na jugu Crne Gore (u našem uzorku opštine: Bar, Budva, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj) - 23.8%, odnosno 234 ispitanika; vrijednost 2 imali su svi ispitanici koji žive u centralnoj regiji (opštine: Cetinje, Danilovgrad, Nikšić i Podgorica) - 33.4%, odnosno 329

ispitanika; i vrijednost 3 svi ispitanici sa sjevera zemlje (opštine: Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Kolašin, Mojkovac, Plav, Pljevlja, Plužine, Rožaje, Šavnik i Žabljak) – 42.8%, odnosno 421 ispitanik. Kreirane su na kraju i dvije dihotomne varijable, prva na kojoj su svi ispitanici sa juga zemlje imali vrijednost 1, a ostali 0, i druga na kojoj su svi ispitanici iz centralne regije imali vrijednost 1, a ostali 0. Sjeverna regija je referentna kategorija.

- **Tip naselja** u originalnom upitniku, kako bi bilo uporedivo sa ostalim državama koje učestvuju u CSES projektu mjereno je na četvorostepenoj nominalnoj skali: ruralna oblast ili selo; mali ili srednji grad; predgrađe velikog grada; veliki grad. Ipak, ko i malo poznaje crnogorski prostor zna da ova podjela nije potrebna i realna. Stoga smo odlučili da prvu varijablu rekodiramo tako da ima 3 kategorije: ruralna oblast ili selo – 50%, odnosno 473 ispitanika; predgrađe – 14.1%, odnosno 134 ispitanika; i grad u koji smo spojili kategorije „mali ili srednji grad” i „veliki grad” na originalnoj skali – 35.9%, odnosno 339 ispitanika. Dihotomne varijable napravljene su za grad i predgrađe, a selo je posmatrano kao referentna kategorija.
- **Obrazovanje** je najprije podijeljeno u tri kategorije: nisko obrazovanje, svi ispitanici sa završenom osnovnom školom i manje iz originalnog upitnika – 16.5%, odnosno 161 ispitanik; srednje obrazovanje, to jest svi ispitanici koji su završili srednju ili i višu školu – 64%, odnosno 622 ispitanika; i visoko obrazovanje, odnosno svi ispitanici koji imaju diplomu fakulteta, magistri i doktori nauka – 19.5%, odnosno 189 ispitanika. Oni sa najvišim obrazovanjem posmatrani su kao referentna kategorija, dok su dihotomne varijable kreirane za nisko i srednje obrazovanje.
- **Religija** je rekodirana na prvom koraku u četiri kategorije: Crnogorska pravoslavna crkva (CPC) – 15.7%, odnosno 127 ispitanika; Srpska pravoslavna crkva (SPC) – 60.2%, odnosno 486 ispitanika; Islam (u novoj varijabli pod ovim imenom spojene su opcije „Islamska zajednica”, „Islamska sunitska zajednica”, „Islamska šiitska zajednica” iz originalnog upitnika) – 20.2%, odnosno 164 ispitanika; Katolička – 3.9%, odnosno 32 ispitanika. Dodatno za prve tri vrijednosti kreirane su dummy varijable, a četvrta je posmatrana kao referentna kategorija.

Analiza

Analizu ćemo sprovesti logističkom regresijom, *enter* metodom. To znači da ćemo sve prediktore (*covariates*) simultano, u jednom bloku, „staviti” u naš model. Za razliku od drugih metoda, na ovaj način, redosljed nezavisnih varijabli ne implicira njihovu važnost za model. Činjenica da je pol prva varijabla, među nezavisnim u modelu, nema nikakav značaj za statistički postupak ili interpretaciju rezultata.

S obzirom na to da je teorija o prediktorima apstinencije u Crnoj Gori, sudeći prema našim saznanjima, slabo razvijena, čitalac bi mogao pomisliti da je prikladnije za analizu koristiti neku od *stepwise* metoda logističke regresije. Ipak, odlučili smo se za *enter* metod jer cilj analize nije da prosto selektuje statistički značajne prediktore, među demografskim karakteristikama, i da izmjeri njihovu *snagu* u projekciji ishoda, odnosno apstinencije. Naš cilj je da u multivarijantnom prostoru *sve inherentne* karakteristike ispitanika *suočimo* i testiramo koje će izdržati test statističke značajnosti, te koliki efekat će ostvariti na zavisnu varijablu.

Budući da su se u regresionoj analizi našle samo one opservacije, odnosno ispitanici, koji su imali određenu vrijednost na svakoj od varijabli koje su u modelu (zavisnoj i svim nezavisnim), ukupan broj opservacija u našoj analizi na kraju je 678.

U tabeli koja slijedi predstavljeni su rezultati logističke regresije.

Apstinencija	B	S.E.	Wald	Exp(B)
Pol				
Ženski	.575**	.194	8.763	1.778
Godine			2.422	
18-34 godine	.275	.255	1.164	1.316
35-54 godine	-.078	.242	.103	.925
Regija			35.456	
Jug	1.724***	.293	34.703	5.607
Centar	.682**	.263	6.708	1.979
Tip naselja			2.955	
Grad	.433*	.252	2.948	1.542
Predgrađe	.092	.284	.106	1.097
Obrazovanje			8.980	
Nisko	-.510	.402	1.609	.600
Srednje	.368	.262	1.968	1.444
Religija			6.385	
CPC	1.114*	.617	3.258	3.048
SPC	1.445**	.600	5.804	4.244
Islam	1.030	.820	1.577	2.802
Nacionalna pripadnost			13.845	
Crnogorci	1.930**	.895	4.654	6.889
Srbi	2.135**	.917	5.426	84.458
Bošnjaci/Muslimani	2.631***	.730	12.994	13.885
Constant	-5.690***	1.165	23.871	.003

Negelkerke R Square = .167
Hosmer and Lemeshow goodness of fit (df, 8) = 8.624, p = .375

***p<0.01; **p<0.05; *p<0.1

Tabela 2. Logistička regresija - demografski prediktori apstinencije

Nema strogo određenih standarda po pitanju koliki treba da budu koeficijenti koji opisuju model da bi cjelokupni model bio *prihvatljiv*. Istraživači

se izgleda slažu da prihvatljivije u dijelu u kojem model objašnjava stvarnost zavisi od istraživačkog pitanja. Za određene oblasti politikologije možemo reći da bi se postignuti obim u kojem naš model odgovara podacima mogao smatrati respektabilnim.

Diskusija

U granicama onoga što smo našim modelom uspjeli da objasnimo, imajući na umu da je *Negelkerke R Square* koeficijent koji govori o tome koliko dobro model odgovara prikupljenim podacima, teško bi bilo tvrditi da smo našli dovoljno pokazatelja koji bi potvrdili našu prvu hipotezu o tome da će se demografske karakteristike ispitanika pokazati kao dobar prediktor izborne apstinencije u Crnoj Gori. Dobijenim modelom ipak možemo smatrati da smo objasnili samo dio razloga zašto građani apstiniraju tokom izbornog dana.

Dalja istraživanja ovog fenomena mogla bi i u slučaju Crne Gore da daju za pravo novom talasu akademskih nalaza koji sugeriše da se razlozi izborne participacije, odnosno apstinencije, ne nalaze u socio-demografskim karakteristikama glasača, koliko u ličnim osobinama (*personality traits*) i životnom stilu (*life-style*) pojedinaca (Schoen & Schumann, 2007; Vecchione & Caprara, 2009).

Ipak, ovi nalazi ne bi trebalo da nas u potpunosti odvuku od analize druge postavljene hipoteze. U obimima eksplanatorne moći dobijenog modela pokazalo se ipak opravdanim pretpostaviti da će neki indikatori biti bolji prediktori izborne apstinencije od drugih.

Pripadnost ženskom polu pokazala se u modelu kao prediktor apstinencije. Time smo dodatno osnažili navode o manjem stepenju učestvovanja žena na izborima u Crnoj Gori koje smo predstavili u teorijskom dijelu rada. S druge strane, starost ispitanika nije izdržala test statističke značajnosti. Stoga ne možemo reći da su se godine pokazale kao dobar prediktor izborne apstinencije, bez obzira na rezultate ukrštanja predstavljene u tabeli 1, ili opsežnu literaturu koja na to upućuje a čiji kratak pregled je dat u teorijskom dijelu rada. Naravno, ovo treba posmatrati sa oprezom. Godine nijesu izdržale test statističke značajnosti u našem modelu, što ne znači da ne bi u kombinaciji sa nekim drugim prediktorima.

Slično važi i za obrazovanje. Naša analiza ne daje za pravo da pretpostavimo da se bilo koji stepen obrazovanja može smatrati grupom vjerovatnijih apstinenata. Naravno, i ovo treba posmatrati sa oprezom, s obzirom na to da ponuđeni model nije naravno iscrpio sve opcije, te da bi se u nekom drugom modelu obrazovanje moglo pokazati kao statistički značajan, ili dodatno čak i veoma snažan prediktor glasanja ili nedostataka glasanja u Crnoj Gori.

Našu drugu hipotezu djelimično smo, kao što u modelu možemo vidjeti, potvrdili na slučaju južne regije i života u urbanoj sredini. Kombinacija ova dva elementa one koji su upoznati sa prilikama u Crnoj Gori moguće

i neće iznenaditi, budući da se ruralni krajevi obično, ali ne i isključivo vezuju za sjever, a urbani za jug zemlje.

Bili smo onemogućeni da, opet nedostupnošću podataka, ateiste u Crnoj Gori uzmemo kao referentnu grupu, jer ih je prosto u našem uzorku bilo premalo. Stoga se prijavljena pripadnost određenim religijskim grupama može shvatiti i kao uticaj religije na glasanje, odnosno apstinenciju. Model daje dovoljno indicija da to jeste slučaj. Dodatno, s obzirom na povezanost tema religije i nacionalnog izjašnjavanja u Crnoj Gori, čitalac bi mogao pretpostaviti da će obje varijable među prediktorima voditi problemu multikolinearnosti. Primijenjeni testovi na postojećem modelu, kao i modeliranje sa samo jednom od dvije varijable, nijesu dali za pravo takvoj sumnji u ovom slučaju.

Upravo se nacionalna pripadnost pokazala kao snažan prediktor glasanja. Očigledno je da linija rascjepa, koja se dominantno tiče nacionalne pripadnosti građana, ima i jaku mobilizatorsku snagu u Crnoj Gori. Ipak, naš model daje za pravo pretpostavci da će građani koji se nacionalno izjašnjavaju kao Srbi biti skloniji apstinenciji, vjerovatno razočarani višegodišnjim nizom izbornih neuspjeha. Statistički značajan koeficijent, pored varijable „Crnogorci”, može se razumjeti u svjetlu onoga o čemu Komar govori kao o nedostatku realne opcije za sve koji se izjašnjavaju kao Crnogorci, a ne podržavaju partije u vladajućoj strukturi (2013).

Ukupno uzev, druga hipoteza se može smatrati djelimično potvrđenom, s obzirom na to da je za set indikatora pronađeno modelom dovoljno indicija da zaista dobro prognoziraju izbornu apstinenciju.

Važno je naglasiti da se demografske karakteristike kao prediktori izborne participacije, odnosno apstinencije, obično u istraživanjima (mada ne i isključivo) pojavljuju u širem kontekstu socio-demografskih prediktora. Ipak, to je tema koja prevazilazi okvira ovog istraživanja. Dijelom smo i nedostupnošću podataka bili ograničeni da joj se posvetimo. Ipak, naredni talasi istraživanja, ili korišćenje drugih baza podataka, mogli bi da vode novoj studiji koja će kompletan set socio-demografskih karakteristika građana kroz regresioni model staviti u vezu sa izbornom participacijom, odnosno apstinencijom.

S obzirom na to da je empirijsko izučavanje apstinencije u Crnoj Gori još uvijek pionirski poduhvat, sudeći prema našim saznanjima i literaturi u koju smo imali uvid, bilo da govorimo o razlogu zbog čega određeni građani apstiniraju, ili da pokušavamo pronaći prediktore koji neke grupe čine vjerovatnijim apstinentima ili glasačima, smatramo da je i ovo istraživanje dovoljan polazni osnov za dalje studije koje će za cilj imati da na bolji način objasne i istraže fenomen izborne apstinencije u Crnoj Gori.

Born (not) to vote: demographic predictors of non-voting in Montenegro

Abstract

First studies about voting behaviour have almost explicitly focused their attention to examining why citizens vote as they do, or finding predictors that can explain the outcome of the vote. Development of rational choice theories, about citizen as rational individual, but also the turnout decline in almost all Western democracies, led to a raising level of interest for question – why do citizens vote at all? More precisely – why some citizens don't vote? Empirical findings that proved that non-voters are not randomly distributed among electorate grew even bigger enigma around this issue.

Voters' mobilization has almost universally been accepted as one of the best cures for abstention. Yet, political parties and candidates, who are the only one who have the incentive to mobilize, seems to think about electoral mobilization and conversion primarily in terms of identifiable social groups. Mobilized citizens usually perceive the message that has been addressed to the whole social group individual is member of.

This paper tend to test whether in Montenegro being a member, or not being a member, of some groups in society (such as gender, age, education, geographical, national... groups) affect the lack of electoral participation. Using the data from first post-electoral survey in Montenegro (CSES) phenomenon of abstention will be examined in logistic regression model with demographic variables as predictors.

Key words

abstention, electoral participation, demographic predictors, Montenegro.

Literatura

- Adams, J., Dow, J. & Merrill, S. I. (2006). The political consequences of alienation-based and indifference-based voter abstention: applications to presidential elections. *Political Behavior*, 28(1), 65-86.
- Aldrich, J. (1993). Rational Choice and Turnout. *American Journal of Political Science*, 37(1), 246-278.
- Bartels, L. M. (1998). Where the Ducks Are: Voting Power in a Party System. In J. Geer, *Politicians and Party Politics* (pp. 43-79). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Bennett, L. L. & Bennet, S. E. (1989). Enduring Gender Differences in Political Interest. *American Politics Quaterly*, 17(1), 105-122.
- Bennett, S. E. (1986). *Apathy in America 1960-1984*. New York: Ardsley on Hudson.
- Bergan, D. E., Gerber, A. S., Green, D. P. & Panagopoulos, C. (2005). Grassroots mobilization and voter turnout in 2004. *Public Opinion Quaterly*, 760-777.
- Bhatti, Y. & Hansen, K. M. (2012). Leaving the Nest and the Social Act of Voting: Turnout among First-Time Voters. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 22(4), 380-406.

- Bhatti, Y., Hansen, K. M. & Wass, H. (2012). The relationship between age and turnout: A roller-coaster ride. *Electoral Studies*, 31, 588-593.
- Bieber, F. (2003). Montenegrin politics since the disintegration of Yugoslavia. In F. Bieber, *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood* (pp. 11-42). Baden-Baden: Nomos.
- Blais, A. (2000). *To Vote or Not to Vote?: The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Blais, A. & Carty, R. (1990). Does proportional representation foster voter turnout? *European Journal of Political Research* (18), 167-181.
- Bowles, S. & Gintis, H. (2002). Intergenerational Inequality. *Journal of Economic Perspectives*.
- Campbell, A. (1980). *The American Voter*. Chicago: University of Chicago Press.
- Clarke, H. D., Sanders, D., Stewart, M. C. & Whiteley, P. F. (2004). *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Crewe, I., Fox, T. & Alt, J. (1992). Non-voting in British general elections, 1966-October 1974. In D. Denver & G. Hands, *Issues and controversies in British electoral behaviour*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Darmanović, S. (2007). Montenegro: A Miracle in the Balkans? *Journal of Democracy*, 18(2), 152-159.
- Ehrmann, H. (1968). *Politics in France*. Boston: Little, Brown & Company.
- Evans, J. A. (2004). *Voters and Voting: an introduction*. London: Sage.
- Fortier, J. C. (2006). *Absentee and Early Voting*. Washington: The AEI Press.
- Franklin, M. N. (2004). *Voter Turnout Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. New York: Cambridge University Press.
- Gibbard, A. (1973). Manipulation of Voting Scheme: A General Result. *Econometrica*, 4, 587-601.
- Hajnal, Z. & Trounstein, J. (2005). Where Turnout Matters: The Consequences of Uneven Turnout in City Politics. *The Journal of Politics*, 67(2), 515-535.
- Inglehart, R. & Norris, P. (2000). The Developmental Theory of the Gender Gap: Women's and Men's Voting Behavior in Global Perspective. *International Political Science Review*, 21(4), 441-463.
- Jackman, R. W. & Miller, R. A. (1995). Voter Turnout in Industrial Democracies During the 1980s. *Comparative Political Studies*, 27(4), 467-492.
- Jackson, R. (1995). Clarifying the Relationship Between Education and Turnout. *American Politics Quarterly*, 23(3), 279-299.
- Karp, J. A., Banducci, S. A. & Bowler, S. (2008). Getting out the vote: Party Mobilisation in Comparative Perspective. *British Journal of Political Science*, 91-112.
- Komar, O. (2013). *Birači u Crnoj Gori: Faktori izborne i partijske preferencije*. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije; Fakultet političkih nauka Podgorica; Čigoja štampa.
- Konzelmann, L., Wagner, C. & Rattinger, H. (2012). Turnout in Germany in the course of time, life cycle and cohort effects on electoral turnout from 1953 to 2009. *Electoral Studies*, 31(2), 250-261.
- Kramer, G. H. (1970). The Effects of Precinct-Level Canvassing on Voter Behaviour. *Public Opinion Quarterly*, 34(4), 560-572.

- Lane, J. R. & Errson, S. (1990). Macro and Micro Understanding in Political Science: What Explains Electoral Participation? *European Journal of Political Research*, 18, 457-465.
- Lijphart, A. (1997). Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma. *American Political Science Review*, 91(1), 1-14.
- Lipset, M. S. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 53(1), 69-105.
- Lipset, S. & Rokkan, S. (1967). *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. Toronto: The Free Press.
- Lutz, J. (1991). Marginality, major third parties and turnout in England in the 1970s and 1980s: A re-analysis and extension. *Political Studies* (39), 721-726.
- Monroe, A. D. (1977). Urbanism and Voter Turnout: A Note on Some Unexpected Findings. *American Journal of Political Science*, 21(1), 71-78.
- Nevitte, N., Blais, A., Gidengil, E. & Nadeau, R. (2009). Socio Economic Status and Non-Voting: A Cross-National Comparative Analyses. *XVIIIth World Congress of the International Political Science Association*. Quebec: IPSA.
- Niemi, R. G. & Barkan, J. D. (1987). Age and Turnout in New Electorates and Peasant Societies. *American Political Science Review*, 81(2), 583-588.
- Pacek, A. C. & Pop-Eleches, G. (2009). Disenchanted or Discerning: Voter Turnout in Post-Communist Countries. *The Journal of Politics*, 71(2), 473-491.
- Rosenstone, S. J. & Hansen, M. J. (1993). *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: MacMillan.
- Rubenson, D., Blais, A., Gidengil, E. & Nevitte, N. (2007). Does low turnout matter? Evidence from the 2000 Canadian federal election. *Electoral Studies*, 26, 589-597.
- Sabucedo, J. M. & Cramer, D. (2004). Sociological and Psychological Predictors of Voting in Britain. *The Journal of Social Psychology*, 5(131), 647-654.
- Schoen, H. & Schumann, S. (2007). Personality Traits, Partisan Attitudes, and Voting Behavior. Evidence from Germany. *Political Psychology*, 28(4), 471-498.
- Silver, B. D., Anderson, B. A. & Abramson, P. R. (1986). Who Overreports Voting? *American Political Science Review*, 80, 613-624.
- Swandle, K. & Heath, A. (1989). Official and reported turnout in the British general election of 1987. *British Journal of Political Science*, 19(4), 537-551.
- Tarrow, S. (1971). The Urban-Rural Cleavage in Political Involvement: The Case of France. *The American Political Science Review*, 65(2), 341-357.
- Topf, R. (1995). Electoral Participation. In H. D. Klingeman & D. Fuchs, *Citizens and the State* (pp. 27-51). Oxford: Oxford University Press.
- Troch, P. (2014). From "And" to "Either/Or": Nationhood in Montenegro during the Yugoslav Twentieth Century. *East European Politics and Societies and Cultures*, 28(1), 25-48.
- Vecchione, M. & Caprara, G. V. (2009). Personality determinants of political participation: The contribution of traits and self-efficacy beliefs. *Personality and Individual Differences*, 46, 487-492.
- Wolfinger, R. E. & Rosenstone, S. J. (1980). *Who votes?* New Haven: Yale University Press.

UDC 343.412(497.115)
342.3/7:341.645.5

Novi „hibridni” sud za zločine izvršene tokom i nakon sukoba na Kosovu i Metohiji *Nadležnost i kontroverze*

Sažetak

Tema ovog rada jeste analiza novog „hibridnog” suda, formiranog kako bi sudio učiniocima teških ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti, izvršenih prevashodno nad Srbima, tokom i nakon oružanog sukoba na Kosovu i Metohiji. S tim u vezi, rad se najpre bavi načinom nastanka Suda, te doprinosom Saveta Evrope i Evropske unije, što predstavlja politički aspekt rada, dok u drugom delu sledi pregled najvažnijih odredaba „Statuta” Suda, čime se analizira njegova nadležnost i ustrojstvo.

Ključne reči

hibridni sud, Kosovo i Metohija, trgovina organima

Uvod

Početak aprila meseca 2017. godine, tokom uličnih protesta (studena) nezadovoljnih rezultatom minulih predsedničkih izbora, u Beogradu, na platou ispred Doma Narodne skupštine Republike Srbije, iz još nepoznatih razloga, teško je oštećen, ako ne i u potpunosti uništen „srpski zid plača” – metalna konstrukcija na kojoj je razvijeno platno na kome se nalaze fotografije civila, vojnika i policajaca kidnapovanih i ubijenih tokom i nakon oružanih sukoba na Kosovu i Metohiji. Ovakav čin naišao je na, svakako opravdanu i oštru, kritiku velikog dela javnosti, pre svega jer su tim činom u prvom redu povređena osećanja porodica kidnapovanih i ubijenih, koja toliko godina nakon što su njihovi bližnji izgubili život još uvek vape za „pravdom” – krivičnim gonjenjem i osudom lica odgovornih za smrt njihovih bližnjih.

Uprkos velikoj pažnji koju je privukao čin rušenja „zida plača” u Beogradu, uočljiv je gotovo apsolutni izostanak stručne rasprave o formiranju „specijalnog suda” za zločine izvršene od strane pripadnika tzv. Oslobođilačke vojske Kosova. „Ustanovljen u uslovima specijalnog političkog i pravnog konteksta istovremene podrške i pritiska, Specijalni sud za Kosovo predstavlja najsvežiji primer hibridnog tribunala za ratne zločine” (Korenica, Zhubi, Doli, 2016: 474). Iz vizure Republike Srbije, verovatno najspornija činjenica jeste što se radi o sudskom telu koje, premda smešteno u Hagu, predstavlja „sastavni deo” pravosudnog sistema Privremenih institucija u Prištini. Sa druge strane, ovo telo hibridnog karaktera – što pre svega znači da je u pitanju mešavina „domaćeg” i „međunarodnog elementa” predstavlja jedini forum, u kome bi, imajući u vidu trenutne domete srpskog pravosuđa na teritoriji Kosova i Metohije¹, potencijalno moglo doći do krivičnog gonjenja, te osude izvršilaca brojnih

[1] Uz izuzetak mogućnosti lišenja slobode osumnjičenih od strane neke treće države, a na osnovu međunarodnih poternica koje izdaju organi krivičnog gonjenja Republike Srbije.

ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti, za koje se pretpostavlja da su u najvećem broju pripadnici tzv. OVK, čime bi porodice kidnapovanih i ubijenih, ali i same žrtve naposljetku mogle dočekati pravdu. Iz tog razloga, u ovom radu će biti analiziran najpre način formiranja „suda“, što predstavlja politički aspekt, dok će glavni deo biti posvećen ispitivanju nadležnosti i strukture „suda“, što čini, dakle, pravni aspekt. Istovremeno, biće ukazano na potencijalne probleme u funkcionisanju suda, pre svega u samom krivičnom postupku. Naposljetku će, u zaključku, biti ponuđene preporuke u vezi sa formiranjem zvaničnog stava Republike Srbije prema postojanju i radu „suda“.

1. Hibridni sudovi

Hibridni sudovi zauzimaju specifično mesto u razvoju međunarodnog prava i međunarodnog krivičnog pravosuđa (Fichtelberg, 2015: vii) gradeći, kako se to često kaže, „treću generaciju“ (Hobbs, 2016: 489) međunarodnog krivičnog pravosuđa. Budući da postojeće hibridne sudove karakteriše izražena raznovrsnost, ne postoji jasna definicija ustrojstva tih sudova, već se u tu svrhu naznačuje upravo njihov „hibridni“ karakter kao zajednički imenitelj: „kako institucionalni aparat [pre svega sudije, tužilac i sekretarijat] tako i pravo koje se primenjuje predstavljaju mešavinu međunarodnog i domaćeg elementa koje za posledicu ima mešoviti pravosudni organ“ (Raub, 2009: 1016). Pri tom je „međunarodni element prisutan u većoj ili manjoj meri, ali se ne može govoriti o tome da su to međunarodni sudovi“ (Stojanović, 2015: 139).

Tokom protekle dve decenije, formirano je nekoliko različitih sudova, čiju „hibridnost“ u svakom pojedinačnom slučaju određuje odnos stranog, odnosno međunarodnog i domaćeg elementa. To su sudovi mešovitog karaktera (UNMIK, odnosno EULEX) na Kosovu i Metohiji, zatim Posebna veća (OUN) za najteža međunarodna krivična dela učinjena na Istočnom Timoru, Vanredna veća (OUN) za zločine učinjene za vreme vladavine Crvenih Kmera u Kambodži, Specijalni sud (OUN) za Sijera Leone, kao i Specijalni tribunal (OUN) za Liban. U izvesnoj meri posebno odeljenje Suda BiH za ratne zločine u Sarajevu, osnovano na inicijativu Kancelarije visokog predstavnika za BiH i Tribunala za bivšu Jugoslaviju, može biti tretirano kao hibridni tribunal, budući da u njegovom radu učestvuju strane sudije (Ivanišević, 2008). „Svaki od ovih sudova nezavisan je od ostalih sudova hibridnog karaktera - ne postoje čvrste institucionalne veze između njih (premda postoji izvesna fluktuacija kadrova), što za posledicu ima da svaki sud koristi sopstvenu terminologiju da opiše sebe i pripadajuće organe koji čini njegov hibridni sistem“ (Fichtelberg, 2015: xii). Supstrat međunarodnog elementa koji vodi hibridnosti suda najčešće se ogleda u sastavu sudija, samom tužiocu, važećem materijalnom i procesnom pravu, i naposljetku sedištu samog suda.

Glavni razlog osnivanja hibridnih sudova predstavlja objektivnu nemogućnost ili odsustvo političke volje gonjenja učinilaca teških krivičnih dela u postkonfliktnim entitetima od strane postojećih pravosudnih institucija. Pored toga, neophodnost formiranja hibridnih sudova proizlazi iz nemogućnosti delovanja postojećeg Međunarodnog krivičnog suda, a iz razloga nenadležnosti, i to kako personalne i vremenske tako i stvarne i mesne. U slučaju novoformiranog hibridnog Specijalnog suda za zločine tzv. OVK, uočava se u izvesnoj meri sukob, odnosno „preklapanje” nadležnosti sa Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, što „predstavlja i jedinstven primer ustanovljavanja dva suda sa međunarodnim primesama, a u cilju suđenja za zločine koji se odnose na jedan te isti oružani sukob” (Hajdari, 2017: 89).

2. Istraga pod okriljem Saveta Evrope

U međunarodnoj javnosti prvi put se proneo glas o jezivim zločinima tzv. OVK zahvaljujući „iskazu” bivše glavne tužiteljke pred Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, Karle del Ponte (Carla del Ponte), koja je u svojim memoarima, „gotovo deset godina nakon završetka sukoba na Kosovu, obelodanila otkrića u vezi sa trgovinom ljudskih organa otetih od srpskih zatvorenika, vršenom od strane vodećih komandanata OVK” (Marty, 2010: 1). Zahtev za proveru ovih tvrdnji, te sprovođenje „istrage” potekao je od grupe poslanika Parlamentarne Skupštine Saveta Evrope, na čelu sa Konstantinom Kosačevim (Константин Косачев), predstavnikom Ruske Federacije², koji su 15. aprila 2008. godine i formalno podneli predlog PS SE za sprovođenje „istrage” o navodima del Ponteove (PS SE, 2008). Rezultat ovog predloga bilo je angažovanje nekadašnjeg švajcarskog tužioca Dika Martija (Dick Marty), u to vreme člana PS SE, da za potrebe Saveta Evrope sprovede „istragu” o ovim navodima, što je on i učinio, te je 12. decembra 2010. godine podneo nalaze Komitetu za pravna pitanja i ljudska prava PS SE. Rezolucija PS SE 1782, od 21. januara 2011. godine, kojom je potvrđen izveštaj specijalnog izvestioca Martija, osim konkretnih nalaza i predloga koji će biti spomenuti u ovom radu, sadrži i važne zaključke o prirodi samog sukoba na Kosovu i Metohiji. Najslikovitiji primer predstavlja član 13. Rezolucije, kojom se relativizuje uvrežena „crno-bela” percepcija o samom sukobu, a koji glasi:

Stravični zločini izvršeni od strane srpskih snaga, koji su izazvali veoma snažna osećanja širom sveta, uticali su na formiranje javnog mnjenja koje se ogledalo u stavu određenih međunarodnih agencija i koje se zasnivalo na isključivoj pretpostavci da se na jednoj strani nalaze izvršioci

[2] Prema nekim izvorima, pokretanju „istrage” doprineli su i predstavnici delegacije Republike Srbije u Parlamentarnoj skupštini SE, na čelu sa njenim šefom Milošem Aligrudićem (DSS, 2010).

zločina, a da se na drugoj strani nalaze žrtve, koje su nužno nevine. Realnost nije crno-bela, već je mnogo složenija.

2.1. Neki nalazi izveštaja Dika Martija

Izveštaj Dika Martija u osnovi ne predstavlja rezultat klasične istrage u krivičnoprocesnom smislu, kako to i sam autor izveštaja eksplicitno navodi (Marty, 2010: 10), već pre svega prikaz sakupljenih dokaza i indicija, uz prateći opis delovanja društveno-političkih aktera – Albanaca, kako tokom samog sukoba na KiM tako i u deceniji koja je usledila. Paralelno sa tim, izveštaj obiluje kritikama upućenim međunarodnim institucijama. S jedne strane, kritike se odnose na apsolutan i nameran izostanak političke volje kod brojnih predstavnika međunarodnih institucija, za rasvetljavanje zločina nad Srbima, „koji nisu krili odsustvo volje za suočavanjem sa činjenicama – govorili bi: prošlost je prošlost, sada moramo gledati u budućnost“ (Marty, 2010: 6). Nadalje, Marti konstatuje da su „međunarodni akteri odlučili da zažmure pred ratnim zločinima OVK, zarad ostvarivanja delimične i kratkoročne stabilnosti (Marty, 2010: 7). S druge strane, izveštaj obiluje kritikama upućenim dosadašnjim pokušajima gonjenja pripadnika tzv. OVK. Naime, tokom februara 2004. godine, tim sačinjen od predstavnika Tribunala za bivšu Jugoslaviju, UNMIK-a i novinara obišao je selo u Centralnoj Albaniji, kako bi ispitao tadašnje navode o trgovini ljudskim organima. Ne samo što prilikom posete nisu sprovedena forenzička ispitivanja prema pravilima struke (Marty, 2010: 9), već su i fizički uzorci prikupljeni s „lica mesta“ uništeni u Tribunalu za bivšu Jugoslaviju, nakon što se odustalo od dalje istrage, što je Marti okarakterisao „potpuno neverovatnim“³. Krucijalni deo izveštaja, koji predstavlja prikaz strukture i delovanja „Dreničke grupe“ – organizovane kriminalne grupe sa Hašimom Tačijem (Hashim Thaçi) na čelu, koja se smatra organizatorom nedozvoljene trgovine organima, i s njom povezanih otmica i likvidacija neće biti u ovom radu detaljno analizirane, budući da će upravo te tvrdnje, gotovo izvesno, biti predmet budućeg optužnog akta pred Specijalnim sudom.

Smatramo da je za potrebe analize formiranja i nadležnosti Specijalnog suda daleko važnije navesti i ispitati zaključke koji se tiču problematike dosadašnjih pokušaja krivičnog gonjenja pripadnika „Dreničke grupe“, a za koje verujemo da predstavljaju najbitniji razlog formiranja novog sudskog tela. Tako, u Izveštaju se dolazi do zaključka da su pokušaji krivičnog gonjenja u okviru sudova formiranih od strane UNMIK-a bili osujećeni na propast iz razloga „curenja informacija“, kako u redovima zaposlenih u UNMIK-u tako i kod lokalnih saradnika-prevodilaca koji

[3] Da su tom prilikom prikupljeni dokazi uništeni u Tribunalu potvrdio je u pismu Diku Martiju 17. decembra 2009. godine glavni tužilac Tribunala, Serž Bramerc. Nasuprot tome, bivša tužiteljka Karla del Ponte tvrdi da je takve dokaze trebalo pohraniti u arhivu Tribunala, te da njihovo uništenje deluje neverovatno (Marty, 2010: 10).

bi poverljive informacije dostavljali osobama protiv kojih se sprovodila istraga (Marty, 2010: 7). Najvažniju prepreku krivičnog gonjenja tokom deset godina rada UNMIK-a i EULEX-a bila je nemogućnost pronalaska osoba koje bi svedočile. S jedne strane, radilo se o zastrašivanju, pa čak i likvidiranju svedoka, „kao u slučaju postupka protiv Fatmira Ljimaja (Fatmir Limaj) pred Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju“ (Marty, 2010: 11). S druge strane, možda i veći problem predstavljalo je odsustvo želje potencijalnih svedoka da svedoče protiv svojih sunarodnika Albanaca, što je objašnjeno „klanovskim ustrojstvom albanskog društva“ (Marty, 2010: 11) koje za posledicu ima „nemogućnost prodiranja u samu strukturu organizovane grupe, koje je čak teže nego što je to u slučaju Italijanske mafijaške organizacije *Cosa Nostra*“ (Marty, 2010: 11). Ovakve konstatacije predstavljaju neposredan povod za formiranje jednog međunarodnog, nezavisnog, a pre svega vanteritorijalnog sudskog tela. Ideja vodilja osnivanja Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog krivičnog suda bila je krivično gonjenje lica odgovornih za najteža krivična dela, i to onda kada dotične države, a u slučaju Kosova i Metohije – Privremene institucije, nisu u stanju da to izvrše, bilo zbog odsustva političke volje, bilo zbog nedovoljnog institucijalnog kapaciteta. U konkretnom slučaju, na osnovu izveštaja Dika Martija, a pre svega u njemu brojnih navedenih indicija i dokaza, očigledno je ispunjenje oba uslova. S tim u vezi, Marti smatra da je sakupljeno dovoljno dokaza da se snažno zahteva od međunarodnih tela i država da konačno preduzmu svaki neophodan korak kako bi se obezbedilo da se istina konačno utvrdi, i da učinioci budu jasno identifikovani i pozvani na odgovornost za svoja dela (Marty, 2010: 10).

2.2. Prihvatanje izveštaja i prvi koraci ka formiranju Suda

Rezolucija PS SE 1782 od 21. januara 2011. godine, kojom je potvrđen izveštaj specijalnog izvestioca Martija, sadrži, između ostalog, poziv Evropskoj uniji (što predstavlja svojevrsni transfer nadležnosti) da ispita mogućnost EULEX-a i/ili drugih međunarodnih sudskih tela da zasnju vremensku i teritorijalnu nadležnost kako bi bila sprovedena istraga svih kriminalnih radnji u vezi sa sukobom na Kosovu i Metohiji (PS SE, 2011: čl.19.1). Odgovor Evropske unije usledio je 2011. godine, osnivanjem Specijalnog istražnog tima (*Special Investigative Task Force*), sa sedištem u Briselu, čiji je cilj bilo sprovođenje nezavisne krivične istrage vezane za navode sadržane u izveštaju Dika Martija (<https://www.scpks.org/en/specialist-prosecutors-office/sitf>). Specijalni istražni tim došao je do neospornih dokaza protiv pojedinih bivših visokopozicioniranih predstavnika tzv. OVK, te je konstatovano da je podizanje optužnice protiv tih lica zbog teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava, uključujući zločine, protiv čovečnosti i ratne zločine, u potpunosti opravdano (Wiliamson, 2014: 1). Paralelno s tim, Glavni tužilac Klint Vilijamson

(Clint Wiliamson) ukazao je na, u međunarodnom krivičnom pravosuđu dosad neviđeni paradoks – „formiranje specijalnog tužilaštva punih istražnih ovlašćenja, uz mandat podizanja optužnice, u situaciji u kojoj ne postoji sud koji bi postupao po tim optužnicama“ (Wiliamson, 2014: 4). Logičan sled postojanja specijalnog tužilaštva bilo je formiranje nekog budućeg sudskog tela pred kojim bi se postupalo po, sada i u formalno-pravnom smislu, optužnim aktima.

3. Nastanak „hibridnog“ suda

Osnovno pitanje koje se nameće jeste zašto se Evropska unija opredelila za stvaranje, u osnovi jednog potpuno novog sudskog tela, umesto da postupanje po optužbama iz izveštaja Dika Martija, kasnije „potvrđenih“ od strane Specijalnog istražnog tima, prepusti već postojećim pravosudnim organima „na terenu“ koji delom deluju pod okriljem EULEX-a.

Odgovor na ovo pitanje se može potražiti u izveštaju francuskog profesora Žan Pol Žaka (Jean-Paul Jacqué), koji je novembra 2014. godine od strane Visoke predstavnice EU Federike Mogerini (Federica Mogherini) angažovan da ispita navode o optužbama za korupciju zvaničnika EULEX-a (https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/6821_en). Bez obzira što je u izveštaju odbačen veći deo tvrdnji u vezi sa korupcijom predstavnika EULEX-a, konstatovan je veći niz slabosti pravosudnih organa koji deluju pod nadzorom te institucije (Capussela, 2015), koje u svakom slučaju svedoče o nemogućnosti sprovođenja istrage uperene protiv „krupnih riba“ organizovanog kriminala, istovremeno i najviših predstavnika Privremenih institucija na Kosovu i Metohiji.

Otuda se može izvesti zaključak da se postojeće pravosudne institucije, koje deluju pod okriljem Evropske unije na Kosovu i Metohiji, zbog svojih brojnih institucionalnih nedostataka, ne mogu uhvatiti u koštac sa brojnim preprekama koje su plod visokog stepena kriminaliteta političkog vrha Privremenih institucija na Kosovu i Metohiji, pri čemu se u njegovim redovima nalazi dobar deo lica označenih kao organizatora niza teških krivičnih dela, te da se otuda formiranje jednog „hibridnog“ vanteritorijalnog suda nametnulo kao jedino moguće rešenje za krivično gonjenje navedenih lica. Ovu tezu potkrepljuje Andrea Kapusela (Andrea Capussela), koji daje sumaran pregled, mahom „neuspešnih“ krivičnih postupaka vođenih protiv pripadnika „elite“ „kosovskog“ društva, pri čemu se veliki broj lica istovremeno tereti kako za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti, tako i za krivična dela koja spadaju u opseg organizovanog kriminala (Kapusela, 2016: 144-149).

Rešenje predloženo od strane zvaničnika Evropske unije (Žbogar, 2014) bilo je formiranje Specijalnog suda sačinjenog od međunarodnih sudija i tužilaca, dok je pristanak predstavnika Privremenih institucija u Prištini iznuden uvrštavanjem osnivanja Suda u prioritete tzv. Evropske agende tzv. države Kosovo (Korenica, Zhubi, Doli, 2016: 479).

Posledica ovog rešenja bila je jednogodišnja agonija u političkom životu na Kosovu i Metohiji (http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=08&nav_category=640&nav_id=1001865), koja je pokazala sve nedostatke Privremenih institucija u Prištini. Naposljetku, 03. avgusta 2015. godine, u Skupštini Privremenih institucija u Prištini, usvojen je Zakon o Specijalizovanim većima i Specijalizovanom tužilaštvu (Zakon), koji su podržali i predstavnici Srpske liste čiji je predstavnik, Aleksandar Jablanović, po glasanju izjavio da u „Skupštini Kosova i Metohije danas nije učinjen ustupak ni Srbima na KiM, niti međunarodnoj zajednici, već se radi o koraku u pravcu ispunjenja obaveze da se kazne odgovorni za teške zločine iz perioda kada su pojedinci uzeli oružje pravo u svoje ruke” (http://www.rtv.rs/sr_ci/politika/usvojen-zakon-o-specijalnom-sudu_625755.html). Zvaničan stav Republike Srbije po ovom pitanju ogleda se u reakciji direktora Kancelarije za Kosovo i Metohiju Marka Đurića, koji je usvajanje Zakona o „hibridnom” Sudu prokomentarisao rečima da su „Srbija, njene institucije i specijalizovani organi spremni da podrže i pomognu izvođenje zločinaca terorističke OVK pred sud” (http://www.rtv.rs/sr_ci/politika/usvojen-zakon-o-specijalnom-sudu_625755.html).

4. Pregled organizacije i strukture Suda

Kao što je već napomenuto u uvodu ovog rada, svaki hibridni sud je sud za sebe, što znači da nije proizvod nekakvog „modela”. S tim u vezi, u slučaju formiranja Specijalnog suda odlučeno je da on načelno bude deo „kosovskog” pravosudnog sistema (Čl. 1. Zakona) čiji je cilj osiguranje „bezbednog, nezavisnog, nepristrasnog, pravičnog i efikasnog krivičnog postupka u vezi sa navodima o teškim prekograničnim i međunarodnim krivičnim delima izvršenim u toku i posle sukoba na Kosovu, a koja se tiču dela iz Izveštaja Parlamentarne skupštine Saveta Evrope Doc. 12462, od 07. januara 2011. godine i koja su bila predmet krivične istrage Specijalnog istražnog tima” (Čl. 1. st. 2 Zakona). Iz ovoga sledi da se nadležnost suda orijentiše isključivo ka utvrđivanju krivične odgovornosti pripadnika tzv. OVK, što *ab initio* otklanja mogućnost da se pred ovim sudom nađu pripadnici srpske nacionalnosti (osim u slučaju pojedinaca koji su eventualno sudelovali u zločinima OVK), kako su to neki analitičari, poput Dušana Janjića, tvrdili (<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:537208-Tribunal-za-OVK-gonice-i-Srbe>). Organizaciono rešenje ovog „hibridnog” suda podseća na one formirane za Istočni Timor i Kambodžu, budući da je izabran model specijalizovanih veća i tako da što se „Specijalizovana veća osnivaju pri svakom nivou sudskog sistema na Kosovu: Osnovni sud u Prištini, Apelacioni sud, Vrhovni sud i Ustavni sud. Specijalizovano veće Ustavnog suda rešava isključivo ustavne zahteve u vezi sa Specijalizovanim većima i Specijalizovanim tužilaštvom. Specijalizovana veća su nezavisna u vršenju svojih dužnosti” (Čl. 3. Zakona).

Ovakvo „vezivanje“ specijalizovanih veća za „kosovski pravosudni sistem“ predstavlja samo „kozmetičko“ udovoljavanje predstavnicima Privremenih institucija u Prištini, jer već iz Člana 4. Zakona proizlazi da Specijalizovana veća i Specijalizovano tužilaštvo imaju svojstvo pravnog lica sa punom pravnom sposobnošću. Pored toga, sam postupak imenovanja sudija sprovodi šef misije EULEX-a na Kosovu i Metohiji (Čl. 28. Zakona), te je tako 7. februara 2017. godine Aleksandra Papadopulo (Alexandra Papadopoulo) imenovala 19 međunarodnih sudija (<https://www.scp-ks.org/en/appointment-kosovo-specialist-chambers-judges>), među kojima se posebno ističe imenovanje Kai Ambosa (Kai Ambos), uglednog nemačkog teoretičara međunarodnog krivičnog prava. Još jedan „kozmetički“ kompromis predstavlja naizgled dvostruko sedište Suda: jedno u Hagu, na osnovu sporazuma između Vlade Kraljevine Holandije i Privremenih institucija u Prištini (<https://www.scp-ks.org/en/documents/host-state-agreement-between-netherlands-and-kosovo-15-feb-2016>), i jedno u Prištini, na osnovu Člana 6. Zakona. Međutim, na zvaničnoj Internet prezentaciji „hibridnog“ suda (<https://www.scp-ks.org/en/specialist-chambers/background>) jasno je naglašeno da je sedište Specijalizovanih veća i Specijalizovanog tužilaštva u Hagu, što dalje znači da „sedište“ u Prištini, pre svega, predstavlja lokalnu kancelariju, poput onih koje poznaje Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju. Iz svega navedenog očigledno je da je u pitanju, u odnosu na Privremene institucije u Prištini, potpuno nezavisan pravosudni organ, dok neke „veze“ sa Prištinom predstavljaju srž njegovog karaktera – „hibridnost“.

5. Merodavno pravo

Shodno Čl. 12 Zakona koji reguliše merodavno pravo, Specijalizovana veća primenjuju međunarodno običajno pravo i materijalno krivično pravo Kosova u onoj meri u kojoj je ono u skladu sa međunarodnim običajnim pravom, a koje je bilo na snazi u vreme kada su krivična dela izvršena. U pogledu prvog izvora materijalnog prava – međunarodnog običajnog prava, u članovima Zakona koji slede taksativno su nabrojana, uz detaljan i opširan opis radnji izvršenja dva krucijalna krivična dela: Zločini protiv čovečnosti (Čl. 13) i ratni zločini (Čl. 14) i to u onom obliku u kome su važili u vreme izvršenja tih krivičnih dela. Što se tiče drugog izvora prava – materijalnog krivičnog prava „Kosova“, Član 15. jasno navodi da se ne radi ni o kakvom „krivičnom pravu Kosova“, već o Krivičnom zakoniku SFRJ od 1976. (Čl. 15. stav 1. tačka a Zakona) i, pomalo upitno uzimajući u obzir odredbe Ustava SRJ od 1992. godine (Stojanović, 2013: 36-38), o Krivičnom zakonu Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosovo od 1977. godine.

Materijalno pravne odredbe Krivičnog zakonika Privremenih institucija u Prištini, nabrojane u stavu 2. Člana 15. Zakona, odnose se isključivo na dela koja eventualno izvrše službenici Specijalizovanih veća,

Specijalizovanog tužilaštva i Sekretarijata. U pogledu krivičnih sankcija, Čl. 44. predviđa da je najstroža kazna koja se može izreći kazna doživotnog zatvora, te time predviđa samo opšti maksimum, dok se prilikom odmeravanja kazne u obzir uzima (Čl. 44 st. 2 Zakona) opseg kazne utvrđen „kosovskim“ zakonom (dakle, KZ SFRJ i KZ APK) u vreme izvršenja krivičnog dela. Navedeno upućuje na zaključak da se, uprkos brojnim kontroverzama, prilikom formiranja hibridnog suda, u velikoj meri, vodilo računa o primeni načela zakonitosti i da je „ispravljen“ propust koji se dogodio prilikom formiranja Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, a koji se odnosi na neupućivanje na supsidijarnu primenu krivičnog prava bivše SFRJ (Stojanović, 2015: 126).

6. Osnovne karakteristike nadležnosti Suda

Budući da su Specijalna veća nadležna da sude za ista ona krivična dela za koja su nadležni sudovi Kosova i Metohije, koji deluju pod okriljem EULEX-a, postavlja se pitanje sukoba nadležnosti. Načelno, u slučaju međunarodnih sudova, ovaj sukob nadležnosti rešava se na dva načina. U prvom slučaju, što je karakteristika Međunarodnog krivičnog suda, postoji komplementarna nadležnost, što znači da on može suditi u slučaju kada neka država nije voljna ili sposobna da sudi (Čl. 17. Rimskog statuta). U drugom slučaju, karakterističnom za Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju, prednost se daje upravo tom tribunalu, što znači da on ima apsolutni primat nadležnosti nad domaćim sudovima (Stojanović, 2015: 137). Upravo ovo drugo rešenje sledi i „hibridni“ sud za Kosovo i Metohiju, čijim je „statutom“, odnosno Čl. 10 Zakona propisano da Specijalizovana veća u okviru svoje nadležnosti imaju primat nad svakim drugim sudom, te da Specijalizovana veća ili specijalizovani tužilac mogu da nalože da se, u bilo kojoj fazi istrage ili postupka, njima prebaci postupak iz njihove nadležnosti koji se nalazi pred bilo kojim tužiocem ili sudom na teritoriji Kosova i Metohije (Čl. 10. st. 2 Zakona). Ovo rešenje odraz je ne samo *a priori* stava da „domaći“ sudovi nisu voljni ili nisu sposobni da sude za najteže zločine iz nadležnosti i „hibridnog suda“ već je to i *a posteriori* formiran stav na osnovu odsustva rezultata rada sudova i tužilaštva Privremenih institucija u Prištini.

U pogledu vremenske nadležnosti, Specijalizovana veća imaju nadležnost nad krivičnim delima iz okvira svoje stvarne nadležnosti, a koja su izvršena između 01.01.1998. i 31.12.2000. godine. Na ovom mestu nameće se pitanje opravdanosti široke vremenske nadležnosti, u kontekstu primene postojećih normi međunarodnog krivičnog prava, a koje se odnose na njihovu primenu na krivična dela izvršena tokom oružanih sukoba. Otuda, naizgled deluje da bi nadležnost „hibridnog“ suda trebalo ograničiti na period do potpisivanja Vojno-tehničkog sporazuma od 09. juna 1999. godine, odnosno do usvajanja Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN. Ovakav stav nedvosmisleno zastupaju albanski autori u

radovima posvećenim ovom sudu (Korenica, Zhubi, Doli, 2016: 488–489; Hajdari, 2017: 94; Selimi, 2016: 35). O tome koliko je ovaj stav pogrešan svedoči Čl. 1. Zakona, koji propisuje da je sam „cilj“ osnivanja suda postupanje po nalazima Izveštaja Dika Martija, u kome se nedvosmisleno konstatuje da je veći broj krivičnih dela izvršen upravo nakon okončanja oružanog sukoba na Kosovu i Metohiji. Tako Kapusela podseća da su mnogi Srbi „proterani u organizovanu, široko rasprostranjenu i sistematsku kampanju proterivanja koju su sproveli OVK i obični građani i u kojoj je ubijeno oko 700 Srba od juna 1999. do sredine 2000. godine“ (Kapusela, 2016: 30).

Teritorijalna i personalna nadležnost postavljene su tako da odgovore navodima izveštaja Dika Martija, a koji se odnose na prekogranični pojavni oblik izvršenih krivičnih dela, imajući u vidu da je organizovano ubijanje i otimanje ljudskih organa izvršeno dobrim delom na teritoriji Albanije, a ne Kosova i Metohije, odakle potiču kako žrtve tako i organizatori. Otuda, Čl. 8. Zakona predviđa nadležnost nad krivičnim delima iz svoje nadležnosti koja su započeta ili izvršena na Kosovu i Metohiji, što je odraz dosledne primene teorije ubikviteta krivičnog prava, prema kojoj se „kao mesto izvršenja krivičnog dela smatra kako ono mesto gde je radnja izvršenja preduzeta ili propuštena, tako i mesto gde je u celini ili delimično posledica nastupila“ (Stojanović, 2013: 236).

Dok je realizacija ove nadležnosti od strane tužilaštva manje sporna kada je u pitanju njegov autoritet na teritoriji Kosova i Metohije, postavlja se pitanje realizacije nadležnosti na teritoriji treće države, odnosno Albanije. S tim u vezi, Član 55. Zakona predviđa da Specijalizovana veća, Sekretarijat i Specijalizovano tužilaštvo mogu da zahtevaju pomoć i saradnju od drugih država, međunarodnih organizacija i drugih pravnih lica ako je to neophodno za istragu i krivično gonjenje lica optuženih da su učinila krivična dela iz stvarne nadležnosti Specijalizovanih veća. Isti član, pak, upućuje na primenu Člana 4. st. 2 Zakona, koji Specijalizovanim većima, Sekretarijatu i Specijalizovanim tužilaštvu daje ovlašćenje da zaključuje sporazume sa državama, međunarodnim organizacijama i drugim pravnim licima u svrhu ispunjenja svog mandata. Ova odredba, osim što je još jedna u nizu koja negira „vezu“ sa Privremenim institucijama u Prištini, predstavlja način operacionalizacije nadležnosti, čiju dodatnu potporu može predstavljati politički pritisak Brisela na Tiranu, već viđen u slučaju „saradnje“ između država bivše Jugoslavije i Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Personalna nadležnost postavljena je tako što Specijalizovana veća imaju nadležnost nad licima koja su bila državljani „Kosova“ ili SRJ (aktivna personalna nadležnost) ili nad licima koja su izvršila krivična dela iz stvarne nadležnosti Veća nad licima koja su bili državljani „Kosova“ ili SRJ (pasivna personalna nadležnost) gde god da su ta krivična dela izvršena (Član 9. Zakona).

Zaključak

Osnivanje hibridnog suda predstavlja očigledan odraz težnje zvaničnika Evropske unije da, pod pritiskom nepobitnih dokaza učine korak ka utvrđivanju individualne krivične odgovornosti onih koji su u vreme oružanog sukoba na Kosovu i Metohiji bili visoko rangirani pripadnici tzv. OVK, a koji danas sačinjavaju sam vrh društveno-političke „elite” na Kosovu i Metohiji.

Istovremeno, osnivanje suda predstavlja i svojevrsno „priznanje” da Privremene institucije na Kosovu i Metohiji nisu ispunile očekivanja onih država koje su te Privremene institucije dugo vremena bespogovorno podržavale, a u pogledu uspostavljanja vladavine prava na prostoru Kosova i Metohije. Iako ovaj sud, shodno tekovinama međunarodnog krivičnog pravosuđa, teži isključivo ka utvrđivanju individualne krivične odgovornosti, gotovo je izvesno da ukoliko taj cilj uspešnim radom suda i bude ispunjen, svakako će uticati na promenu duboko uvrežene percepcije o „dobrim” Albancima i „lošim” Srbima, kako se to, uostalom, već sad da zaključiti iz izveštaja Dika Martija. S tim u vezi, ovaj sud predstavlja jedinstvenu priliku da žrtve sukoba koje su srpske nacionalnosti ostvare dugo očekivanu pravdu. Otuda je, smatramo, važno da institucije Republike Srbije „priznaju” ovaj sud, te da punim kapacitetom doprinesu njegovom radu. To se, najpre, može postići delovanjem organa krivičnog gonjenja Republike Srbije koji bi, u što većoj meri, trebalo da dosad brojne prikupljene dokaze o zločinima OVK, koji dobrim delom predstavljaju osnov raspisivanja međunarodnih poternica, kao što je to slučaj sa, u Francuskoj trenutno pritvorenim, Ramušem Haradinajom (Raumsh Haradinaj), „iznova” sistematizuju i ponude ih organima hibridnog suda.

Stav političkog karaktera da bi „priznanje” hibridnog suda za posledicu imalo latentno priznanje Privremenih institucija u Prištini nikako ne bi trebalo zauzeti i to iz najmanje dva razloga. Naime, analizom ustrojstva „hibridnog” suda, u velikoj meri je uočeno da je taj sud zapravo samo „fasadno” hibridan: kompletno osoblje je nealbansko, pravo koje se primenjuje nije pravo Privremenih institucija u Prištini, njegovo istinsko sedište nije na Kosovu i Metohiji. Rečju, on predstavlja apsolutnu negaciju Privremenih institucija u Prištini i to od strane onih koji su te iste institucije godinama svesrdno pomagali. Drugi razlog odnosi se na mogućnost ostvarivanja pravde za žrtve srpske nacionalnosti, te bi se potvrdom odgovornosti Albanaca doprinelo, s istorijskog aspekta posmatrano, razbijanju slike o isključivoj odgovornosti Srba za zločine učinjene u oružanom sukobu na Kosovu i Metohiji. Ovaj sud, zapravo, više predstavlja „međunarodni” tribunal u malom, imajući u vidu da njegovu zaleđinu čini EU, a ne UN. Zakon o hibridnom sudu, koji bi se s pravom pre mogao nazvati Statutom suda, donosi izvesne promene nabolje kada su u pitanju međunarodna sudska tela: osnivanje suda nije u potpunosti „nametnuto” – EU je olako mogla da, poput osnivanja EULEX-a, i sama osnuje novo sudske telo, kako je to

bio slučaj sa Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju; merodavno pravo je takođe i domaće pravo – u ovom slučaju krivično zakonodavstvo bivše Jugoslavije, što opet, takođe, nije bio slučaj sa Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju. Imajući u vidu navedene karakteristike ovog suda, ostaje nada da će njegovim uspešnim radom najzad biti osuđeni oni koji već dugo godina uspešno izmiču gvozdenoj ruci pravde.

The new “hybrid” court for crimes committed during and after the conflict in Kosovo and Metohija - Jurisdiction and controversies

Abstract

The topic of this paper is the analysis of the new „hybrid“ tribunal, established to judge perpetrators of serious war crimes and crimes against humanity, committed primarily against Serbs during and after the armed conflict in Kosovo and Metohija. In this regard, the paper first deals with the way the Court was established, examining the contribution of the Council of Europe and the European Union, which represents the political aspect of the work, while the second part is an overview of the most important provisions of the „Statute“ of the Court, which analyzes its competence and organization.

Key words

Hybrid court, Kosovo and Metohija, Organ trafficking.

Literatura

- Capussela, Andrea. “EULEX Report exposes EU failure in Kosovo”, 16.04.2015; <https://euobserver.com/opinion/128343> (Pristupljeno 15.04.2017).
- Demokratska stranka Srbije. „Saopštenje za javnost”, 25.12.2010; <http://www.dss.rs/izvestaj-dika-martija-rezultat-zalaganja-dss/> (Pristupljeno 15.04.2017).
- European Union, External Action, “Statement of the EU High Representative”, 10.11.2014; https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/6821_en (Pristupljeno 15. 04. 2017).
- Fichtelberg, Aaron (2015). *Hybrid Tribunals. A Comparative Examination*. New York: Springer.
- Hajdari, Azem (2017). Several Features the Special Court for Kosovo and Challenges that may Face during the Proving the Process of Concrete Criminal Cases. *Journal of Studies in Social Sciences*, Vol. 16, No. 1, pp. 83-104.
- Hobbs, Harry, Hybrid tribunals and the Composition of the Court. In Search of Sociological Legitimacy. *The Chicago Journal of International Law*, Vol. 16, No. 2 (Dec. 2016), pp. 482-522.
- Ivanišević, Bogdan (2008). *The War Crimes Chamber in Bosnia and Herzegovina: From Hybrid to Domestic Court*. New York: International Center for Transitional Justice.

- Kapusela, Andrea Lorenzo (2016). *Izgradnja Države na Kosovu. Demokratija, korupcija i EU na Balkanu*. Beograd: Službeni glasnik.
- Kosovo Specialist Chambers and Specialist Prosecutor's Office; <https://www.scp-ks.org/en/specialist-prosecutors-office/sitf> (Pristupljeno 15.04.2017).
- Korenica, Fisnik, Zhubi, Argjend, Doli, Dren, The EU-engineered *hybrid and international specialist court in Kosovo*: How "Special" is it? *European Constitutional Law Review*, Vol. 12, No. 3 (Dec., 2016), pp. 474-498.
- Marty, Dick, 12.12.2010. Parliamentary Assembly Council of Europe, "Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo"; http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20101218_ajdoc462010provamended.pdf (Pristupljeno 15.04.2017).
- „Opozicija na KiM: Akcijama protiv Suda za OVK”, 08.06.2015; http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=06&dd=08&nav_category=640&nav_id=1001865 (Pristupljeno 15.04.2017).
- Parliamentary Assembly Council of Europe, "Motion for a Resolution", 15.04.2008; <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-en.asp?FileID=11868&lang=en> (Pristupljeno 15.04.2017).
- Parliamentary Assembly Council of Europe, "Resolution 1782", 25.01.2011; <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17942&lang=en> (Pristupljeno 15.04.2017).
- Raub, Lindsey, Positioning Hybrid Tribunals in International Criminal Justice: *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 41 No. 4 (Jul. 2009), pp. 1013-1053.
- Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda;
<http://www.mpravde.gov.rs/files/RIMSKI%20STATUT%20MEDJUNARODNOG%20KRIVICNOG%20SUDA.doc>
- Selimi, Shkëlzen, The Specialist Court for Kosovo: continuity or departure from the hybrid courts model?, *Academicus*, Vol. 7, No. 2 (Aug. 2016), pp. 26-39.
- Stojanović, Zoran. *Međunarodno krivično pravo*, 8. izdanje, Beograd: Pravna knjiga.
- Stojanović, Zoran (2013). *Krivično pravo. Opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- „Tribunal za OVK goniće i Srbe?”, 07.03.2015; <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:537208-Tribunal-za-OVK-gonice-i-Srbe> (Pristupljeno 15.05.2017).
- Zakon br. 05/L - 053, Zakon o Specijalizovanim većima i Specijalizovanom tužilaštvu, 03.08. 2015; <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-053%20s.pdf> (Pristupljeno 15.04.2017).
- Žbogar, Samuel. "The Truth beyond any doubt", 10.04.2014; http://eeas.europa.eu/archives/delegations/kosovo/documents/statements/140410_the_truth_beyond_any_doubt_en.doc (Pristupljeno 15.04.2017).
- Williamson, Clint. Special Investigative Task Force, "Statement of the Chief Prosecutor of the SITF", 29. 07.2014;
http://www.balkaninsight.com/en/file/show/Statement_of_the_Chief_Prosecutor_of_the_SITF_EN.pdf (Pristupljeno 15.04.2017).

UDC 339.923:327

Finalitée evropskih integracija posle Bregzita

Sažetak

Teorije evropskih integracija daju orijentir za razmišljanje o pravcu razvoja Evropske unije nakon Bregzita. U dinamici evropskih integracija između daljeg „rastezanja“ (“widening”) i daljeg produbljivanja (“deepening”), Britanija je uvek važila za zagovornika daljeg proširenja zajedničkog tržišta (rastezanje), dok su se zemlje evropskog središta uzimale za zagovornike produbljivanja postojećeg stepena integracije (produbljivanje). Paradoksalno, izlazak Britanije na taj način otklanja prepreke na putu ka dubljoj (pa i političkoj) integraciji i dovodi do poluzvaničnog prihvatanja ideje o „Evropi u više brzina“ i hrabrih koraka ka prenošenju dodatnih nadležnosti na evropski nivo, barem među zemljama „jezgra“. Ovakvo razrešenje dinamike evropskih integracija potkrepljuje argumentaciju (neo)funkcionalističke teorije evropskih integracija, koja uz pomoć pojma „prelivanja“ (“spill-over”) objašnjava da integracije uvek idu dalje od onoga što dogovore vlade, poprimajući vlastiti život rukovođen funkcionalističkom logikom, pobijajući teoriju međuvladinog delovanja koja insistira na tome da nacionalne vlade čvrsto rukovode integracijama i da one nikad ne idu dalje od onoga što nameravaju vlade. Dalja integracija među državama koje dele iste vrednosti i jeste najpoželjniji ishod ujedinjenja Evrope, koji inspiriše zemlje koje nisu članice da joj se priključe.

Ključne reči

teorije evropskih integracija, Bregzit, Evropa u više brzina, neofunkcionalizam, teorija međuvladinog delovanja

* Vanja Savić je doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, vanja.savic.17@gmail.com

Izlazak Britanije iz Evropske unije u skladu sa rezultatima održanog referenduma ("Bregzit") označava nov prelomni trenutak za Evropsku uniju i ima značajne posledice po pravac daljeg odvijanja evropskih integracija. Komentari koji spekuliraju o posledicama izlaska Britanije iz Evropske unije često se nedovoljno oslanjaju na poznavanje teorija evropskih integracija, koje jedine mogu da nam daju orijentaciju kada pokušavamo da razmišljamo o budućnosti evropskih integracija, dajući doprinos raspravi o mogućem konačnom ishodištu (*finalité*) evropskih integracija.

Posledice Bregzita po Veliku Britaniju

Veoma važno pitanje jeste kakve će posledice izlazak Velike Britanije iz Evropske unije imati po Veliku Britaniju. Mnogobrojne empirijske studije uticaja EU na privredu i državnu administraciju Velike Britanije (studije evropeizacije) pokazale su da je Britanija imala praktično samo koristi od članstva, s obzirom na to da „iako su promene bile suštinske, one su manje ili više bile u potpunosti usklađene s britanskim tradicijama” (Bulmer and Burch, 1998: 603, citirali Bache and George, 2006: 61). Jedan od vodećih stručnjaka za britansko i EU ustavno pravo sa Univerziteta Liverpool Majkl Dugan (Michael Dougan), čije je predavanje o koristima koje Britanija ima o članstvu u EU pogledalo preko 7.000.000 ljudi, kaže ono što svaki student Evropske unije može da pročita u svakom udžbeniku o EU: „Mi imamo neverovatno dobar dil. Mi već imamo veoma specijalan status koji je mnogo povoljniji nego što ima bilo koja druga država članica” (Gleeson, 2016). Proučavaoci evropeizacije - uticaja Evropske unije na zemlje članice, njihove institucije, politike i društvo - potpuno su saglasni da posledice izlaska iz EU po Britaniju mogu biti samo loše (Dunt 2016; Grayling, 2017). Razlog za to je da je Britanija jedna od zemalja koje ne primaju samo pasivno propise EU ("downloading"), već svoje postojeće propise, zakone i administrativne prakse uspešno „izvoze” na nivo Evropske unije ("uploading"), čime štede novac i vreme za

prilagođavanje propisima koji nisu usklađeni s njihovim načinom vođenja državne uprave, a Britanija je jedna od zemalja predvodnica ("pace-setters") u „izvoženju“ ("uploading") svojih propisa na nivo EU (Börzel, 2002). Tipičan primer je strateška procena uticaja na životnu sredinu, koja mnogo više odgovara horizontalnom stilu koordinacije između resora, karakterističan za britansku državnu upravu, nego tradicionalnim ministarstvima sa vertikalnom odgovornošću od centralnog do lokalnog nivoa kakva postoje u Nemačkoj i zemljama Centralne i Istočne Evrope, koje su zbog toga snosile ogromne troškove prilagođavanja u primeni ovog propisa (Börzel, 2002). Britanija je jedna od zemalja koje najuspešnije utiču na propise koji se donose na nivou EU, uspevajući da ponudi administraciji u Briselu ekspertizu i informacije, namećući politiku koja njoj odgovara, zbog čega ima manje teškoća da se prilagodi sprovođenju evropskih politika (Bache and George, 2006: 61). Na suprotnoj strani su zemlje koje „odugovlače“ ("foot-draggers"), pokušavajući da odlože ili blokiraju regulaciju na nivou EU da bi izbegli troškove primene propisa koji se u velikoj meri razlikuju od njihovih ili one koje su „ravnodušne“ ("fence-sitters") koje niti aktivno promovišu usvajanje propisa niti ih blokiraju, već oportunistički trguju sa obe grupe država u zamenu za ustupke u drugim oblastima gde su im interesi izraženiji, ostvarujući dogovore u okviru „paketa“ ("package deals") (Börzel, 2002).

Paradoksalno je da će najliberalizovanija ekonomija u Evropi, sa najvećim oslanjanjem na finansijski umesto na realni sektor, sebe staviti u izolovaniji položaj u međunarodnoj trgovini i biti na putu da izgubi komparativne prednosti koje ima u sektorima obrazovanja, inovacija i novih tehnologija. Ustupci koje su generacije britanskih političara izvojevale u odnosima Britanije i EU - kao što su dozvole za finansijska tržišta EU koje koriste američke i švajcarske banke da prodaju finansijske usluge Evropi sledeći mnogo labavija i liberalnija pravila koja postoje u Britaniji u odnosu na kontinentalne evropske države - sada više nisu važne. Posle Bregzita, evrozona više neće tolerisati da se veliki deo finansijskih transakcija obavlja u inostranstvu, najavio je potpredsednik Evropske centralne banke, koja će sada moći da stavi pod strožiji nadzor delove monetarne politike koji se odnose na kamatne stope, unosan sektor finansijskog biznisa koji se sada u velikoj meri odvija preko Londona. Britanski univerziteti su najuspešniji na celom evropskom kontinentu u privlačenju evropskih sredstava i njihov gubitak će smanjiti globalnu konkurentnost britanskih univerziteta. Ukratko, paradoksalno je da jedna od najliberalizovanijih, najkonkurentnijih i najinovativnijih ekonomija u Evropi ne koristi prednosti koje donosi članstvo umesto puke asocijacije sa zajedničkim tržištem. Britanija je zatražila članstvo, a ne samo asocijaciju sa slobodnim tržištem iz ekonomskih razloga 1973. godine, predomislivši se nakon što je odbila da bude među zemljama osnivačima (vidi rezime glavnih objašnjenja u Bache and George, 2006: 540). Zapravo, sve zemlje koje su pripadale Evropskom ekonomskom prostoru (European Economic Area - EEA), kao što su Švedska, Finska i Austrija,

na kraju su se, slično Britaniji, ipak opredelile za punopravno članstvo, prevashodno iz ekonomskih razloga (vidi rezime svih nalaza o razlozima za tzv. "EFTA" proširenje u Bache and George, 2006: 543-546). Da je samo asocijacija, a ne i članstvo, opcija koju treba preferirati u slučaju razvijenih zemalja sa konkurentnom i izvozno orijentisanim privredama, sve ove zemlje ne bi se ni pridružile EU.

Rastezanje ("widening") i produblјivanje ("deepening")

Poznata i duga rasprava u evropskim studijama o dinamici evropskih integracija između proširenja, tj. rastezanja ("widening") i produblјivanja ("deepening"), daje nam teorijsku osnovu da sagledamo u kom pravcu možemo da očekujemo budući razvoj EU. Britanija se smatra glavnom zagovornicom rastezanja, odnosno proširenja EU na uštrb njenog daljeg produblјivanja (u pravu političku uniju, federaciju itd), dok se zemlje evropskog središta, Nemačka, Francuska i zemlje Beneluksa, uvek uzimaju kao primer zagovornika produblјivanja. Britanija je decenijama bila praktično jedini zagovornik primanja Turske u punopravno članstvo, upravo u skladu sa svojim preferencijama da se Evropska unija sve više proširuje kao zajedničko tržište, umesto da se produblјuje kao politička unija (Bache and George, 2006: 557). Time bi koncept proširivanja umesto produblјivanja svakako odneo značajnu pobedu. Tradicionalno evroskeptičke zemlje, kao što je Britanija ili Danska, nikad u svojim društvima nisu razvile narativ o „sve bližoj uniji“ ("ever closer Union") koji stoji u Ugovoru o EU i koji je socijalizovao značajan deo građanstva u zemljama evropskog „središta“ kao što su zemlje Beneluksa, Nemačka, Italija ili Francuska (Bache and George, 2006: 559). Kao nosilac liberalnog shvatanja Evropske unije kao tek nešto više od zajedničkog tržišta ili dublje vrste međunarodnog režima, poput STO (Svetske trgovinske organizacije), Velika Britanija je tokom četiri decenije svog članstva u EU uspeła da „isposluje“ veliki broj izuzeća iz primene evropskih pravila ("opt-outs"), nije članica Šengenskog sporazuma niti se pridružila Ekonomskoj i monetarnoj uniji (EMU). Koncept proširenja, odnosno rastezanja ("widening") povećava takozvane „međuvladine“ ("intergovernmental") tendencije unutar Evropske unije, nasuprot tendencijama ka „prelivanju“ ("spill-over") ili socijalizaciji, procesima koji pogoduju produblјivanju nadnacionalne integracije. Rastezanje nasuprot produblјivanju znači da EU postaje heterogenija, jer mora da uklopi više raznorodnih interesa i stvori više raznorodnih koalicija da bi mogla da funkcioniše. Naime, kao što kažu Bache and George (2006: 559), „svaki put kada se nove države članice pridruže one se moraju socijalizovati u metode rada, običaje i prakse organizacije. Neke su se prilagodile brže i potpunije nego druge. Britanija, Danska i donedavno Grčka ostale su na odstojanju po barem nekim pitanjima, odražavajući tenziju između različitih slika misije i pravca u kome ide EZ/EU. Tri pitanja posebno izazivaju podelu među

državama članicama: konačno političko ishodište procesa evropskih integracija; odnos EU prema SAD i tip kapitalizma koji će funkcionisati na nivou EU”.

Evropa u više brzina

Posledice Bregzita po Evropsku uniju u tom smislu uopšte ne moraju da budu, kako to neki komentatori predstavljaju, takve da signaliziraju njen raspad ili krah. Upravo suprotno. Izlazak Britanije, glavne zagovornice rastezanja nasuprot produbljivanju, iz EU može da znači pobjedu „produbljivanja” i otkloni prepreke za dalje povećanje postojećeg stepena integracija, makar između zemalja evropskog „središta”. Drugim rečima, Bregzit povećava šansu za produbljivanje evropskih integracija bilo u smislu stvaranja „Evrope više brzina” ili generalno u smislu hrabrijih koraka ka upotpunjavanju nekih nadležnosti, npr. otklanjanje nedostataka monetarne unije stvaranjem neke vrste „bankarske” ili „fiskalne” unije, što svakako mora biti praćeno porastom demokratizacije evropskog nivoa: povećanjem značaja i važnosti evropskih političkih partija, evropskih izbora, stvaranja evropske javne sfere itd.

Pojedine izjave evropskih zvaničnika nakon Bregzita potvrđuju da stvari mogu ići upravo u tom pravcu: bivši predsednik Francuske je rekao da će podržati „Šengen 2”, gde će sloboda kretanja biti ograničena na unutrašnji krug zemalja koje mogu da obezbede svoje granice, šefovi diplomatija Francuske i Nemačke Žan-Mark Ero i Frank-Valter Štajnmajer istakli su potrebu ojačavanja odbrambene politike EU u borbi protiv terorizma, snažniju zaštitu granica Šengen zone, stvaranje evropskog monetarnog fonda za ojačanje evrozona i postavljanje premijera za ekonomsku politiku zemalja članica evrozona. Šefovi država i premijeri glavnih evropskih zemalja sada čak i zvanično govore o viziji razvoja „Evrope u više brzina” (BETA, 2017).

Zagovornici daljeg produbljivanja, kao što su Claus Offe (2016), Jürgen Habermas (2016) ili Andreas Follesdal (2005), ukazuju na to da se više demokratije u Evropi može stvoriti jedino daljim produbljivanjem integracija između kompatibilnije grupe država članica da bi se EU učinila demokratskijom, stabilnijom, održivijom i legitimnijom, što bi povećalo privlačnost EU za nove članice i njihovu spremnost da rade na kriterijumima da bi aplicirali za članstvo, ali bi podiglo i kapacitet Unije da ih primi. Takva vizija o „Evropi dve brzine” ili „Evropi više brzina”, koju bi na primer činile članice evrozona (Evro-Unija) (Habermas, 2016), bila bi u stanju da pokaže drugima da je sposobna da rešava ekonomske i socijalne probleme kroz veću integraciju, probleme koji leže u korenu nesigurnosti i straha od socijalnog propadanja koji rađaju evroskepticizam, čime bi Evropa ponovo stekla privlačnu snagu kakvu je nekada imala, motivišući zemlje da dostignu određene standarde kako bi joj se pridružile (ako su već članice, da bi se pridružile „jezgru”, ako nisu, da bi

postale članice). Zagovornici ove opcije smatraju da su država blagostanja i demokratija čvrsto povezane i da se ne mogu obezbediti samo u okviru monetarne unije, već da je čvršća politička integracija, koja bi uniju učinila demokratskijom, stabilnijom, održivijom i legitimnijom, neophodna (Habermas, 2016; Ofe, 2016). Klaus Ofe (2017: 51) je ovakav razvoj događaja na neki način predvideo rekavši da je stepen produbljivanja EU, o kome su ranije najveći zagovornici integracija mogli samo da maštaju, pod uticajem finansijske i ekonomske krize i snaga desničarskog antievropskog populizma, postao nedvosmislen imperativ i jasna neophodnost. Dakle, daleko od toga da oslabljuje Evropsku uniju, Bregzit bi se – paradoksalno – mogao pokazati kao onaj presudan momenat koji je ojačao Evropsku uniju i zaustavio trend jačanja populističkih, evroskeptičkih, desničarskih partija i pokreta u Evropskoj uniji.

Prelivanje (“spillover”), a ne međuvladino delovanje (“intergovernmentalism”)

Ovakav razvoj događaja sugerise određene zaključke i u pogledu uvek aktuelne rasprave između različitih teorija evropskih integracija. Razrešenje debate između rastezanja („widening”) nasuprot produbljivanju („deepening”) na ovakav način umnogome daje za pravo funkcionalističkoj teoriji evropskih integracija Ernsta Haasa i nastavljača koji su razvili neofunkcionalističku teoriju evropskih integracija (Bache and George, 2006; 22–38; Wiener and Diez, 2009). Ova teorija uočava kao prevashodnu logiku integracija proces „prelivanja” (“spillover”), tj. činjenicu da integracija u jednoj oblasti neminovno povlači i integraciju u drugim oblastima, mada je to proces koji je spor, nije linearan i ne napreduje ravnomerno. Ističe se važnost interesnih grupa i birokrata, nevladinih organizacija i multinacionalnih kompanija, sindikata i grupa potrošača, čije aktivnosti nisu ograničene na domaću političku arenu i koje ostvaruju kontakte sa sličnim grupama u drugim zemljama (transnacionalizam), dok slični delovi vlade ostvaruju kontakt sa sličnim delovima vlade u drugim zemljama (transgovernmentalizam). Jednom kada se pokrenu integracije, taj proces poprima vlastiti život i ide dalje od onoga što nameravaju vlade. Jedan potez stvara uslove i potrebu za sledeći potez u integracijama i tako dalje. Postoji funkcionalno i političko prelivanje. Funkcionalno je povezano sa međusobnom povezanošću različitih delova privrednih sistema, a političko prelivanje je stvaranje političkih pritisaka u korist daljih integracija unutar samih država članica, postavljajući barijeru vladama da se povuku iz dostignutog nivoa integracija. Ovaj nalaz potkrepljuje i teorija upravljanja na više nivoa (multi-level governance), koja insistira na presudnoj važnosti transnacionalnih mreža i pokazuje da se proces integracija učvršćuje sprovođenjem evropskih propisa, njihovim sve većim preciziranjem, presudama Evropskog suda pravde i tako dalje, što sve udaljava politike od prvobitnih namera vlada i modifikuje

ih, pri čemu privilegovanu ulogu igraju transnacionalni poslovni akteri ili supranacionalna tela, ostvarujući rutinu, minucioznost i preciznost u donošenju odluka koje nisu odlika odluka koje donose vlade. Integracije se i dešavaju jer nacionalne vlade imaju potrebu da isprave efekte ekonomske integracije koju ostvaruju transnacionalni i supranacionalni akteri.

Teorija liberalnog intergovernmentalizma, čiji je najpoznatiji zastupnik Endrju Moravček (Andrew Moravcsik) tvrdi, nasuprot tome, da nacionalne vlade čvrsto drže kontrolu nad procesom integracija i da prepuštanje suvereniteta u određenim oblastima ne povlači nužno i neophodnost da se to učini u drugim oblastima (Moravcsik and Schimmelfennig, 2009). Iako vlade u skladu sa nacionalnim interesom mogu da prihvate tešnju saradnju u tehničko-funkcionalnim sektorima, proces integracija neće se ubrzati u domenima visoke politike, kao što su nacionalna bezbednost i odbrana. Intergovernmentalizam smatra da se supranacionalizam dešava samo ako odgovara vladama, zbog čega se i naziva teorija međuvladinog (intergovernmentalističkog) delovanja. Čak i kada je neka nadležnost formalno prepuštena Evropskoj komisiji, moć država je zapravo veća. Liberalni intergovernmentalizam EU smatra se sličnim međunarodnom režimu kao što je Svetska trgovinska organizacija. Teorija naglašava da je EU „regulatorni režim“ (Majone, 2006; Moravcsik, 2006), tj. politička struktura koja ima vrlo ograničene nadležnosti od kojih se nijedna ne tiče pitanja redistributivne politike; shodno tome, pitanja kojima se bavi Evropska unija imaju malu istaknutost za glasače (Moravcsik, 2006: 235). EU generalno ne ide u pravcu veće federalizacije, naprotiv, neka ovlašćenja Komisije su sužena, dok su povećana ovlašćenja međuvladinog tela kakvo je Savet ministara, što ne upućuje na veći stepen stvorenog evropskog identiteta, insistira Moravcsik (2006: 235). Rešenje za nastavak projekta evropskih integracija je konstitucionalizam, a ne demokratija, što podrazumeva politizaciju jednih a depolitizaciju drugih pitanja, koja se delegiraju nepolitičkim telima, što je normalno i normativno opravdano u svakoj modernoj demokratiji, a posebno za političku strukturu kakva je EU, gde bi direktna većinska demokratija bila kontra-produktivna (Moravcsik, 2006: 237).

Međutim, prevladavanje koncepta produbljivanja nasuprot rastezanju, stvaranje fiskalne i bankarske unije i Evrope u više brzina nakon Bregzita moglo bi da sugeriše da se teorija međuvladinog delovanja nije pokazala kao ubedljiva, dajući za pravo funkcionalističkim i neofunkcionalističkim teorijama evropskih integracija i njihovom glavnom konceptu „prelivanja“.

Budućnost Evrope: sve bliža Unija

Kao istraživač Evropske unije, imam veće simpatije prema grupi istraživača koji smatraju da je bliskija politička i ekonomski funkcionalnija unija među sličnijom grupom država („jezgro“) bolje rešenje od vizije

EU koja nije mnogo različita od međunarodnog režima. Stari argument Jurgena Habermasa o tome da bi rešenje koje bi uzelo u obzir potrebu za većom federalizacijom bilo u boljoj poziciji da barem u nekoj meri upravlja, umesto da prepusti stihiji, gotovo automatizovane tendencije birokratizacije i globalizacije (Habermas, 1995: 305) čini se da stoji i u današnjem trenutku. Bila bi šteta da se razgradi postojeći stepen integracija, ostvaren stepen prava i sloboda koje uživaju građani EU, mada Unija svakako mora da postane demokratskija, funkcionalnija i legitimnija i time privlačnija za buduće zemlje članice. Slično Britaniji, zemlje članice EU iz Istočne Evrope takođe nikada nisu usvojile diskurs „sve bliže Unije“ (Bache and George, 2006: 559) i upravo zbog toga što nikada nisu u potpunosti socijalizovane u evropsku zajednicu ove zemlje će, po našem uverenju, predstavljati sledeću veliku opasnost i test koji Evropa mora da položi. Bez kompatibilnosti oko najfundamentalnijih vrednosti, kao što su vladavina prava, regularnost izbora, sloboda medija, istinski parlamentarizam ili demokratski odnos prema opoziciji i građanskim protestima, Evropska unija gubi legitimitet i privlačnost organizacije koja nije samo zajedničko tržište već i politička zajednica. Samo takva Evropska unija ima smisao koji je stajao u osnovi njenog stvaranja i sposobnost da generiše reforme u zemljama koje teže članstvu.

Finalitée of european integration after Brexit

Abstract

Theories of European integration provide a guidance in thinking about the direction in which the EU will develop after Brexit. In the dynamics of European integration between further “widening” vs “deepening,” Britain has always been viewed as a proponent of further widening of the common market, while the countries of the so-called “European core” have been viewed as proponents of further deepening of integration among existing member states. Paradoxically, Britain’s exit from the EU thus removes the obstacles for further (including political) integration and leads to semi-official acceptance of previously controversial idea about “the multi-speed Europe”. Such outcome of the dynamics of European integration between widening and deepening suggests some conclusions for another debate, the one between neofunctionalist and intergovernmentalist theories of European integration. Functional spillover theory insists that integration goes deeper than governments intend, while intergovernmentalism insists that national governments are ultimately in charge of the process, tailoring it to their needs. If Europe goes towards deeper integration among countries that share the same fundamental values, it bolsters the neofunctionalist argument. It is at the same time the most desirable political destiny for the united continent and the only one that can inspire true changes in aspiring candidate countries.

Key words

European integration theory, Brexit, Multi-speed Europe, neofunctionalism, liberal intergovernmentalism.

Literatura

- Bache, I. and George, S. (2006). *Politics in the European Union*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press.
- BETA (2017). "Merkel, Oland, Rahoj, Ðentiloni: Evropa sa viŐe brzina". *B92*, 6. 3. 2017. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=03&dd=06&nav_category=1262&nav_id=1237338 (Pristupljeno 2.5.2017).
- Börzel, T. (2002). "Pace-Setting, Foot-Dragging, and Fence-Sitting. Member State Responses to Europeanization". *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, no. 2, pp. 193-214.
- Follesdal, A. (2005). "Towards a stable finalit e with federal features? The balancing acts of the Constitutional Treaty for Europe". *Journal of European Public Policy*, Vol. 12, No. 3, pp. 572-589.
- Dunt, Ian. "Everything you need to know about Theresa May's Brexit nightmare in five minutes". *Politics.co.uk*, 14 July 2016. Dostupno na: <http://www.politics.co.uk/blogs/2016/07/14/everything-you-need-to-know-about-theresa-may-s-brexite> (Pristupljeno 30.4.2017).
- Gleeson, Bill (2016). "Watch: University expert accuses Leave campaigners of 'dishonesty on an industrial scale'", *Echo*, 19 June 2016. Dostupno na: <http://www.liverpooecho.co.uk/news/liverpool-news/watch-university-expert-accuses-leave-11492851> (Pristupljeno 30.4.2017).
- Grayling, A. C. (2017). "This is A C Grayling's ultimate guide to defeating Brexit (and why the EU is worth fighting for)". *The New European*, 11 January 2017. Dostupno na: <http://www.theneweuropean.co.uk/top-stories/this-is-a-c-grayling-s-ultimate-guide-to-defeating-brexite-and-why-the-eu-is-worth-fighting-for-1-4844381> (Pristupljeno 30.4.2017).
- Habermas, J. (1995). "Remarks on Dieter Grimm's 'Does Europe Need a Constitution?'" *European Law Journal*, Vol. 1, No. 3, pp. 303-307.
- Habermas, J. (2016). "Core Europe to the Rescue". *Social Europe*, 12 July 2016. Dostupno na: <https://www.socialeurope.eu/2016/07/core-europe-to-the-rescue/> (Pristupljeno 2.5.2017).
- Moravcsik, A. (2006). "What Can We Learn from the Collapse of the European Constitutional Project?" *Politische Vierteljahresschrift*, Vol. 47, No. 2, pp. 219-241.
- Moravcsik, A. and Schimmelfennig, F. (2009). "Liberal Intergovernmentalism". In A. Wiener and T. Diez (eds.), *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press, pp. 67-89.
- Majone, G. (2006). "Response to Moravcsik: Is the European Constitutional Settlement Really Successful and Stable?" *Politische Vierteljahresschrift*, Vol. 47, No. 2, pp. 1-10.
- Ofe, K. (2016). *Evropa u zamci*, Beograd: SluŐbeni glasnik (prevela Vanja Savić).
- Wiener, A. and Diez, T. (2009). "Introducing the Mosaic of Integration Theory". In A. Wiener and T. Diez (eds.), *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press, pp. 1-23.

UDC 324:342.511(73)"2008/2016"

Od Obame do Trampa - predsednička tranzicija u Sjedinjenim Američkim Državama

Sažetak

Predsednička tranzicija predstavlja period prenosa izvršne vlasti sa aktuelnog na novoizabranog predsednika. U Sjedinjenim Američkim Državama priprema za predsedničku tranziciju počinje pre samih izbora za novog predsednika, dok tranzicioni period zvanično počinje proglašenjem pobjednika izbora, a završava se polaganjem zakletve novog predsednika na dan inauguracije. Kroz istoriju, američki predsednički sistem krasila je mirna predaja vlasti, što je još jednom potvrđeno nakon poslednjih izbora i neočekivane pobjede Donalda Trampa u novembru 2016. godine. Tekst prikazuje istorijat uspostavljanja predsedničke tranzicije, osvrt na odlike uspešnih tranzicija, pravnu regulativu koja zakonski reguliše proces predsedničke tranzicije, kao i analizu prenosa izvršne vlasti sa Obame na Trampa.

Ključne reči

Donald Tramp, Barak Obama, Sjedinjene Američke Države, izbori, predsednički sistem, predsednička tranzicija

* Đorđe Milošević je alumnista Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Škole za napredne međunarodne odnose Univerziteta Džons Hopkins, djordje.milosevic.fpn@gmail.com

Uvod

Jedna od pozitivnih odlika koja već 220 godina krase američki predsednički sistem je mirna predaja vlasti. Taj proces mirne predaje vlasti od strane aktuelnog predsednika ka novoizabranom predsedniku u Sjedinjenim Američkim Državama se naziva predsednička tranzicija. Tokom predsedničke tranzicije, novoizabrani predsednik se priprema za preuzimanje izvršne vlasti, što podrazumeva upravljanje Federalnom vladom Sjedinjenih Američkih Država, koja danas broji skoro 5.000.000 ljudi.

U proseku, tranzicioni period traje 11 nedelja. U tih 11 nedelja, novoizabrani predsednik mora da izabere svoj najuži tim saradnika koji će činiti Predsednički kabinet, pripremi inauguracioni govor i sastavi predlog budžeta (Kumar, Edwards III, Pfiffner and Sullivan, 2000: 755). Jedna od važnijih obaveza novoizabranog predsednika i njegovih najbližih saradnika tokom predsedničke tranzicije je i izbor kandidata za skoro 4.000 pozicija u Federalnoj vladi koje su namenjene političkim nameštenicima. Dobra priprema i efikasna predsednička tranzicija po pravilu uspostavljaju jake temelje za efikasno upravljanje državom nakon inauguracije.

Poslednja predsednička tranzicija trajala je 73 dana. Ona je zvanično započeta pobedom kandidata Republikanske partije, Donalda Trampa (Donald John Trump) na predsedničkim izborima 8. novembra 2016, a završila se 20. januara 2017. godine njegovom inauguracijom za 45. predsednika Sjedinjenih Američkih Država. Predsednička tranzicija od Baraka Obame (Barack Hussein Obama II) do Donalda Trampa ispraćena je sa velikom pažnjom od strane američke i svetske javnosti. Specifične karakteristike i rezultati te tranzicije su i dalje aktuelna tema u Vašingtonu. U prilog važnosti rasprave na tu temu stoji i činjenica da se u vreme predsedničke tranzicije mogu predvideti stvarne namere novoizabranog predsednika kada su u pitanju ispunjenja predizbornih obećanja, jer se tada uspostavljaju politike uz pomoć kojih se dostižu ciljevi deklarirani tokom kampanje (Burke, 2001: 21).

Ovaj rad ima za cilj da u prva dva dela predstavi neke od najvažnijih predsedničkih tranzicija iz istorije Sjedinjenih Američkih Država osvrćući se na odlike uspešnih tranzicija. Potom će biti pojašnjena pravna regulativa koja zakonski reguliše proces predsedničke tranzicije. U četvrtom delu biće analizirana poslednja predsednička tranzicija i prenos izvršne vlasti sa Obame na Trampa. Završni deo rada sumira značaj predsedničke tranzicije u političkom sistemu Sjedinjenih Američkih Država, zaključujući da je poslednja predsednička tranzicija relativno uspešno sprovedena, iako nije sadržala sve osnovne odlike ranijih tranzicija.

Uspostavljanje tradicije - predsedničke tranzicije u 18. i 19. veku

Prva predsednička tranzicija u Sjedinjenim Američkim Državama završena je inauguracijom Džona Adamsa (John Adams) 4. marta 1797. godine. Na taj dan, dotadašnji potpredsednik Adams preuzeo je dužnost predsednika od Džordža Vašingtona (George Washington). Istorijski su ipak bile interesantnije tranzicije u kojima bi aktuelnog predsednika nasledio novoizabrani predsednik iz do tada opozicione partije. Prva takva tranzicija dogodila se 1801. godine i u američkoj historiografiji se često naziva „Revolucija iz 1800” (Ferling, 2004). Ona je usledila nakon što je aktuelnog predsednika Adamsa na izborima pobedio dotadašnji potpredsednik, Tomas Džeferson (Thomas Jefferson).

Predaja izvršne vlasti 15. predsednika Sjedinjenih Američkih Država, Džejmsa Bjukenana (James Buchanan Jr.), njegovom nasledniku Abrahamu Linkolnu (Abraham Lincoln) se često opisuje kao najburnija predsednička tranzicija u američkoj istoriji (Feuerherd, 2016). Ta tranzicija je započeta pobedom Linkolna na izborima u novembru 1860. godine, na kojima je osvojio manje od 40 procenata sveukupnih glasova birača. Rasipanje preostalih glasova na tri kandidata stvorilo je uslove u kojima je Linkoln osvojio potrebnu većinu elektorskih glasova za pobedu. Tokom same predsedničke tranzicije, 7 država članica se otcepilo od Sjedinjenih Američkih Država i formiralo Konfederativne Američke Države. Ubrzo nakon Linkolnove inauguracije započeo je Američki građanski rat.

Nakon Američkog građanskog rata nastupio je period dominacije predsednika iz Republikanske partije, koji je trajao do predsedničkih izbora 1912. godine. U tom periodu, koji je počeo odlaskom sa vlasti Džejmsa Bjukenana 1861, a završio se inauguracijom Vudroa Vilsona (Thomas Woodrow Wilson) u martu 1913, Demokratska partija je iznedrila samo jednog predsednika. Reč je o Groveru Klivlendu (Stephen Grover Cleveland). Posebno je interesantna činjenica da je Klivlend jedini predsednik u istoriji Sjedinjenih Američkih Država koji je služio dva odvojena mandata, od 1885. do 1889, i od 1893. do 1897.

Odlike uspešnih predsedničkih tranzicija

Iz objektivnih razloga, a pre svih kontinuiteta planiranih politika i selekcije najbližih saradnika, najjednostavnije i najefikasnije predsedničke tranzicije su se događale kada bi aktuelnog predsednika nasledio predsednički kandidat iz iste partije (Burke, 2001: 19). Ipak, takve tranzicije su veoma retke. U poslednjih 100 godina, tek 3 puta je aktuelnog predsednika nasledio novoizabrani predsednik iz iste partije. Poslednji put se to dogodilo u januaru 1989. godine, kada je predsednika Ronalda Regana (Ronald Wilson Reagan) nasledio dotadašnji potpredsednik Džordž Herbert Voker Buš (George Herbert Walker Bush), poznatiji kao Buš stariji.

Jedan od elemenata uspešne predsedničke tranzicije u prošlosti bio je i izbor savetnika sa pređašnjim iskustvom. Tranzicije od Regana do Buša starijeg, i od Buša mlađeg (George Walker Bush) do Obame često su okarakterisane kao veoma uspešne iz razloga što su tranzicione timove činili savetnici sa iskustvom iz Reganovog kabineta u slučaju Buša starijeg, i kabineta Bila Klintona (William Jefferson „Bill” Clinton) u slučaju Obame. Pored iskustva, za uspešne tranzicije u prošlosti veoma su bile važne ljudske osobine članova tranzicionog tima. Burk navodi privrženost i bliskost sa novoizabranim predsednikom kao osobine koje su od izuzetne važnosti i koje predsednik mora da ima u vidu pri izboru kandidata koji će činiti tranzicioni tim (Burke, 2001: 14).

Posebno je bila zanimljiva tranzicija koja je nastupila nakon predsedničkih izbora u novembru 2000. godine. Budući da je kandidat Demokratske partije i tada aktuelni potpredsednik Al Gor (Albert Arnold „Al” Gore, Jr.) priznao gubitak izbora tek 14. decembra, Džordž Buš mlađi je imao značajno kraći zvaničan period pripreme za preuzimanje vlasti. Ipak, ta predsednička tranzicija se danas uzima za veoma uspešnu. Razlog njenog uspeha leži u odluci Buša mlađeg da planiranje predsedničke tranzicije nezvanično započne pre samih izbora. Predsednički kandidati često nevoljno započinju planove za tranziciju pre izbora (Bruce, 1996: 31). Pre svega, oni pokušavaju da ostanu potpuno usredsređeni na pobedu. Odluka Buša mlađeg da deo resursa usmeri i na planiranje tranzicionog perioda nosila je određene rizike, poput stvaranja percepcije u javnosti da već računa na pobedu, što ponekad ima negativan uticaj na birače. Bušov rizik se na kraju isplatio i rezultirao u veoma uspešnoj tranziciji.

Osvrt na pravnu regulativu predsedničke tranzicije

U januaru 1933. godine usvojen je 20. amandman na Ustav Sjedinjenih Američkih Država. Tim amandmanom za dan redovne inauguracije izabran je 20. januar. Ova promena je značajno skratila period predsedničke tranzicije imajući u vidu da je do 1933. godine redovna inauguracija održavana 4. marta.¹ U martu 1964. godine Kongres je postavio pravni

[1] U slučaju da je 20. januar nedelja, dan inauguracije se pomera na ponedeljak, 21. januar. Isto je važno i u vreme kada se inauguracija održavala 4. marta.

temelj predsedničkoj tranziciji usvajajući Zakon o predsedničkoj tranziciji (President Transition Act of 1963). Taj zakon formalizuje i precizira proces prenosa izvršne vlasti sa aktuelnog na novoizabranog predsednika Sjedinjenih Američkih Država naglašavajući da je mirna predsednička tranzicija u američkom nacionalnom interesu (U.S. Congress, 1964). Do usvajanja ovog zakona, metod za prenos informacija i odgovornosti između odlazećeg i novoizabranog predsednika nije bio usklađen i podrazumevao je ad hoc pristup (Hogue, 2016: 1).

Zakonom o predsedničkoj tranziciji predviđena je institucionalna podrška novoizabranom predsedniku i potpredsedniku. Tu podršku, u vidu pružanja kancelarijskog prostora, materijala i opreme, kao i finansijske nadoknade za članove tranzicionog tima, obezbeđuje administrator Agencije za opšte poslove, nezavisne institucije Federalne vlade.² Očigledna namera zakonodavca bila je da olakša tranzicioni period novoizabranom predsedniku i potpredsedniku sa ciljem što bolje pripreme za nastupajuće preuzimanje vlasti. U periodu od usvajanja zakona pa do danas, Kongres je usvojio niz dopuna zakona. Te dopune se pre svega odnose na povećanje fonda koji je na raspolaganju novoizabranom predsedniku, a koji je od početnih 900,000 dolara, koliko je predviđao Zakon iz 1964. godine, dostigao 3.500.000 dolara po dopuni zakona iz 1988. godine (Hogue, 2016: 1).

U oktobru 2010. godine, Kongres je usvojio Zakon o predizbornoj predsedničkoj tranziciji (Pre-Election Presidential Transition Act of 2010). Ovim zakonom je uklonjen zakonski limit na finansijska sredstva koja su dostupna za predsedničku tranziciju. Važno je napomenuti da su određena finansijska sredstva dostupna i aktuelnom predsedniku i potpredsedniku u roku od šest meseci po isteku njihovog mandata. Za predsedničku tranziciju od Obame do Trampa bio je predviđen fond od 13.270.000 dolara koji je Kongres odobrio u decembru 2015. godine (Hogue, 2016: 7). To svedoči u prilog činjenici da su pripreme za poslednju predsedničku tranziciju počele uveliko pre izbora za 45. predsednika Sjedinjenih Američkih Država.

Od Obame do Trampa

Nakon za mnoge neočekivanog prošlogodišnjeg rezultata izbora za predsednika Sjedinjenih Američkih Država, usledio je i niz događaja koji nisu bili karakteristični za većinu savremenih predsedničkih tranzicija. Politička situacija u zemlji nikako nije išla u prilog novoizabranom predsedniku. Donald Tramp je pobedio osvojivši većinu elektorskih glasova, ali je Hilari Klinton (Hillary Diane Rodham Clinton) dobila skoro tri miliona glasova više u odnosu na pobjednika izbora, što je navelo građane širom

[2] Institucionalna podrška novoizabranom predsedniku i potpredsedniku određena je u drugom, trećem i četvrtom odeljku Zakona o predsedničkoj tranziciji iz 1964. godine.

Sjedinjenih Američkih Država da ospore legitimitet novoizabranog predsednika protestujući na ulicama velikih gradova. Povrh toga, novoizabrani predsednik Tramp morao je da se suoči i sa ogromnom popularnošću aktuelnog predsednika Obame. U takvim uslovima, Trampov tranzicioni tim imao je veoma težak zadatak da američku javnost ubedi u „glatku i efikasnu tranziciju” koja neće ugroziti američke nacionalne interese i nacionalnu bezbednost. Važno je ipak napomenuti da je dan nakon izbora aktuelni predsednik Obama najavio potpunu podršku novoizabranom predsedniku sa ciljem da predsednička tranzicija prođe u najboljem redu, naglašavajući važnost kontinuiteta u rukovođenju Federalnom vladom Sjedinjenih Američkih Država.

U prvoj nedelji nakon izbora, novoizabrani predsednik Tramp smenio je niz svojih najbližih saradnika, uključujući guvernera Nju Džerzija Krisa Kristija (Christopher James “Chris” Christie), do tog momenta predsedavajućeg člana tranzicionog tima (Isenstadt, 2016). Kristija je na čelu tranzicionog tima zamenio novoizabrani potpredsednik Majkl Pens (Michael Richard Pence). Ova iznenadna promena na samom početku tranzicije navela je određeni broj analitičara da okarakterišu situaciju u Trampovom timu kao haotičnu (Berman, 2016). Dodatna otežavajuća okolnost za novoizabranog predsednika bila je sve popularnija vest o umešanosti Rusije u američke izbore i ruskom presudnom uticaju na izborni rezultat. Na kraju, Trampu nikako nije išla u korist ni činjenica da su eminentni konzervativni intelektualci, predvođeni profesorom Eliotom Koenom (Eliot Asher Cohen), savetovali tradicionalne republikance i potencijalne političke nameštenike u novoj administraciji da se ne priklanjaju Trampovom timu (Cohen, 2016).

Čini se, ipak, da inicijativa konzervativnih intelektualaca iz redova republikanaca nije urodila plodom. Niz iskusnih političara, poput Rudija Đulijanija (Rudolph William Louis „Rudy” Giuliani) i Njuta Gingriča (Newton Leroy „Newt” Gingrich), kao i veliki broj kongresmena, priključio se izvršnom tranzicionom timu u prvim danima nakon izbora. Međutim, novoizabrani predsednik nije nastavio do sada već ustaljenu praksu koja je podrazumevala formiranje timova koji će se baviti formulacijom konkretnih politika zasnovanih na obećanjima iz kampanje. Taj detalj nam potvrđuje Burkovu pretpostavku da se stvarne namere novoizabranog predsednika, kada su u pitanju (ne)ispunjenja predizbornih obećanja, mogu u određenoj meri predvideti tokom procesa predsedničke tranzicije (Burke, 2001: 21).

Tokom decembra i početkom januara, primarni cilj Trampovog tranzicionog tima bio je da napravi odabir kandidata za oko 4.000 političkih nameštenika. Za najvažnije pozicije, poput budućih članova Predsedničkog kabineta i šefova određenih vladinih agencija, neophodna je i saglasnost Kongresa, te je jedan od Trampovih prioriteta nakon pobede bio uspostavljanje dobre saradnje sa republikanskim liderima u oba doma američkog Kongresa. To je bio jedan od razloga zbog kojih je potpredsednik Pens,

čovjek sa dugogodišnjim iskustvom u Kongresu, izabran da predvodi tranzicioni tim.

Zaključak

Kroz istoriju, američki predsednički sistem krasila je mirna predaja vlasti što je još jednom potvrđeno nakon poslednjih izbora i neočekivane pobeđe Donalda Trampa u novembru 2016. godine. Značajne političke razlike između aktuelnog predsednika Obame i novoizabranog predsednika Trampa nisu umnogome uticale na predsedničku tranziciju. Zapravo, 58. predsednička inauguracija kojom je ta tranzicija završena potvrdila je snagu i kontinuitet američkog političkog sistema.

Tačno u podne 20. januara 2017. godine, Donald Džon Tramp je postao 45. predsednik Sjedinjenih Američkih Država polaganjem predsedničke zakletve pred Džonom Robertsom (John Glover Roberts Jr.), sudijom Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država. U tom trenutku, novoizabrani predsednik je konačno dobio sva izvršna ovlašćenja koja su mu zagarantovana Ustavom, dok je predsednik Obama ispred titule dobio pridev „bivši“.

Iako često osporavan, tim koji je novoizabrani predsednik Tramp uspostavio, a koji je sprovodio predsedničku tranziciju, ispunio je gotovo sve osnovne odlike ranijih predsedničkih tranzicija i relativno uspešno sproveo pripreme za Trampovo rukovođenje Federalnom vladom. Uklanjanjem Krisa Kristija, predsednik Tramp je uspostavio tim u kom je mogao da računa na privrženost i bliskost savetnika. Istovremeno, Tramp je okupio određeni broj savetnika sa pređašnjim iskustvom, pre svega oni okupljeni oko potpredsednika Pensa. Ostaje interesantna činjenica da Tramp nije usredsredio mnogo resursa na predsedničku tranziciju pre samih izbora gde se razlikuje od nekih ranijih novoizabranih predsednika, poput Obame i Buša mlađeg. Najverovatniji razlog tome je manjak vere u pobedu, koja se ipak dogodila.

From Obama to Trump - presidential transition in the United States of America

Abstract

Presidential transition entails the transfer of the executive power from the current president to the president-elect. Although the preparation for the presidential transition in the United States of America begins months before the presidential elections, the transition begins with the announcement of the winner of elections and ends with the presidential oath that president takes on the Inauguration Day. Throughout the history, the American presidential system has been adorned for its peaceful transfer of presidential power. This was once again confirmed after the last elections in November of 2016, when Donald Trump clinched the

unexpected victory. This paper presents the history of the establishment of presidential transitions, references the features of several successful transitions, outlines legislation which regulates the process of the presidential transition, and analyzes the transfer of executive power from Obama to Trump.

Key words

Donald Trump, Barack Obama, United States of America, elections, presidential system, presidential transition.

Literatura

- Berman, Russell (18.11.2016). "Will Trump Be Ready to Govern?" The Atlantic. Dostupno na: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/11/trump-transition-process/508079/> (Pristupljeno 19.4.2017).
- Bruce, Raymon R. The Succession of the President and the Vice President: Managing the Change. *Public Administration Quarterly*, Vol. 20, No. 1 (Spring, 1996), pp. 26-51.
- Burke, John P. Lessons from Past Presidential Transitions: Organization, Management, and Decision Making. *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 31, No. 1 (Mar., 2001), pp. 5-24.
- Cohen, Eliot A. (15.11.2016). "I told conservatives to work for Trump. One talk with his team changed my mind". Washington Post. Dostupno na: https://www.washingtonpost.com/opinions/i-told-conservatives-to-work-for-trump-one-talk-with-his-team-changed-my-mind/2016/11/15/f02e1fac-ab7c-11e6-977a-1030f822fc35_story.html?utm_term=.b0e937733d02 (Pristupljeno 19.4.2017).
- Ferling, John (1.11.2004). "Thomas Jefferson, Aaron Burr and the Election of 1800". Smithsonian. Dostupno na: <http://www.smithsonianmag.com/history/thomas-jefferson-aaron-burr-and-the-election-of-1800-131082359/> (Pristupljeno 19.4.2017).
- Feuerherd, Peter (22.11.2016). "The Most Contentious Presidential Transition in American History". JSTOR. Dostupno na: <https://daily.jstor.org/the-most-contentious-presidential-transition/> (Pristupljeno 19.4.2017).
- Hogue, Henry B. (5.10.2016). "Presidential Transition Act: Provisions and Funding". Congressional Research Service. Dostupno na: <https://fas.org/sgp/crs/misc/RS22979.pdf> (Pristupljeno 19.4.2017).
- Isenstadt, Alex (19.11.2016). "Inside Chris Christie's fall from grace". Politico. Dostupno na: <http://www.politico.com/story/2016/11/chris-christie-fall-grace-trump-231659> (Pristupljeno 19.4.2017).
- Kumar, Martha J., George C. Edwards III, James P. Pfiffner and Terry Sullivan. "The Contemporary Presidency": Meeting the Freight Train Head On: Planning for the Transition to Power. *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 30, No. 4 (Dec., 2000), pp. 754-769.
- U.S. Congress (7.3.1964). "President Transition Act of 1963". Dostupno na: <https://www.gsa.gov/portal/getMediaData?mediaId=138146>
- U.S. Congress (15.10.2010). "Pre-Election Presidential Transition Act of 2010", Dostupno na: <https://www.gsa.gov/portal/content/178099>

UDC 316.334.3
32.019.5

Političke ambicije i politički karijerizam

Sažetak

Koncept političke ambicije odnosi se na razumijevanje potrebe za političkom moći, pri čemu se fokusiramo na crte ličnosti, karakter pojedinca i njegovu motivaciju. Politički motivi i želje da se javni položaji osvoje povezani su s ambicijom pojedinca da ostvari ličnu dobit – poziciju moći, privilegije i prestiž, odnosno s ambicijom političke organizacije da osvoji moć i uticaj u procesu donošenja odluka u društvu. Prvobitna odluka za kandidovanje na neki javni položaj zavisi od aktuelnih i promjenjivih političkih prilika za uspjeh pojedinca, i kao takva, ona je više stvar ličnog i/ili organizacijskog izbora da se politika učini sredstvom postizanja vlastitih interesa ili sredstvom postizanja zajedničkog opšteg dobra.

Ključne riječi

politička ambicija, politička karijera, motivacija, politička moć, kratofilija, partijska identifikacija, partijska lojalnost

Uvod

Polisemantičnost riječi ambicija (lat. ambitio – obilaženje, umiljavanje) otkriva se u njenim poveznicama sa izrazima kao što su: častoljublje, častohleplje, slavloljublje, slavičnost, taština, revno nastojanje, pregalaštvo, težnja za isticanjem. Ambicioznom karakterišemo osobu koja je visoko motivisana da postigne određeni cilj čije postignuće donosi društvenu afirmaciju, ugled, čast i slavu te, na širem psihološkom planu, potvrdu vlastite vrijednosti i uživanja u osjećaju vlastite snage i moći. Lični motivi, pobude, intencije i interesi predstavljaju unutrašnje ili intrizične pokretače individualnih akcija, radnji i orijentacija, pri čemu pojedinac bira i selektuje najefikasnije metode i sredstva za koje vjeruje da će mu omogućiti ostvarenje vlastitih interesa i preferencija. Ambicija, u kontekstu socijalizovane i personalizovane orijentisanosti pojedinca prema određenom cilju, oblikuje ponašanje pojedinca i usmjerava ga prema njegovom postignuću.

U politici ambicija se povezuje sa potrebom za sticanjem i augmentiranjem političke moći i njenom afirmacijom u kontekstu uticajnijeg političkog upravljanja javnim poslovima i odnosima, te organizovanja ustanova i institucija putem kojih se vrši političko predstavljanje, kontrola, oblikovanje i usmjeravanje najznačajnijih političkih i društvenih procesa. U svim svojim manifestacijama, vidljivim i opskurnim, političke ambicije se povezuju sa političkim ponašanjem pojedinca i njegovim opredjeljenjem da se profesionalno bavi politikom, kao i posljedicama koje nastaju njegovim djelovanjem u specifičnom političkom i društvenom okruženju.

Političke ambicije i teorije motivacije

Manifestovanje ambicija u političkom životu povezuje se sa stepenom motivisanosti osobe da stekne, zadrži ili uveća moć koja joj, ujedno,

olakšava političku i društvenu pokretljivost prema hijerarhijski višim političkim i društvenim položajima. Težnja za moći nije proizvod savremenog doba – ona se dugo vremena proučava u okviru različitih socioloških i psiholoških studija o političkom ponašanju i ponašanju uopšte. Ambiciju kao *instinkt za moći političara* njemački sociolog M. Veber je poimao *taštinom* koja mora biti u sebi prevladana jer, inače, vodi ka ličnom samozanosu i neobjektivnosti. „Jer naposljetku postoje samo dvije vrste smrtnoga grijeha na polju politike: neobjektivnost i – često, ali ne uvijek, identično tome – neodgovornost. Taština: potreba da se samoga sebe što više istakne u prvi plan, dovodi političara u iskušenje da se povede za jednim ili oba grijeha. (...) Njegova neobjektivnost navodi ga da umjesto stvarnoj moći teži blještavilu privida moći, a njegova neodgovornost navodi ga da uživa u moći radi nje same bez sadržajne svrhe. Jer, iako ili prije: upravo zato što moć predstavlja neizbježno sredstvo, a težnja ka moći jednu od pokretačkih snaga politike, ne postoji pogubnija deformacija političke snage od skorojevičkog hvalisanja sa moći i sujetne samodopadljivosti u osjećaju moći, uopće svako obožavanje moći kao čisto takve. Političar koji teži isključivo ka moći, kako ga i kod nas pokušava prikazati žarko prakticirani kult, možda snažno djeluje, ali njegovo djelovanje u biti ide u smjeru praznine i besmisla” (Veber, 1999: 200–201).

U okviru teorija motivacije razmatra se ambicija za vođstvom koja se sastoji od tri potrebe i to: visoke potrebe za moći, niske potrebe za bliskošću/afilijacijom i visoke inhibicije. Kombinacija visoke moći, niske potrebe za afilijacijom i jake samokontrole daje sposobne vođe, dok kombinacija visoko izražene potrebe za moći sa prigušenim stepenom afilijacije i inhibicije rezultuje neproaktivnim, neuspješnim i često omraženim vođama (Reeve, 2010: 197).

Polazeći od pitanja privlačnosti moći i osjećaja užitka koji nastaje kod osobe koja demonstrira moć W. McDougal je istakao važnost instinkta koji se zasniva na moći – dominirati drugima i voditi ih, a kome, zapravo, prethodi težnja za samopotvrđivanjem. Slijedom tog razmišljanja i A. Adler je s aspekta psihoanalize postavio učenje o ličnosti na osnovu težnje da se posjeduje moć i uticaj, pri čemu je osnova te težnje želja da se kompenzuju vlastiti deficiti. Ambiciozne osobe u politici, stoga, svoje ponašanje prilagođavaju i usmjeravaju u pravcu ostvarenja ekonomske, psihološke i socijalne koristi putem osvajanja određenih javnih položaja. Ovi položaji, ujedno, predstavljaju i stepenice u izgradnji njihove političke karijere.

S aspekta socijalne psihologije M. Zvonarević ukazuje na konkretne benefite koje pojedinci stižu tokom izgradnje svoje, kratkoročne ili dugoročne, političke ili državničke karijere, nezavisno od toga da li se radi o profesionalnim političarima, njihovim savjetnicima ili rukovodećim službenicima u državnoj upravi. Tako, ekonomska korist predstavlja dio opšte atraktivnosti javnih (državnih) funkcija i položaja koji donose neposrednu finansijsku korist i veliki broj pratećih materijalnih beneficija kao što su: stanovanje u službenoj rezidenciji, pokloni, besplatna usluga, prevoz

itd. Socijalna korist u osnovi se svodi na povećanje društvenog ugleda. Taj povećani ugled omogućava sticanja novih, „viših” poznanstava (koja su opet korisna za dalja napredovanja), kretanje u novim i atraktivnijim sredinama i krugovima – ukratko, sve to označava kretanje prema gore u socijalnoj strukturi. Naposljetku, psihološka korist zadovoljava potrebu za afirmacijom, što utiče na povećanje osjećaja vlastite vrijednosti i samopouzdanja. Na rukovodećem položaju, kako ističe Zvonarević, „niko” postaje – ili barem misli da postaje „neko”, što ima golemu psihološku važnost (Zvonarević, 1989: 363–364).

Politički karijeristi ili osobe koje u svijet politike ulaze radi sticanja određenog materijalnog, socijalnog ili psihološkog benefita visoko su motivisani i ambiciozni pojedinci koje odlikuje instrumentalna racionalnost, odnosno čiji interesi, intencije i ciljevi velikim dijelom utiču i oblikuju njihovo političko ponašanje nezavisno od njihovih subjektivnih uvjerenja, pa i etičkih principa. Na taj način, ambicija prethodi političkom životu, ona, zapravo, predstavlja onaj nužni *vjetar u leđa* koji, u kombinaciji sa karakteristikama ličnosti, proizvodi određene individualne orijentacije i profilise političko ponašanje. Osim toga, politički ambiciozan pojedinac je i onaj koji, kada uđe u sferu vlasti i politike, ne zadovoljava se samo osvojenim ili pripadajućim javnim položajem, već i njegovom promjenom nabolje, ali i traženjem načina za radikalnije političke promjene koje mogu dovesti do promjene postojećeg političkog režima na reformski ili revolucionaran način. U odnosu na antičko doba, u kojem je politika shvatana kao umijeće zajedničkog življenja i potrage za zajedničkim dobrom, u savremenom demokratskom društvu ona je postala, tvrdi francuski politolog J. Ranciere, „... roba široke potrošnje. Politički karijeristi od bavljenja politikom traže individualne povlastice (Ranciere, 2008: 33). Na taj način, profesionalizacija politike usložnjava se eksponencijalnim umnogostručavanjem potreba i želja ambicioznih pojedinaca.

Vrste političkih ambicija

U politici, teorijski gledajući, ambicije mogu biti *konstruktivne* i *destruktivne*. O *konstruktivnoj ambiciji* govorimo kada djelovanje pojedinca ima pozitivan efekat na neposredno okruženje i njega samoga. Radnje koje pojedinac preduzima u svojoj težnji za ličnim uspjehom u politici ukazuju na neke bitne i suštinske odlike njegovog karaktera, osjetljivost i brigu prema drugima, te naglašavaju moralnu stranu njegove ličnosti. Istovremeno, konstruktivne političke ambicije subjekata u politici zavise i od vrste političkog režima i tipa političke kulture koji preovladava u društvu i unutar, te između ključnih političkih aktera na vlasti, njihovih političkih ciljeva, atribucija političke prakse i konsekvenci koje ona proizvodi u politici i društvu. Konstruktivno političko djelovanje oslanja se na osnovne principe i vrijednosti demokratije; ono unapređuje i štiti javne vrijednosti, slobodu, jednakost i pravdu. U suprotnom, nastaju destruktivne

političke silnice koje urušavaju temelje liberalnodemokratskih poredaka. Ambicije, motivi i ciljevi političkog djelovanja moraju, stoga, biti podložni kritici, pri čemu se vodi računa o njihovoj demokratičnosti i moralnoj utemeljenosti. Na ovaj način, preventivno se djeluje na umanjene mogućnosti za koncentracijom političke vlasti u jednoj osobi – vodi, jednom ili pojedinim političkim subjektima, čime se, ujedno, sužava manevarski prostor za uvođenje različitih oblika autoritarne vlasti.

Destruktivne ambicije u politici ogledaju se u praksama lošeg političkog vodstva i njegovog sljedbeništva, pri čemu se pozivamo na studiju američke politikologinje B. Kellerman *Loše vodstvo*, u okviru koje je proučavala posljedice lošeg političkog djelovanja na vlasti, te po prvi put u politikologiji utemeljila isključivo loše tipove političkog liderstva i to: nesposobno vodstvo, kruto vodstvo, neumjereno ili razuzdano vodstvo, bezobzirno vodstvo, korumpirano vodstvo, izolacionističko/uskogrudno vodstvo i zločinačko vodstvo (Kellerman, 2006). Političke ambicije ovih tipova liderstva dovode do stvaranja razarajućih autoritarnih političkih snaga, imperijalističko-mesijanskih i ideološko inficiranih svjetonazora, te novih oblika kolonizovanja i indoktrinacije društvene svijesti. Težnja ka osvajanjem, zadržavanjem i proširenjem pozicije političke vlasti proizvod je kratofilskih ambicija u demokratiji, pri čemu se upravljanje državom transformiše u različite oblike nedemokratskog vladanja.

U savremenoj političkoj i socijalnoj psihologiji političke ambicije promatramo i putem procesa personalizacije političke moći koji može, u krajnjem slučaju, dovesti do pojave fenomena rađanja cezara na vlasti. Objašnjavajući pojavu cezarizma u kontekstu korjenite promjene političkog ponašanja, samopercepcije svoje uloge i vlastitih kompetencija savremenih političkih vođa, socijalni psiholog M. Zvonarević ističe da cezarizam „... označuje pojavu da se neki istaknuti politički vođa (...) počinje ponašati više kao despot, apsolutist, pa i onda kada to prikriva nekom demagoškom demokratskom fasadom. I ne samo to. Takav 'cezar' pokazuje i tendenciju da svoje dojučerašnje najbliže saradnike uklanja s njihovih rukovodećih položaja, a nerijetko ih čak i fizički likvidira” (Zvonarević, 1989b: 367). Fenomen cezarizma razvija se kroz četiri razvojne faze: osjećaj mesijanstva, osjećaj sveznalaštva, osjećaj nezamjenjivosti i osjećaj nepogrešivosti. Parafrazirajmo ukratko, iz ugla političke i socijalne psihologije, autore I. Šibera i M. Zvonarevića, na šta se odnose navedene četiri faze *rađanja cezara*.

Osjećaj mesijanstva nastaje kada vođe – cezari gube vremenom osjećaj za realnost i počinju se ponašati kao 'mesije', čvrsto uvjereni u ispravnost svojih ideja i svog 'povijesnog' zadatka njihova ostvarivanja. *Osjećaj sveznalaštva* poima se u kontekstu neupitnosti odluka koje vođa donosi i uvjeravanja sljedbenika u njihovu ispravnost. Postepeno, strah od suprotstavljanja vođinom mišljenju i laskanje okoline dovode do toga da i sam vođa počinje vjerovati kako je njegovo znanje neupitno i neograničeno. *Osjećaj nepogrešivosti* povezuje sa strahom sljedbenika da ukažu na pogreške u vođinom prosuđivanju, ponašanju i donošenju političkih

odluka, a zbog nepovoljnih političkih posljedica za sve one koji se usude kritikovati ili demantovati vođu (Šiber, 1998: 210). Osim toga, javljanje osjećaja nepogrešivosti kod vođe predstavlja „... prvi simptom svojevrsne paranoidne mentalne konstitucije koju ćemo nazvati kratomanska paranoja“, koja je u vezi sa osjećajem ugroženosti vođe od njegovih najbližih saradnika zbog čega ih treba prognati ili ukloniti” (Zvonarević, 1989b: 370). *Osjećaj nezamjenjivosti* javlja se „... kada je vođa uvjeren da je on inkarnacija same ideje na temelju koje je postao vođa, da ima povijesnu zadaću da vodi narod u obećani raj, da sve zna i da nikada ne griješi, logično je da nema drugoga koji to može ispuniti, da je on jedan jedini, pa prema tome i nezamjenjiv” (Šiber, 1998b: 210).

U djelu britanskog političara i psihijatra Davida Ovena, *Bolesni na vlasti*, s medicinskog aspekta razmatra se pitanje *bolesti političke pozicije*, odnosno prevelike ambicioznosti političara prema najvišim političkim položajima koja može dovesti do ozbiljnih mentalnih poremećaja, ali i, u širem kontekstu, negativnih posljedica političkog odlučivanja ovakvih političara. U svome izlaganju o fenomenu *oholosti u politici* D. Oven navodi da, nakon dužeg provedenog vremena na vlasti ili u slučaju gubljenja vlasti kao najvišeg političkog položaja, političke vođe mogu postati nestabilne ličnosti (Oven, 2008: 22). Simptomi javljanja oholosti prema Ovenu su: „... narcisoidna sklonost ka posmatranju sveta kao arene u kojoj se može vršiti vlast i tražiti slava, a ne kao mesta punog problema kojem treba pristupiti na pragmatičan način koji isključuje usmerenost ka sebi; težnja ka delovanju koje osobu prikazuje u dobrom svjetlu – tj. poboljšava sliku o njoj; nesrazmerna briga o imidžu i ličnoj prezentaciji; priča nalik Mesijinoj o tome šta osoba čini i tendencija ka veličanju sebe; identifikacija sopstvene ličnosti sa državom, u tolikoj meri da se perspektiva i interesi jednog i drugog smatraju identičnim; tendencija da se o sebi govori u trećem licu ili kraljevskim ‘mi’; prekomerna samouverenost u sopstveni sud i prezir prema savetima i kritici drugih; preterana vera u sebe i u lična moguća postignuća, vera koja se graniči sa osećajem svemoći; verovanje da je, umesto polaganja odgovornosti ovozemaljskom sudu ili javnom mnjenju, pravi sud kojem se polažu računi daleko značajniji – Istorija ili Bog; čvrsto uverenje u to da se na takvom sudu oslobađa od optužbi; gubitak veze sa realnošću; dopuštanje da lična ‘sveobuhvatna vizija’, naročito uverenost u moralnu ispravnost predloženog plana, otkloni potrebu da se u obzir uzmu i drugi aspekti toga plana, kao što je njegova praktičnost, cena i mogućnost neželjenog ishoda: tvrdoglavo odbijanje da se promeni prvobitna odluka” (Oven, 2008b: 21-22). Navedeni simptomi političke oholosti utiču da osoba izgubi vezu sa stvarnosti, neracionalno sagledava društvene situacije i donosi neutemeljene i iracionalne političke odluke. Bolest pozicije ili bolest položaja, kako je Oven definiše, može proizvesti i neke ozbiljne psihičke smetnje.

Ambicija ima tu svojstvenost, primjetićemo, da proističe iz želje za javnim uspjehom i određenom vrstom lične koristi. Za ambicioznog pojedinca politika je područje u kojoj on traži potvrdu vlastite osobnosti.

Međutim, cijena ličnog uspjeha u politici nije mala – jednom zakoračivši u profesionalni svijet politike pojedinac, u želji za stalnim napredovanjem, sve više gubi svoje *ja* i postaje jedna od političkih maski na čije nošenje ga tjeraju nepredvidive i promjenjive političke okolnosti. Osim toga, naš ambiciozni politički karizmatist najreprezentativniji je izdanak svoje političke stranke – usklađujući svoje interese sa stranačkim, on sve više partijski logicira, komunicira, racionalizuje i interpretira političku i društvenu stvarnost koja ga okružuje.

Na prestižnim svjetskim fakultetima političkih nauka, ipak, izostaju meritorne i interdisciplinarnе studije o političkim ambicijama, o čemu američki politikolog Gordon S. Black piše: „Politička ambicija nije bila primarno polje politikoloških istraživanja. Umjesto toga, politička nauka tradicionalno se bavila proučavanjima karakternih crta ličnosti poznatih i uglednih političara i njihovim porodičnim i društvenim porijeklom” (Black, 1972: 146). O političkim ambicijama pisalo se dosta površno u okviru teorija motivacije, pri čemu se ambicija razumijevala kao jedan od unutrašnjih pokretačkih motiva za određeni vid političkog ponašanja i djelovanja s ciljem ostvarenja profesionalne karijere koja sa sobom donosi određene povlastice, kao što su materijalna sigurnost, društvena prohodnost prema višim hijerarhijskim pozicijama, jake društvene veze, ugled itd.

Prve naučne studije o uticaju individualnih političkih ambicija na razvoj političke karijere nastaju sredinom šezdesetih godina XX vijeka u radovima Josepha A. Schlesingera, koji je pretpostavio da je svako individualno političko ponašanje u direktnoj vezi sa političkim položajem na kojem se pojedinac nalazi. Svoje glasovito djelo *Ambicija u politici* Schlesinger započinje tvrdnjom da ambicija leži u srcu politike. Ona predstavlja *spiritus movens* za dugu i uspješnu političku karijeru koja se odnosi na osvajanje visokopozicioniranih političkih pozicija. Političko djelovanje ambicioznog pojedinca, u skladu sa Schlesingerovom teorijom ambicija, usmjereno je, dakle, na osvajanje određenog političkog položaja od kojeg se očekuje određena lična korist. U teoriji ambicija ova očekivana korist od konkretne političke pozicije naziva se „kalkulisana kandidatura” (Aldrich, 1995: 51). Ona se odnosi na proračunatost pojedinca da preduzme određene radnje koje će mu omogućiti da bude kandidovan na položaj koji se na piramidalnoj ljestvici političke moći nalazi pri ili na samom njenom vrhu. Motivi takvog političkog djelovanja, smatra G.S. Blek, „... oblikovani su pod direktnim uticajem ukazanih političkih prilika ili šansi da se osvoji, odnosno bude izabran ili imenovan na neki politički položaj” (Black, 1972b: 147). Pretpostavlja se da pojedinac politički racionalno bira one prilike od kojih će imati najveću ličnu političku korist uz minimalne troškove političke nominacije i najmanji rizik od gubitka sadašnjeg položaja i pripadajućih beneficija. U tom smislu, Blek navodi da su potencijalni kandidati za politički položaj racionalni pojedinci i da su njihove odluke za kandidaturu utemeljene na ispunjenju dva uslova: „... prvi, korist od položaja mora biti veća od troškova njegovog dobijanja; drugi, korist od položaja mora biti

veća od vrijednosti nekih sličnih alternativa" (Black, 1972b: 147). Političari prilikom donošenja odluka o pravcima razvoja svoje političke karijere ispituju sve alternative procjenjujući najoptimalnije rješenje prema kojem će ostvariti željeni politički cilj na osnovu najmanje utrošenog vremena i uloženi sredstava. Pojedinac će se odlučiti na političku kandidaturu za određeni položaj samo ukoliko uložena sredstva i vrijeme ne nadilaze korist koju pojedinac ima od tog položaja. Takođe, u mnogim sličnim studijama navodi se da povoljne političke i društvene okolnosti podstiču političke ambicije, odnosno otvorena i raspoloživa mjesta u hijerarhiji političkih pozicija oblikuju i definišu političku karijeru.

Individualna dimenzija upravljanja političkom karijerom korelira sa individualnim političkim ambicijama, koje, prema Šlesingeru, mogu biti: diskretne ambicije, statične ambicije i progresivne ambicije.

Diskretne ambicije odnose se na političke želje za osvajanjem političkog položaja, nakon čega se političar povlači iz javnog života. *Statične ambicije* vezane su za određeni politički položaj na osnovu kojeg političar pravi svoju karijeru. *Progresivne ambicije* povezuju se sa političarima i političkim funkcionerima koji nastoje hijerarhijski napredovati na veće političke položaje te, samim tim, osigurati veću političku moć i uticaj (Herrick, 1993: 756). Primjećuje se da je politička ambicija pokretačka snaga političkog ponašanja, kojim se otkrivaju sadašnja i buduća očekivanja i aspiracije individualnih političkih subjekata. Naime, svi tipovi političkih vođa, nezavisno od toga da li vlast legitimišu u demokratskom ili autoritarnom sistemu, nastoje zadržati i/ili uvećati svoju moć, odnosno dugoročno osigurati svoj položaj u politici.

Istražujući povezanost progresivnih političkih ambicija i određenog vida političkog ponašanja zastupnika u Kongresu Sjedinjenih Američkih Država, G. Robinson je uočio da, u skladu sa *Teorijom racionalnog izbora*, nijedan političar neće odbiti bolju političku poziciju ukoliko mu se takav položaj nudi i ukoliko rizik i troškovi kandidature nisu procijenjeni kao previsoki (Robinson, 2006). Da li će kongresmeni imati više ili manje izražene političke ambicije prema Robinsonovim uvidima uslovljeno je političkom voljom članova Kongresa da na sebe preuzmu troškove kandidovanja i politički rizik prelaženja na veću poziciju. Nedostatak ovog naučnog uvida je što se previđaju razlike među pojedincima koji se kandiduju za određeni politički položaj.

Generalno posmatrajući, u SAD progresivne ambicije političara su usmjerene na ponovni izbor u zakonodavno tijelo. S obzirom na to da je u okviru Sjedinjenih Američkih Država ukorijenjen predsjednički sistem, progresivne ambicije političara pretežno su usmjerene na ponovni izbor u Kongres, odnosno određene strukture zakonodavnog tijela koje mogu doprinijeti boljoj političkoj prohodnosti. Ukoliko se u obzir uzme djelovanje različitih odbora unutar zakonodavnog tijela učestvovanje u njihovom radu može poslužiti za ostvarenje pojedinih ličnih i partijskih ciljeva. Odbori se koriste u svrhu legitimisanja povjerenja, osvajanje boljeg položaja i ličnu političku promociju. Imajući u vidu da unutar odbora

djeluju različiti politički i individualni interesi, ali i interesi različitih lobija i grupa za pritisak, neophodno je umjeti balansirati lične političke ciljeve, ciljeve stranke i interese unutar odbora koji su vezani za djelovanje subjekata u određenom društvenom sektoru (ekonomija, vojska, industrija, zdravstvo, obrazovanje itd.).

Proširujući svoje uvide, G. Robinson primjećuje da su, u poređenju sa američkim predsjedničkim sistemom, progresivne ambicije političara u parlamentarnoj demokratiji u Velikoj Britaniji direktno usmjerene na to da se postane član vlade. Oslonjen na Šlesingerovu tipologiju političkih ambicija Robinson uvodi *intrainstitucionalnu ambiciju*, koja se odnosi na osvajanje liderskih pozicija u političkoj stranci i u Predstavničkom domu britanskog parlamenta, s krajnjim ciljem prelaska u egzekutivu, odnosno na pozicije premijera i ministara, kao najjačih političkih subjekata u zemlji. Moć premijera počiva na lojalnosti njegove stranke, čiji je on predsjednik i mogućnosti formiranja i imenovanja ministara i članova vlade (Robinson, 2006).

Kao dopunu ovim studijama K. Shafer uvodi model političkih ambicija, koji uključuje tri faktora od kojih zavisi progresivnost političkih ambicija. Kombinujući Šlesingerove i Blekove radove o političkoj ambiciji, ova autorka ističe da: „Prvo, politički funkcioneri moraju imati lične vještine, iskustvo, životni stil bitno drugačiji od prosječnog građanina; drugo, pojedinci često trebaju neki spoljni podsticaj za kandidaturu; treće, povoljni faktori iz političkog i društvenog okruženja, prevashodno izborni sistem, utiču na nivo političke ambicije” (Shafer, 2008:16). Kada je riječ o poželjnim ličnim karakteristikama koje bi politički kandidat trebalo da ima, autorka navodi lični politički kapital i ličnu situaciju. *Lični politički kapital* odnosi se na znanja, vještine i kompetencije koji pomažu pojedincu da bude izabran ili imenovan kao stručna, politički lojalna i društveno odgovorna osoba na određenu političku funkciju. Takođe, ističe se da političko vođstvo vodi računa o tome da stranački kandidati budu porijeklom iz poznatih porodica, uglednog zanimanja (advokati ili privrednici), većih ekonomskih primanja, većeg nivoa obrazovanja, da imaju razgranate društvene kontakte i poznanstva. Analogno tome, pojedinci sa većim političkim kapitalom imaju i veće političke ambicije. *Lična situacija* odnosi se na bračni i porodični status pojedinca. U dosadašnjim istraživanjima Šaferova navodi da su mnoge studije ukazale kako muški kandidati, koji su oženjeni i imaju djecu, imaju i veće političke ambicije. Članovi kod kojih je primijećen gubitak profesionalnih političkih orijentacija uglavnom su oni koji nisu uspjeli pomiriti profesionalne političke i privatne porodične obaveze. Ovo je naročito značajno kada su u pitanju žene (Shafer, 2008b: 28).

Takođe, povezanost političkih ambicija i političkog ponašanja analizira se i u okviru Evropskog parlamenta kao supranacionalne zakonodavne institucije. Članovi Evropskog parlamenta opredjeljuju se za napredovanje unutar ove institucije ili se vraćaju na veći položaj u okviru svojih matičnih država. Kako zapažaju autori studije *Politička ambicija i*

zakonodavno ponašanje u Evropskom parlamentu, progresivne ambicije zavise od profesionalne političke orijentacije pojedinca koji će ostati do sljedan ciljevima političke stranke u matičnoj državi, promovisući ih na istaknutom političkom položaju u zemlji, ili će, u sklopu proširenog političkog svjetonazora, nastojati svoje znanje, kompetencije i stručnost afirmisati politički se involvirajući u rad partijskih porodica i grupa nacionalnih partija koje karakterišu srodni programski sadržaji i usmjerenja (Meserve, Pemstein and Bernard, 2009: 1018).

Ekspresivne političke ambicije pojedinaca bez iskustva i društveno potisnutih grupa

Politikološke studije o političkoj ambiciji u SAD dugo vremena su se ograničavale na proučavanje političkih aktera sa dugogodišnjim političkim iskustvom, dok su se zanemarivale analize političara bez prethodnog iskustva, kao i analize predstavnika tradicionalno marginalizovanih društvenih grupa (žene, Afroamerikanci, Italoamerikanci, Hispanoamerikanci itd.).

Kada je riječ o političkim ambicijama kandidata, bez prethodnog političkog iskustva, ulogu jakog motivacijskog faktora imaju ideološka ubjeđenja pojedinca, njegovi politički stavovi i ciljevi stranke. Ovdje se, zapravo, sugerise da pojedinac mora proći određene faze u razvoju svoje političke karijere pri čemu se prati i razvojni put njegovih političkih ambicija. Riječ je o ranoj, srednjoj i kasnoj fazi razvoja individualne političke karijere. Prema D. Subotiću: „Ranu fazu karakteriše političko opredjeljenje pojedinca i izbor političke organizacije. U ovom periodu dolazi do traženja političkog identiteta u političkoj organizacijskoj stvarnosti, koju pojedinac ili prihvata ili nastoji promijeniti u zavisnosti da li se njegovo političko ubjeđenje poklapa sa idejnim programom i ciljevima organizacije” (Subotić, 2008: 965). Za ovu fazu je karakteristično *rođenje političke ambicije*. Pri tom, značajan faktor koji ima ulogu u oblikovanju političke ambicije jeste procjena sopstvenih potencijala i objektivnih mogućnosti razvoja koji se označavaju kao ekspresivna ambicija. U tom smislu, navedimo primjer bivšeg američkog predsjednika B. Klintonu, koji je u svojim memoarima napisao: „Još kao šesnaestogodišnjak odlučio sam ući u javni život kao izabrani zvaničnik. Znao sam da ću mnogo toga postići u javnoj službi” (Lawless, 2012: 22). Njegova ekspresivna ambicija politički je realizovana kada je sa 33 godine postao guverner Arkanzasa i, kasnije, predsjednik SAD u mandatu 1993–2001. godine. Realizaciju ekspresivne ambicije vežemo za srednju i zrelu fazu razvoja političke karijere kada, sticanjem odgovarajućeg političkog iskustva, političke mudrosti i zrelosti, dolazi do formiranja jasnog političkog ubjeđenja i opredjeljenja za određenu stranku, što olakšava vertikalnu prohodnost pojedinca unutar organizacijske strukture i na širem političkom planu (Subotić, 2008b: 965).

Sa druge strane, naučne diskusije o političkim ambicijama tradicionalno marginalizovanih društvenih grupa proistekle su iz zabrinutosti istraživača za kvalitet demokratije u SAD. Na tom tragu, neke studije su ukazale da se u političkoj praksi razvijenih demokratskih društava nazire tendencija zapostavljanja, pa i izostavljanja kandidature predstavnika tradicionalno marginalizovanih društvenih grupa. Ovakva praksa utiče na opadanje motivacije tih društvenih grupa i razbija kontinuitet njihove političke participacije. Porast političkih ambicija pojedinaca varira u zavisnosti od stepena iskazanog interesovanja političkog vodstva da u javni politički prostor uključi predstavnike širih društvenih grupa i slojeva. U vezi s tim, u mnogim politikološkim studijama se navodi da je jedan od centralnih kriterijuma u procjeni ostvarenosti demokratije u SAD stepen do kojeg su građani voljni da se angažuju u političkom sistemu i kandiduju za političke pozicije. Vlada koja je demokratski organizovana ne može imati potpuni legitimitet ukoliko svi građani nemaju interes i priliku da služe svojoj zajednici i naciji. Konsekventno tome, mogućnost kandidovanja na političke položaje predstavlja najviši domet legitimacije demokratske vlasti, odnosno demokratija se sužava ukoliko postoje bilo kakva ograničenja na osnovu demografskih, političkih, socioekonomskih ili kulturnih obilježja. Stoga je kandidatura B. Obame na predsjedničkim izborima 2009. godine bila, iako odveć nekonvencionalan, ipak - pokazalo se to izbornim rezultatima na osnovu dobro osmišljenje političke kampanje - mudar politički potez vodstva Demokratske stranke kojim se podstakao širi politički aktivizam marginalizovanih društvenih grupa diljem SAD, što je u konačnici i doprinijelo Obaminoj političkoj pobjedi.

U djelu *Ponovno osmišljavanje političke kulture: moć kulture vs. kulture moći* autor Jeffrey C. Goldfarb poziva na poistovjećivanje Obamine životne priče sa ostvarenjem *američkog sna* kao važnim izvorom nacionalnog američkog identiteta i kulture zasnovane na njegovanju društvene i političke prohodnosti lične ambicije omogućene snažno izraženim vrijednostima individualizma i takmičarskog, preduzetničkog američkog duha: „Moji roditelji nisu samo gajili bezuslovnu ljubav, već su i vjerovali u američku naciju. Oni su mi dali afričko ime Barak, koje znači 'blagoslovljen' jer su bili ubjeđena da u tolerantnoj Americi ime ne predstavlja prepreku za uspjeh. Oni su uvijek mislili kako ću se ja školovati u najboljim školama u zemlji iako nisu bili bogati, jer u velikodušnoj Americi ne moraš biti bogat da bi ostvario svoje potencijale i uspio u životu” (Goldfarb, 2012: 5-6). Retoričkim upravljanjem slikom o sebi Obama je stvorio nacionalnu figuru sa kojom se mogu poistovjetiti milioni američkih građana širom zemlje; obraćajući se američkoj naciji svojom pričom o ostvarenju ličnih ambicija zapravo pokazuje kako je u Americi, zemlji slobode i jednakih šansi za sve, moguće se uspjeti sa dna društva na sami politički vrh. Kako ističe Goldfarb: „On je uvjerio naciju da postoji alternativa, druga bolja Amerika koju bi on mogao predstavljati i u kojoj bi svi mogli biti aktivni” (Goldfarb, 2012b: 6).

Njegov primjer ukazuje na koji način se personalizovana politička ambicija može javno predstaviti i kolektivno shvatiti kao javno dobro ili vrijednost od šireg demokratskog značaja. Riječ je o racionalno i pragmatično osmišljenim strategijama upravljanja kolektivnim emocijama u svrhu izborne prohodnosti određene partijske politike na temelju pažljivo odabranih političkih kandidata i stranačkih kadrova, ali i realno procijenjenih političkih i društvenih uslova u kojima oni imaju najveću ideološku, političku i socijalnu prohodnost.

Upravljanje karijerom profesionalnih stranačkih kadrova

Značaj studija o političkoj ambiciji ogleda se i u preispitivanju političkih i društvenih pretpostavki za razvoj demokratije i demokratske vlasti s aspekta upravljanja individualnom političkom karijerom perspektivnih stranačkih kadrova. Partijska inteligencija prepoznaje i procjenjuje vrijednosti svog članstva koje mogu poslužiti za promociju i afirmaciju stranačkih ciljeva te, u konačnici, doprinijeti izbornoj pobjedi i učešćem u preraspodjeli ključnih pozicija političke moći u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti. U tom smislu, demokratski profilisane političke stranke više su naklonjene osobama moralnog integriteta, političkog subjektiviteta i autonomnog mišljenja. U demokratskoj partiji kao cjelini trebali bi – tako to bar izgleda u predstavama kritičke i emancipatorski orijentisane inteligencije – vladati duh i ethos kritičkog mišljenja, apologija dostojanstva nacionalnih manjina, antidogmatska i emancipatorska svijest, te kultura osobnih identiteta i slobode subjektivnosti. Sa druge strane, u partitokratskom mentalitetu, kao antipodu racionalnih i demokratskim ethosom prožetih političkih autoriteta, javlja se odsustvo relacije prema zajedničkom dobru i demokratskim vrijednostima, a nastaje intencija intervenisanja i instrumentalizacije političkog i društvenog života u parcijalne svrhe. Generalno posmatrajući, u realnom političkom životu više se susrećemo sa primjerima u kojima stranačka rukovodstva više inkliniraju onim pojedincima koje odlikuje veći stepen konformizma i nekritičkog mišljenja spram odluka i aktivnosti koje stranka sprovodi u javnom prostoru, što u konačnici može voditi uzurpiranju i devijacijama političke vlasti.

U procesu upravljanja karijerom stranačkih kadrova, uloga partijskog člana je aktivna u smislu da član razmjenjuje svoju vrijednost (znanje, vještine, kompetencije, društveni ugled, društvene kontakte i veze) sa političkim rukovodstvom u zamjenu za kandidaturu za određeni politički položaj. Partijski član procjenjuje korisnost same razmjene vrijednosti između njega i političkog vođe. Ukoliko se procijeni da je u omjeru uložene i dobijene vrijednosti, veća vrijednost onoga što se dobija za uzvrat, u našem slučaju, političkog položaja, vrlo je vjerovatno da će se političko djelovanje pojedinca usmjeriti u tom pravcu. Povoljnije prilike i povoljnije političko i društveno okruženje uslovljavaju rast političkih ambicija.

Kao posljedica razmijenjenih vrijednosti između naznačenih političkih subjekata nastaje kretanje naviše ili uspon partijskog članstva u hijerarhijskoj strukturi otvorenih političkih pozicija. Stranački kadrovi tako u jednom trenutku postaju subjekti koji imaju legitimnu moć da donose odluke od opšte političke i društvene važnosti, te preduzimaju konkretne političke aktivnosti na realizaciji tih odluka.

Kriterijumi za političku kandidaturu valorizovani unutar stranačkog rukovodstva važni su indikatori kreiranja i provođenja stranačke politike i njenih ciljeva. Partijsko vodstvo procjenjuje pogodnost pojedinca za upravljanje njegovom političkom karijerom. Kandidacijski postupci, ukoliko nisu striktno uređeni državnim zakonima, u osnovi predstavljaju stranačko-političke procese, u kojima partijsko vodstvo vrši izbor osoba koje će javno predstavljati politički program stranke. Vodstvo uspostavlja stranačke kriterijume na osnovu kojih ocjenjuje potencijal pojedinca u cilju ostvarenja vlastitog političkog profita.

Političke partije oblikovanjem svoje političke ponude prema javnosti, zapravo, strateški osmišljavaju način dobijanja što većeg broja glasova. U američkoj izbornoj praksi, o čemu je svojevremeno pisao J. Blondel, politička mašina je poslovna organizacija u posebnoj sferi poslova – dobijanja glasova i pobjeđivanja na izborima. Proizvodi političkih partija, kandidati, programi i ideologije posmatraju se skoro na isti način kao što su materijalna dobra proizvod industrijskih firmi. Pozivajući se na Diveržeevu konstataciju o tome da birači samo potvrđuju već izabrane stranačke kandidate, M. Kasapović akcentuje da: „Glasovanju birača prethodi glasovanje članova stranke i stranačkih tijela kojim se biraju kandidati koji će se pojaviti pred biračima na opštim izborima. Birači odlučuju samo o broju mjesta što ih dobivaju pojedine stranke, a stranke odlučuju o tome ko će zaposjesti ta mjesta” (Kasapović, 2001: 4). Nadalje, stranačko vodstvo sastavlja izborne liste kandidata na osnovu vlastitih partijskih mjerila koja obuhvataju osobne, ideološke i tzv. posebne izborne kvalitete. U lična obilježja ubrajaju se dob, pol, obrazovanost, profesionalni i društveni status i to u skladu sa socijalnom strukturom biračkog tijela i ideološkim profilom stranke. Pri izboru kandidata, stranačko vodstvo vodi računa o njihovoj odanosti stranci, članstvu u stranačkim sindikatima i zakladama, pretplati na stranačka glasila, obavljanju neke dužnosti u stranci. Od posebnih izbornih kvaliteta vrednuje se ukorjenjenost kandidata u lokalnu zajednicu i stečeni status parlamentarnog zastupnika.

Racionalnim kalkulisanjem pri sastavljanju stranačkih izbornih lista, partijska vodstva ciljano djeluju prema biračkom tijelu u očekivanju da će dobiti neophodnu podršku za učešće u vlasti i samim time preraspodjelu javnih položaja. S obzirom na to da svaki položaj sa sobom nosi i određenu količinu političke moći, određene privilegije i ličnu korist, razumljiva je izražena motivacija i stranačkog vodstva i partijskog članstva da participira u preraspodjeli osvojenih javnih pozicija.

Partijsko upravljanje karijerom svojih članova u velikoj mjeri zavisi i od toga koliko su članovi disciplinovani i lojalni rukovodstvu stranke.

Za iskazanu partijsku lojalnost unutar parlamentarnih grupa, partijski lideri mogu promovisati pojedine poslanike u članove vlade za određene zasluge ili ih kažnjavati. Naime, najbrži put aspiranata na najuticajnije mjesta u politici, a to su članovi vlade, ide preko parlamentarnih mjesta, pri čemu lojalnost poslanika partijskom lideru predstavljaju najbolje kvalifikacije i preporuke za izbor na neku značajniju političku funkciju.

U svom predavanju *Politika kao poziv* M. Veber ističe da „... stranačke vođe za vjernu službu poklanjaju sve vrste položaja u strankama, novinama, zadrugama, socijalnim osiguranjima, općinama i državama” (Veber, 1999: 170). Stranačka rivalstva i suparništva, prema Veberu, nisu samo borbe za objektivne ciljeve već, prije svega, za patronat nad položajima. Ova borba za položaje označena kao aspiracija prema moći proizvodi sve više lovaca na položaje ili interesenata unutar stranke koji od izborne pobjede očekuju određenu materijalnu dobit i zadovoljenje vlastite taštine. „To znači da se jedna nasuprot druge nalaze stranke bez uvjerenja, čiste organizacije lovaca na položaje koje u cilju pojedinačne izborne borbe, a s obzirom na izgled za osvajanje glasova, stvaraju promjenjive stranačke programe – promjenjive u mjeri koju, usprkos svim analogijama, drugdje ne možemo naći. Stranke su upravo u potpunosti usklađene prema izornoj borbi koja je najvažnija za patronažu nad položajima (...) te stoga unutar pojedinih stranki bijesni najgorčeniya borba u pogledu pitanja ‘nominacija’ kandidata čije su, možda, jedine kvalifikacije odanost i činjenje usluge stranci” (Veber, 1999b: 192–193).

Ukoliko pojedinac partijski promišlja političku i društvenu stvarnost i djeluje u skladu sa direktivama partijskog rukovodstva ili samog partijskog vođe povećava šanse za vlastitu političku prohodnost prema javnim položajima koje stranka osvoji na izborima. Ponašanje pojedinca u ovom slučaju odlikuje visok stepen konformizma i kameleonske svijesti koji prikrivaju njegove stvarne motive i intencije političkog djelovanja. U tom smislu, partijska rukovodstva, pri izboru kandidata na javne položaje, lojalnost članova ne smiju poistovjećivati sa njihovim ličnim kalkulacijama i htijenjima te ozbiljenjem ambicija pod svaku cijenu – jer iznevjerena očekivanja pojedinaca, lošiji izborni rezultati ili politički poraz stranke na izborima mogu dovesti do napuštanja i promjene stranke ili političkog konvertitstva. Tako je još u doba renesansne Italije N. Makijaveli dao oštro zapažanje u pogledu prirode ljudi koji okružuju vladare: „Jer o ljudima uopšte može se reći ovo: nezahvalni su, nepostojani, pritvorni, beže od opasnosti, lakomi su na dobit; i dok im činiš dobro, sasvim su tvoji, nude ti svoju krv, imanje, život, decu, kao što sam ranije rekao, kad nema potrebe; ali zadesi li te nevolja, okreću glavu od tebe. Stoga propada onaj vladalac koji se sav oslonio na njihove reči, ne pripravivši se ni na šta, jer prijateljstva koja se zadobijaju novcem a ne veličinom i plemenitošću duha kupuju se, te na njih u slučaju potrebe ne možeš računati. I ljudi su pre skloni da vređaju onoga koji se trudi da je voljen nego onoga koga se boje, jer je ljubav vezana sponom obaveze koja se kida, zato što su ljudi

niski čim je u pitanju lična korist dok se pomisao na strah od kazne nikada ne gubi" (Makijaveli, 2006: 71).

U istom tonu Makijaveli sugerira da i pri izboru lojalnih ljudi na ministarska mjesta vladar mora imati sposobnost da pronikne u suštinu političke želje, motiva ili ambicije osobe koju imenuje za ministra, odnosno da temeljito provjerava njegov interes kako bi na vrijeme mogao osigurati zdrave i stabilne temelje svoje sadašnje i buduće političke moći. „Ali kako će vladalac upoznati svog ministra? Postoji sledeći način koji nikad ne vara. Kad vidiš da tvoj ministar više misli na sebe i da u svim postupcima traži svoju korist, znaj da takav čovek nikada neće biti dobar ministar, da se nikada neće moći njemu poveriti, jer onaj koji drži tuđu državu u ruci ne treba nikada da misli na sebe, već uvek na vladaoca, te da mu nikada ne pominje ono što nije u vezi s njim. A s druge strane, vladalac, da bi ga vezao za sebe, treba da se stara o ministru ukazujući mu poštovanje, dajući mu bogatstvo, obavezujući ga počastima i dužnostima, tako da ministar uvidi da ne može biti bez vladaoca, te da ima dovoljno počasti da je ne poželi više, dovoljno bogatstva da mu više nije potrebno, dovoljan broj poverenih poslova da ne poželi promene. Kada su, dakle, ministri prema vladaocima ovakvi i obratno, oni mogu da se uzdaju jedan u drugoga, a kad je drugačije kraj će uvek biti štetan bilo za jednog bilo za drugog" (Makijaveli, 2006b: 97).

Makijavelijeva promišljanja u kontekstu savremenih političkih partija i odnosa među samim stranačkim rukovodstvom ukazuju da je odnos političkog vođe i partijskih članova transakcijske naravi, što znači da od kvaliteta njihovog uzajamnog odnosa, lojalnosti i međusobnog poverenja, ali i međusobne korisnosti i interesa zavisi stabilnost i politika djelovanja i strateško komuniciranje stranke sa svojom bazom, biračima, drugim političkim subjektima, te javnosti u cjelini. Nije rijedak slučaj da u savremenim političkim strankama unutrašnji stranački raskoli, proistekli iz neslaganja dijela partijskog članstva sa rukovodstvom stranke, mogu dovesti do ozbiljnih potresa unutar stranke, smjene političkog vođstva, te gubljenja političkog kredibiliteta stranke u javnosti. U politici, ljudi uvijek moraju računati na ambicije i interese pojedinaca koji su glavni pokretači političkih aktivnosti i od kojih zavisi, u velikoj mjeri, stranačko jedinstvo, te mogućnost postizanja političkih kompromisa i konsenzusa, stvaranje političkih koalicija, lobističkih infrastrukture ali, istovremeno, i unutrašnjih stranačkih raskola, raskida koalicionih aranžmana, destabilizacije političkih institucija, te političkih prevrata i sukoba.

Zaključna razmatranja

Kritička razmatranja različitih društvenih studija o ambiciji u politici navode na razmišljanja o motivima, intencijama, aspiracijama i ciljevima političkog djelovanja u savremenim demokratskim društvima, te o kvaliteti, svrsi i korisnosti same politike za zdravlje demokratije. U društvima

u kojima se politika vrednuje kao izrazito negativna pojava i povezuje sa različitim oblicima moralne iskvarenosti političkih subjekata – vlastoljublje, hipokrizija, korumpiranost, teško je ne uočiti redukovanost, odsutnost ili odrođenost etičkog principa od politike. U vezi s tim, zadatak proemancipatorski orijentisane politikologije jeste da, u komunikaciji sa drugim društvenim naukama i naučnim disciplinama kao što su psihologija, socijalna psihologija, sociologija, politička psihologija itd., racionalno i argumentovano analizira želje, htijenja, motivacije i metode individualnog, grupnog i organizacijskog političkog djelovanja kako bi ukazala na uzroke, uslove i posljedice demokratski prihvatljivih i demokratski neprihvatljivih političkih praksi, te, shodno tome, prve promovisala i afirmisala kao poželjne obrasce političkog ponašanja i djelovanja, a druge izložila najoštrijoj kritici i osudi.

Propitujući fenomen ambicija u politici uočili smo da se politička vlast, nezavisno od toga da li o njoj promišljamo u premodernom ili aktuelnom vremenu, uvijek nalazi na iskušenju da postane sredstvo za ostvarenje neke posebne, grupne ili pojedinačne korisnosti. Na tom tragu, odnos vladajućih struktura prema vlasti i imanentnim pozicijama političke moći razmatra se u kontekstu ostvarenja neke vrste lične dobiti od političkog vođstva. Vlast olakšava i ubrzava ostvarenje parcijalnih ili grupnih interesa, potreba, ciljeva u političkom, ekonomskom, socijalnom i psihološkom smislu. Isto tako, vlast, ukoliko ne zadovolji očekivanja svojih pristalica, sljedbenika i pobornika, dovodi do njihovog odmetništva od nje i pojave političke konverzije – prelaska i priklanjanju onom političkom vođstvu koje primarno zadovoljava i obezbjeđuje interese pojedinaca. Politika poimljena kao prevashodno interesna djelatnost određenih struktura vlasti i njihovih sljedbenika koji pretenduju na osvajanje, raspodjelu i zadržavanje osvojenih pozicija zbog postvarenih oblika egzistencije – položaja, funkcije, karijerizma, ugleda, prestiža ili časti ni u kojem slučaju ne može obezbjeđivati stabilne temelje za razvoj liberalne demokratije.

Sa druge strane, političke ambicije kao pokretači određenih vidova društvenog djelovanja i političkog angažmana za ostvarenje prava i afirmisanje marginalizovanih ili diskriminiranih društvenih grupa ili njihovih pripadnika doprinose oslobađanju društva od različitih antigradanskih svjetonazora i nedemokratskih politika. Učiniti liberalno-demokratski poredak dugoročno stabilnim i razvojno perspektivnim moguće je ukoliko su motivi i interesi individualnog i grupnog političkog djelovanja usklađeni sa demokratskim vrijednostima i opštim dobrom, a to je moguće, ako su, prethodno, građani politički i društveno socijalizovani i obrazovani u duhu humanističko-emancipatorske kulture i etičkih vrijednosti koji u političku zajednicu integrišu svakog njenog člana respektujući, pri tom, sve međusobne sličnosti i razlike, te opšte dobro postavljaju iznad interesa *inih* društvenih i političkih subjekata.

Political Ambitions and Political Careerism

Abstract

Concept of political ambition helps us to understand human need for political power focused on individuals' personal attributes, personalities and motivation. Political motives and desires to gain public office are related to individual's ambition for personal gain - position of power, privilege and prestige or to political organization's ambition to obtain power and have influence in decision making process in society. Initial decision to run for office depends on actual and changeable political opportunities for individual success and, as such, it is rather personal and/or organizational choice to make politics as a means of achieving own interests or as a means of achieving a common public good.

Key words

political ambition, political career, motivation, political power, kratophilia, party identification, party loyalty.

Literatura

- Aldrich, H. John (1995). *Why Parties? The Origin and Transformation of Political Parties in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Beck, C. Robert (2003). *Motivacija: teorija i načela*. Zagreb: Naklada Slap.
- Black, S. Gordon. A Theory of Political Ambition: Career choices and the role of Structural Incentives. *American Political Science Review*, Vol. 66, No. 1 (March, 1972), pp. 144-159.
- Blondel, Jean (1987). *Political Leadership*. London: Sage.
- Goldfarb, C. Jeffrey (2012). *Reinventing Political Culture. The Power of Culture versus The Culture of Power*. UK: Cambridge.
- Herrick, Rebekah. Political Ambition's Effect on Legislative Behaviour: Schlesinger's Typology Reconsidered and Revised, *The Journal of Politics*, Vol. 55, No. 3 (1993), pp. 765-776.
- Kasapović, Mirjana. Kandidacijski postupci u demokratskim političkim sustavima. *Politička misao*, Vol. XXXVIII, br. 4 (decembar 2001), str. 3-20.
- Kellerman, Barbara (2006). *Loše vodstvo: što je to, kako nastaje i zašto je važno?* Zagreb: Naklada Zadro.
- Lawless, Jennifer (2012). *Political Ambition and the Decision to Run For Office*. USA: Cambridge University Press.
- Makijaveli, Nikolo (2006). *Vladalac*. Beograd: Ušće.
- Meserve, Stephen, Pemstein, Daniel, Bernard, William (2003). Political Ambition and Legislative Behaviour in the European Parliament. *The Journal of Politics*, Vol. 7, No. 3, pp. 1015-1032.
- Oven, Dejvid (2009). *Bolesni na vlasti. Bolesti kod ljudi u vrhu vlasti poslednjih 100 godina*. Beograd: Ips Media.
- Ranciere, Jacques (2008). *Mržnja demokracije*. Zagreb: Naklada ljevak.
- Reeve, Johnmarhall (2010). *Razumijevanje, motivacije i emocija*. Zagreb: Naklada Slap.

- Rheinberg, Falko (2004). *Motivacija*. Zagreb: Naklada Slap.
- Robinson, Gregory (2006). *Progressive Ambition and Legislative Organization*. Michigan State University, A Dissertation Prospectus: USA; http://www.researchgate.net/publication/253933898_Progressive_Ambition_and_Legislative_Organization (14.09.2013).
- Shafer, Karen (2008). *Who Wants to Run For Office? Political Ambition Among Women Activists*. USA: ProQuest LLC.
- Shepsle, Kenneth (2006). *Rational Choice Institutionalism*. In: Binders, S. R., Rockman, B. *Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford: Oxford University Press.
- Schlesinger, Joseph (1967). *Political Careers and Political Leadership in Industrialized Societies, Studies in Comparative Analyses*. Lewis Edingers (ed). New York, London, Sydney: John Wilkey and Sons Inc.
- Subotić, Dragan (2008). Upravljanje političkom karijerom. *Politička revija*, Vol. 17, br. 3, str. 957-968.
- Šiber, Ivan (1998). *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Veber, Maks (1999). *Vlast i politika*. Naklada Jasenski i Turk. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Zvonarević, Mladen (1989). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.

UDC 323.25/.26

Od politike do protesta¹

Nekada davno, u jednoj maloj demokratskoj zemlji, dogodilo se nešto veoma neobično. Održani su izbori. Nakon brojanja, ispostavilo se da ima samo 25 procenata važećih glasova. Partija desnice osvojila je 13 procenata, partija centra 9, a partija leve strane spektra negde oko 2,5 procenata. Bilo je nekoliko poništenih listića, ali svi ostali – oko tri četvrtine ukupnih glasačkih listića – bili su prazni. Politički establišment je bio uzrujan. Zašto su građani predali bele listiće? Šta su želeli da postignu? Kako su uspeali da se organizuju i isplaniraju ovakav poduhvat?

Vlada je mahnilo pokušavala da dođe do predvodnika ove zavere belih listića, ali su ti napori završeni u frustraciji i očaju. Ispostavilo se da iza belih listića nema ni ideologa ni organizatora. To nije bila zavera jer nije bilo planiranja i pripremanja. Nije se čak ni tvitovalo. Jedino racionalno objašnjenje jeste da je većina ljudi u isto vreme (i nezavisno od drugih) došla na ideju da u kutiju ubaci prazan listić. Usled toga, Vlada nije imala sa kim da pregovara, nikoga da uhapsi, ucenjuje ili prinudi na saradnju. Nakon čitave nedelje tenzije, vlasti su odlučile da ponove izbore. Ovoga puta je 83 procenata listića bilo prazno.

Ovo je skraćena verzija priče koja se pojavila u „Eseju o vidovitosti” Žozea Saramaga iz 2004. godine. Danas, pojava koja liči na fiktivnu „pobunu belih listića” postaje realnost širom sveta. Izgleda da su nezadovoljni ljudi, koje američki kolumnista Tomas Fridman naziva „ljudima

* Ivan Krastev je predsednik Centra za liberalne strategije u Sofiji i stalni saradnik u Institutu za humanističke nauke (IWM) u Beču. Poslednja knjiga koju je napisao je „Prekinuta demokratija: politika globalnog protesta” (Democracy Disrupted: Politics of Global Protest) iz 2014. godine.

[1] Rad je originalno objavljen kao: Krastev, Ivan, From politics to protest, *Journal of democracy*, Vol. 25, No. 4, (Oct. 2014), pp. 5-19.

Tekst objavljujemo uz odobrenje autora Ivana Krasteva (ivan@cls-sofia.org) i izdavača Johns Hopkins University Press-a.

sa trgova" (Friedman, 2013), spontano izašli na javnu scenu i okupirali prostor izvan onog koji zauzimaju vlade i tradicionalna opozicija. Taj trg može da bude Tahrir u Kairu, Trg nezavisnosti u Kijevu, Taksim u Istanbulu, Avenija Habib Burgiba u Tunisu, Bolotni trg u Moskvi, Bulevar Rotšild u Tel Avivu, Kapija sunca (Puetra del Sol) u Madridu, Sintagma u Atini, park Zukoti u donjem Menhetnu, Altamira u Karakasu ili bilo koje slično mesto. U preko sedamdeset zemalja² došlo je do protesta ljudi koji ignorišu političke partije, ne veruju mejnstrim medijima, imaju mali broj konkretnih lidera (ili nijednog) i u najvećoj meri zaobilaze formalno organizovanje. Umesto toga, oslanjaju se na internet i ad hoc okupljanja radi kolektivne debate i odlučivanja.

Ovaj novi talas nezadovoljstva nema određenu ideologiju niti jasne zahteve. Kako kaže Fridman (Friedman, 2013), sastoji se uglavnom od mladih ljudi „koji žele bolji životni standard i više slobode (...) i koji se povezuju ili u masama na trgovima ili na virtuelnim trgovima, ili oboje, a ujedinjeni su manje zajedničkim programom, a više pravcem koji smatraju poželjnim za njihova društva”.

Epidemija protesta (nabrojaćemo samo nekoliko) izbila je u arapskom svetu s početkom u Tunisu krajem 2010. i početkom 2011. godine, u Rusiji s kraja 2011. na 2012, u Turskoj 2013, Ukrajini kasnije te godine i početkom naredne, a u Venecueli u februaru 2014. godine. Sve pojedinačne grupe demonstranata bile su ogorčene na sopstveni način i iz različitih lokalnih razloga, ali svi protesti zajedno čine globalni fenomen koji je na više načina promenio naše viđenje budućnosti. Ovi protesti su ogromni događaji koji su okupili stotine hiljada ljudi. Između jula i oktobra 2011. godine, Izrael je bio svedok najveće grassroots mobilizacije u istoriji. Više od dva miliona ljudi učestvovalo je u protestima u Španiji iste godine, a više od tri miliona priključilo se protestima u Brazilu 2013. godine. Demonstracije su pridobile značajne simpatije javnosti i okupirale maštu mnogih mladih ljudi. „Gotovo da nema sumnje”, piše Erik Šmit iz Gugla, „da će nova budućnost biti puna revolucionarnih pokreta, imajuću u vidu da komunikacione tehnologije omogućavaju nove veze i stvaraju veći prostor za izražavanje”. Međutim, on dodaje i to da ćemo „u budućnosti videti manje revolucionarnih ishoda” (Schmidt and Cohen, 2013).

Demonstranti su pokazali otvoreno neprijateljstvo prema institucijama i iskazali nepoverenje u tržište i u državu. U prošlosti, protesti su uglavnom težili emancipaciji – zagovaranju prava radnika, žena ili manjina – dok su njihove šetnje za cilj imale pristup državnim institucijama i predstavljanje unutar njih. Današnji protesti proističu iz drugačijeg sentimenta. Njih ne pokreću grupe koje su nedovoljno predstavljene i žele da uđu u institucije, već jedna nova generacija pobunjenika koja teži da u potpunosti funkcioniše bez tih institucija. „Nisu demonstranti uspeali zato što su političarima izneli jasne zahteve i predloge”, piše Dejvid Greber

[2] Spisak zemalja dostupan na: www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=ProtestUpsurge, pristupljeno 15. aprila 2017.

iz pokreta Okupiraj Vol Strit. „Oni su stvorili krizu legitimiteta unutar sistema tako što su pokazali kako bi demokratija mogla da izgleda” (Graeber, 2013).

Ne verujući institucijama, demonstranti su bili apsolutno nezainteresovani za dolazak na vlast. Njihov revolt nije bio protiv konkretne vlade, već protiv činjenice da se njima vlada. Duh libertarijanizma ili „anarhizam sa malim početnim slovom” – to je ono što su Okupiraj Vol Strit i ustanak protiv egipatskog diktatora Hosnija Mubaraka imali zajedničko. Međutim, iako su, s jedne strane, protesti uspeli da pokrenu animozitet prema institucijama kod jedne grupe ljudi, drugim građanima su probudili strah od haosa i anarhije. To je omogućilo vladama da ove zahteve za direktnom demokratijom okarakterišu kao pretnju za javni poredak.

Kako da razumemo sve ove proteste? Da li oni signaliziraju radikalne promene u političkoj praksi ili su samo tačkice na ekranu radara javnog života – spektakularne, ali na kraju beznačajne erupcije javnog nezadovoljstva? Zašto se protesti javljaju i u demokratskim i u nedemokratskim državama? Šta je to što politiku prekidanja³ čini toliko privlačnom u najrazličitijim društvima?

Kako demokratije tako i nedemokratske države

Među već pomenutih sedamdeset i više država u kojima je došlo do velikih političkih protesta u poslednjih pet godina nalaze se autokratije poput Mubarakovog Egipta i Ben Alijevog Tunisa, ali i demokratije kao što su Ujedinjeno Kraljevstvo i Indija. Neke od tih zemalja su bogate, kao na primer Izrael, dok su druge, recimo Bosna, siromašne. Neke su velike (Rusija), dok su neke (ponovo Bosna) male. U većini dolazi do porasta socijalnih nejednakosti, ali to nije uvek slučaj – u Brazilu one opadaju. Protesti su izbili u državama koje se oporavljaju od globalne ekonomske krize kasnih dvehiljaditih i njenih naknadnih dejstava – primer su Grčka i Španija – ali i u zemljama poput Turske, čija je privreda, u usponu sa visokom stopom rasta, jedva okrnuta globalnim ekonomskim problemima.

Zanimljivo je da je talas protesta jednako pogodio demokratije i nedemokratije, ali je još zanimljivije to što su vlade prvih i drugih zemalja imale zastrašujuće slične odgovore na njih. Mnogi su ubrzo diskreditovali proteste govoreći da nisu spontani već da su ih organizovale nezadovoljne elite. U politički raznolikim državama – autoritarnoj Rusiji, izbornoj demokratiji Turskoj, poludemokratskoj Ukrajini i Bugarskoj, članici EU – izgledalo je kao da postoji zajednički scenario za odgovaranje na proteste. Ne iznenađuje to što su jake ličnosti na čelima država (ili oni koji teže da to budu), poput Vladimira Putina, Redžepa Tajipa Erdogana ili Viktora Janukoviča, plasirali neverovatne teorije zavere. Neki od njih su za proteste okrivili „strane agente” koje finansiraju SAD (Rusija), drugi sumnjive

[3] Engl. politics of disruption – prekid, remećenje uobičajenog političkog procesa (prim. prev).

lobije koji profitiraju od nereda u zemlji (Turska), a neki i zapadnjačke tajkune ili lokalne fašiste (Ukrajina). Međutim, potpuno je drugačije čuti demokratske lidere kao što je Sergej Stanišev, bivši premijer Bugarske i trenutni predsednik Partije evropskih socijalista u Evropskom parlamentu, kako izjavljuje da su demonstranti zapravo tajkunski plaćenici. Povrh toga, vlada se nije posebno ustručavala od upotrebe policije radi obuzdavanja (ili, u nekim slučajevima, napadanja) demonstiranata. Zajednička poruka koja je stizala od vlasti nije bila „verujte nam” – skoro svi znaju da bi to bilo besmisleno – već „ne verujte nikome”. Kako u demokratijama tako i u nedemokratskim državama, vlasti su iskoristile proteste kako bi podelile društva u suprotstavljene blokove i preplašile građane sablastima haosa i anarhije.

Kada je reč o zemljama u kojima je građanima negirano pravo na izbor predstavnika, jasno je zašto se oni okreću protestima kao izvoru društvenih i političkih promena. Ali zašto bi građani država sa slobodnim i poštenim izborima to radili? Ovo je jedno od ključnih pitanja koje trenutni talas protesta postavlja. Da li je to zato što su na mnogim mestima izbori, prilike u kojima građani najdirektnije izražavaju svoju volju, postali samo kolektivna proslava narodne nemoći, usled čega građani osećaju potrebu da svoje želje iskažu na drugačiji i značajniji način?

Rastuća popularnost termina „rukovođena demokratija”⁴ je sugestivna. To je jedan neodređen koncept – različiti politički akteri ga, iz različitih razloga, koriste kako bi opisali čitav spektar režima. Putinove apologete eufemistično zovu „rukovođenom demokratijom” njegov autoritarni režim u kojem Kremlj pomoću nameštenih izbora legitimise svoju moć nad društvom. Kritičari demokratskog deficita Evropske unije osuđuju „rukovođenu demokratiju” kada se žale kako su građani država članica izgubili pravo odlučivanja u nekim oblastima – posebno onim u kojima, poput budžetskog deficita, postoje zahtevi EU za „konstitucionalizovanjem” ili predavanjem neizabranim telima. Isti termin je primenjivan i za Hong Kong, u kojem postoji mešavina kompetitivne izborne politike i institucija dizajniranih da kineskoj Komunističkoj partiji u Pekingu daju ogroman uticaj na unutrašnje poslove Hong Konga. Dodatno, postoje primedbe da rastući uticaj novca u politici pretvara Sjedinjene Američke Države u još jednu vrstu „rukovođene demokratije”.

Ovaj spektar različitih upotreba je poučan jer dovodi u pitanje jasnu distinkciju između demokratskih i nedemokratskih režima. U tom procesu, navodi nas na razmišljanje o praktičnim implikacijama dva moćna ali kontradiktorna trenda koja oblikuju globalnu politiku današnjice. Sa razvojem informacionih i komunikacionih tehnologija, javni život postaje sve demokratskiji, a pojedinci osnaženiji. Ljudi mogu da saznaju više informacija većom brzinom i mogu da se okupe i organizuju brže i lakše nego ikada, a takvi predstavljaju pretnju autoritarnim režimima.

[4] Engl. managed democracy.

Istovremeno, sve veća uloga Big Data⁵ (velikih podataka, prim. prev) u politici omogućava vladama i velikim korporacijama da sakupljaju, organizuju, i momentalno pristupaju gotovo neograničenim količinama informacija o preferencijama građana i njihovim obrascima ponašanja. Mogućnosti za manipulaciju (nekada pod maskom „podsticanja“⁶) ili prisudu su očigledne, kao i posledična pretnja za same temelje demokratije. Elite koje podstiču i mase koje protestuju imaju nešto zajedničko: nove informacione tehnologije olakšavaju aktivnosti i jednih i drugih, a niko od njih ne pridaje preveliki značaj glasanju kao načinu izražavanja volje građana. Elite vide izbore kao priliku za manipulisanje narodom, a ne slušanje njihovih želja (usled Big Data, glasovi su marginalan izvor povratnih informacija), dok demonstranti radije koriste izbore kao povod za proteste nego kao sredstvo promene politike.

Izbori: slavljenje nemoći?

Kao što seks ne čini ljubav, tako ni sami izbori nisu dovoljni za demokratiju. Međutim, niko ne može da razume misteriju ljubavi bez shvatanja seksualne privlačnosti, pa tako nije moguće razumeti ni demokratiju bez poimanja svrhe održavanja izbora. Demokratija zahteva istovremeno obuzdavanje snage političkih aktera i dramatizovanje političke utakmice. Ona treba da podstakne apatične građane da se zainteresuju za javni život, ali i da smiri strasti fanatika. Mobilisanje pasivnih i smirivanje razbesnelih ljudi je u samoj srži izbora. Još jedna stvar koju izbori traže od nas jeste da ne sudimo o političarima na osnovu njihovih rezultata, već na osnovu onoga što obećavaju. U tom smislu, izbori su mašina za proizvodnju kolektivnih snova. Ako zabranite izbore imate dve opcije: ili da živite u sadašnjosti lišenoj budućnosti, ili da prihvatite budućnost koju vam država odredi. Izbori ostavljaju budućnost otvorenom – donose promene, ne sprečavaju ih.

Aleksis de Tokvil je jedan od prvih koji je naveo da je krizni diskurs maternji jezik svake prave demokratije. Politika u demokratiji zahteva dramu, isticao je. „Što se više bliže izbori“, pisao je Tokvil, „zapleti su sve življi, sve se više širi i sve je življa uzavrelost [...] Cela nacija pada u grozničavo stanje [...] A čim izborna sreća presudi [...] sve se smiri, i reka što se za časak bila izlila vrati se mirno u korito“ (Tokvil, 2002: 118).

Kako piše Dejvid Ransiman, „Tokvil je na svojim putovanjima po Americi otkrio da je demokratski život puko smenjivanje kriza koje, kako se ispostavlja, to uopšte nisu“ (Runciman, 2013: 23). Demokratija servira normalno kao katastrofično dok obećava da je moguće prevazići svaku

[5] Big Data (engl.) označava setove podataka koji su previše obimni i kompleksni za tradicionalne metode obrade podataka (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/big%20data>, pristupljeno 22. aprila 2017).

[6] Engl. Nudge – koncept iz bihejvioralne ekonomije; podsticanje i posredno uticanje na motive i odlučivanje u cilju nenasilnog usmeravanja individualnog i kolektivnog ponašanja (prim. prev).

krizu. Politika u demokratiji funkcioniše kao kolektivna terapija za čitav narod u kojoj se glasači suočavaju sa svojim najgorim noćnim morama – demografskim sunovratom, ekonomskom krizom, prirodnom katastrofom, novim ratom – ali su ubeđeni da imaju moć da te probleme spreče. Kada prođu izbori, svet se magično vraća u normalu. Da li je, stoga, iznenađujuće što političari i mediji gotovo svaki izborni ciklus predstavljaju kao prekretnicu – odluku koja će odrediti sudbinu države za narednu generaciju?

Sastavni deo demokratske politike jeste stalna oscilacija između preteranog dramtizovanja i, s druge strane, trivijalizovanja problema sa kojima se suočavamo. Izbori bi izgubili svoju moć ako ne bi uspešno stvarali prenaduvan osećaj krize i, u isto vreme, optimistično uveravali da kriza može biti rešena. Rečima Stivena Holmsa, da bi izbori bili uspešni, ulog ne sme da bude ni previše visok ni previše nizak. Ne bi bilo realno da očekujemo uspešnu političku utakmicu ako bi lični opstanak bio doveden u pitanje. Nedavna dešavanja u Avganistanu i Iraku pokazala su da se u takvim situacijama ljudi ne hvataju za glasačke listiće, već za oružje. Pa ipak, ukoliko izborni rezultati ne bi imali nikakve posledice – ako bi glasanje izgubilo tu svojstvenu dramu – zašto bi se iko potrudio da izađe i glasa?

Neke od evropskih zemalja danas su odličan primer krize demokratije usled premalog uloga na izborima. Zašto bi Grci ili Portugalci trošili vreme na glasanje kada znaju da će svaka naredna vlada imati istu politiku po pitanju evra? U danima Hladnog rata, građani su se okretali glasačkim kutijama verujući da odlučuju o sudbini države – da li će ostati deo zapadnog bloka ili se okrenuti istoku, ili da li će privatna industrija biti nacionalizovana. Danas su suštinske razlike između leve i desnice gotovo isparile, a glasanje ima više veze sa ukusom nego sa bilo čime što podseća na ideološko uverenje.

Izbori više nisu toliko zanimljivi ljudima, ali to nije jedini problem – ne uspevaju ni da delotvorno prevaziđu krize. Mnogi sumnjaju da politička utakmica postaje uzaludna. Tačno je da su izbori rasprostranjeniji, slobodniji i pošteniji nego ikada. Međutim, iako glasamo češće nego ranije, izbori ne uspevaju da mobilišu pasivne i smire pobesnele građane. Snažna manifestacija ove krize jeste opadanje izlaznosti u zapadnim demokratijama u poslednjih trideset godina, kao i erupcija masovnih političkih protesta u poslednjih pet godina. U većini evropskih zemalja, izbori su u svakom smislu izgubili na značaju. Štaviše, izbori sada često rezultiraju vladama koje su na samom početku mandata opterećene masovnim nepoverenjem građana.

Jedan od problema kod izbora jeste činjenica da nepovlašćeni najčešće nisu adekvatno predstavljeni u državnim institucijama. Kada je reč o upravljanju državom, izbori takođe imaju manji značaj nego ranije – ne samo zato što je ponuda politika sužena, već i zato što izbori više ne proizvode većine i mandate za konkretne politike. Fragmentacija javne sfere pretvorila je moderne demokratije u društva čije većine polako

nestaju. U 2012. godini, od ukupno 34 države članice OECD-a⁷, samo četiri su imale vlade podržane apsolutnom većinom u parlamentu. Budući da izbori ne stvaraju jasne većine i nedvosmislene mandate za sprovođenje politika, glasači više ne osećaju obavezu da podržavaju vlade za koje su glasali. Čitav problem je pogoršan činjenicom da partije, čak i kada su na vlasti, veoma teško ispunjavaju svoja obećanja.

Nestanak dramatičnosti izbora doveo je do jednog paradoksalnog efekta - njihove mutacije u jednu vrstu rituala koja je više posvećena ponižavanju partije na vlasti nego izražavanju poverenja u opoziciju. Danas je gotovo nemoguće naći vladu koja uživa podršku većine bar godinu dana nakon što je izabrana. Uzmimo, na primer, ogromni pad podrške koju je uživao francuski predsednik François Oland. Nakon što je u maju 2012. godine pobedio tadašnjeg predsednika Nikolasa Sarkozija, njegov rejting je opao na 13 procenata. Olandov slučaj pokazuje da odnos između vlade i njenih glasača, koji je nekada podsećao na nesrećan ali stabilan katolički brak, sada više liči na vezu za jedno veče. Birači jednostavno ne misle da njihov glas podrazumeva dugoročni ugovor sa strankom koju su odabrali. Pošto više ne odražava buduća očekivanja, glasanje je postalo ocena rezultata prošlih aktivnosti.

Ne iznenađuje podatak da trenutni predsednici i premijeri evropskih zemalja gube prednosti koje su nekada uživali. Vlade padaju češće nego ranije, a sve ređe bivaju ponovo izabrane (Naím, 2013). „Niko više nije zaista izabran”, tvrdi francuski politički mislilac Pjer Rozanvalon. „Oni koji su na vlasti više ne uživaju narodnu podršku; oni samo ubiraju plodove nepoverenja u svoju opoziciju i prethodnike” (Rozanvalon, 2008: 176).

Postoji još jedan izopačen efekat umanjivanja izborne drame: izbori ne uspevaju da demobilišu opoziciju. Izborna pobeda je nekada značila da pobednička partija dobija pravo da vlada. Kao u ratovima, bilo je jasno ko je pobedio a ko izgubio, i pobednici su nametali svoj dnevni red - bar u početku svog mandata. Opozicija je mogla da sanja o osveti, ali je vrlo dobro znala da ne treba da ometa vladu u vršenju vlasti. Svi ovi stečeni saveti se danas menjaju. Ako vladajuće stranke ili koalicije ne osvoje većinu (ili je izgube odmah nakon izbora), opozicione partije vrlo često ne tretiraju volju građana kao „konačnu presudu”. Rasprostranjenost izbora (parlamentarnih, lokalnih, regionalnih ili predsedničkih), sveprisutne ankete i istraživanja javnog mnjenja, novonastali apetit za referendume - sve ove pojave zajedno idu u prilog opoziciji kada tvrdi kako je vlada izgubila javnu podršku.

Usled postojanja manjinskih vlada, partijama u opoziciji koje su u manjini biva teže da priznaju poraz. Kako izborni rezultati imaju sve manje posledice, tako politika sve više liči na borbu. Dodatno, što su vlade više ograničene (od strane MMF-a, EU ili investitora na tržištu obveznica) u

[7] Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (Organisation for Economic Cooperation and Development).

pogledu menjanja ekonomske politike, to se politička utakmica sve više vodi oko pitanja identiteta. Kada birači shvate da ne mogu da kazne bankare a da i sami ne osete negativne posledice, upiru prst prema imigrantima. Ukratko, birači više ne vide izbore kao sredstvo postizanja promena, a vlade ih ne vide kao stvarne izvore legitimiteta vlasti.

Dilema srednje klase

Da li su protesti nova institucija koja kontroliše političare između dva izborna ciklusa? Ili su oni možda alternativa izbornoj politici? I konačno, zašto srednja klasa gubi poverenje u izbore? Ako želimo da razumemo prirodu trenutnog talasa protesta, prvo moramo da se pozabavimo uverenjem da izbori utiču na pravac politike – tačnije, posledicama opadanja tog uverenja.

Uspon političkog uticaja srednje klase istorijski vezujemo za borbu za univerzalno pravo glasa. Izbori su za srednju klasu uvek bili ono što je šah bio za Ruse, ili vanbračne afere za Francuze – igra u kojoj znaju kako da pobeđu. Budući da je umela da formira društvene koalicije i promovise svoje interese i vrednosti, srednja klasa je bila spokojna kada su ljudi dobili pravo glasa na slobodnim i poštenim izborima. „Svačija ljubavnica” – tako je Tokvil opisivao srednju klasu. U takvim okolnostima, navikli smo da izlazak srednje klase na ulice znači sledeće: zahtevaće slobodne i poštene izbore. Međutim, to više nije izvesno, i ne možemo tvrditi da su njenim pripadnicima izbori i dalje jednako prijemčivi. Rusija, Tajland, Turska i Bugarska predstavljaju četiri zanimljiva slučaja. Ove države šalju veoma različite poruke po pitanju demokratije, izbora i političkog uticaja srednje klase.

U decembru 2011. godine, nakon diskutabilnih parlamentarnih izbora u Rusiji, srednja klasa je izašla na ulice sa zahtevom da izbori budu slobodni i poštene. Svi su bili svesni činjenice da bi Putinova stranka pobedila i na najčistijim izborima, ali poenta demonstracija nije bila da se osvoji vlast, već da se legitimitet Putinovog režima dovede u pitanje. Na Tajlandu, zahtev srednje klase glasio je: „ne želimo izbore”. Insistiralo se na „postavljenoj komisiji” koja bi trebalo da sredi tajlandsku politiku, uz slogan „prvo reforma, onda izbori”. Epilog priče bio je vojni puč iz 2014. godine koji su bez problema podržali. U Turskoj su demonstracije iz parka Gezi (izbile u maju 2013. usled Erdoganovih planova o seči drveća i smanjenju zelene površine oko Trga Taksim u Istanbulu, u srcu modernog centra grada) dovele do dalekosežne kritike premijera i zahteva za ostavkom njegove vlade. Demonstranti, međutim, nisu zahtevali vanredne izbore – imali su u vidu da ne predstavljaju većinu biračkog tela. Njihove sumnje potvrđene su odličnim rezultatima Erdoganove stranke na lokalnim izborima 2014. godine. Protesti u parku Gezi nisu težili formiranju nove parlamentarne većine, već su bili pokušaj da se ograniči moć postojeće.

Najzagonetniji je ipak bio slučaj Bugarske. Desetine hiljada ljudi (impresivan broj za zemlju sa samo 7.300.000 stanovnika) preplavilo je glavni bulevar u Sofiji sredinom 2013. godine. Protestovali su protiv postavljanja ozloglašenog tajkuna na čelo državne agencije za borbu protiv korupcije. Prema podacima istraživanja javnog mnjenja, čitavih 70 procenata stanovništva podržavalo je demonstrante. Njihov pokret je zahtevao ponavljanje izbora, ali su ista istraživanja pokazala da ogroman broj građana (uključujući većinu koja se zalaže za prevremene izbore) verovatno ne bi glasao budući da ne postoji kandidat ili partija koju bi podržali.

Novonastala ambivalentnost srednje klase prema izborima ima više objašnjenja. Okolnosti se svakako razlikuju od zemlje do zemlje i u različitim delovima sveta, a moramo uzeti u obzir i lokalni kontekst. Ipak, postoji jasan globalni trend u kojem izbori postaju manje odlučujući. Srednja klasa koja je rasprostranjena po celom svetu, uzdignuta širenjem tržišta i potrošnje – klasa koju Fransis Fukujama vidi kao pokretača trenutnog talasa protesta (Fukuyama, 2013) – nema poverenje u izbore jer ne veruje u vladu. Ne želi da bude deo vlade, te ima problem sa formiranjem pobedničkih koalicija. Koaliciju sastavljenu od tajkuna i siromašnih masa, koje i dalje veruju da je država glavni izvor njihove dobrobiti, srednja klasa vidi kao pretnju, što se jasno vidi na primeru Tajlanda.

Ovi protesti nose jedan emocionalni naboj koji u isto vreme odražava aspiracije i odbrambeni stav. Mnogi demonstranti „srednje klase“ ne protestuju zato što su deo srednje klase, već zato što žele da to postanu. Tačnije, osećaju se delom srednje klase u pogledu obrazovanja i vrednosti, ali se nalaze u neizvesnim i opasnim ekonomskim vremenima. Prihodi su niski, nema mnogo dobrih poslova, a čak i oni koji, na osnovu primanja, čvrsto stoje u srednjoj klasi imaju ogromne dugove. Imajući u vidu navedene okolnosti, čini se da su protesti zapravo pokušaji da se status srednje klase istakne i zaštiti u često neprijateljskom svetu. Politički aktivizam je neki vid kompenzacije za ekonomsku nemogućnost da se bude deo srednje klase u periodu neukrotive krize ili dugih perioda tvrdoglavo sporog rasta.

Protestovanje osnažuje a glasanje frustrira jer izborna pobeda više ne garantuje da će se stvari promeniti. Izbori gube centralnu ulogu u demokratiji jer građani više ne veruju da njihova vlada zaista vrši vlast, niti znaju koga da krive za svoju nesreću. Što su društva transparentnija to je građanima teže da odluče prema kome da usmere svoj bes. Živimo u društvu „nevinih kriminalaca“, gde vlade radije ističu svoju nemoć nego snagu.

Uzmimo, na primer, rastuće nejednakosti. Ako bismo želeli da ih kritikujemo, ko ili šta je odgovoran – tržište? Vlada? Nove tehnologije? Da li bilo koja vlada može značajno da umani nejednakosti a da usput ne uništi sposobnost države da se takmiči na globalnom tržištu? Uzaludni pokušaji nekoliko levičarskih vlada da povećaju poreze koji plaćaju izuzetno bogati odličan su pokazatelj ograničenja sa kojima se vlasti danas suočavaju po pitanju ekonomskih politika.

Umesto što pokušavamo da svrgnemo vlade, da li bi trebalo da ih sažaljevamo? Birači se osećaju bespomoćno jer su političari koje biraju iskreni po pitanju svoje nemoći. Kako je neko napisao na zidu u Brazilu: „Dosta mi je štednje, hoću obećanja!” Ovaj grafit je obuhvatio jednu suštinsku stvar. U demokratskoj politici bez alternativa, političari se diče time što ne obećavaju ništa. Ali, ne obećavati znači smanjivati moć birača. Demokratija se hrani obećanjima: političare koji ih ne daju ne možemo da pozovemo na odgovornost. „Nisam ti ništa obećao” – to je obično citat iz ljubavnih romana. Nakon te rečenice, jadan odbijeni lik može jedino da zaplače i pobjegne.

U izvanrednoj knjizi iz 2006. godine, „Nasuprot demokratiji”⁸, Rozanvalon predviđa da će instrument za transformisanje demokratije u XXI veku biti upravo protesti bez vođa. Korak po korak, tvrdi on, „pozitivna demokratija sa izborima i nezavisnim institucijama” postajaće okružena „negativnim suverenitetom civilnog društva” (Rosanvallón, 2008: 14). Narod će svoj suverenitet koristiti kao moć da odbije. Ne očekujte političare koji će propovedati dalekosežne vizije, niti političke pokrete koji će imati maštovite kolektivne projekte. Demokratija će u budućnosti izgledati znatno drugačije. Ljudi će izlaziti u javnost samo da bi odbacili određene politike ili raskrinkali političare. Osnovni socijalni konflikt koji oblikuje politički život biće između naroda i elite – ne između leve i desnice već između vrha i dna. Nova demokratija biće demokratija odbacivanja.

Novi politički čovek ne gaji iluzije o delotvornosti vlade, ali svejedno veruje da ljudi imaju odgovornost da je kontrolišu. Kada je predstavljanje narušeno, prirodno je biti strastven po pitanju transparentnosti i opsednut odgovornošću.

Veliki broj analitičara je ubrzo okarakterisao proteste kao jednu vrstu NVO revolucije. Na neki način su bili u pravu. Mnogi demonstranti su se kretali u krugovima NVO zajednice, a njihovo insistiranje na transparentnosti i nadzoru kao da dolazi iz „NVO strategije”. Pa ipak, doba protesta može označiti i sumrak nevladinih organizacija koje bi mogle biti veliki gubitnici ovog perioda. Antiinstitucionalna poruka ovog talasa navodi mlađe generacije na aktivizam fokusiran oko interneta, a odvlači ih od organizacionog razmišljanja. Dodatno, budući da većina vlada sumnja u spontanu prirodu protesta i konstantno traži njihove navodne organizatore, NVO su laka meta. Ne iznenađuje to što su vlasti u većini zemalja (Putinova Rusija je verovatno najpoznatiji slučaj) na proteste reagovala tako što su uvele stroga ograničenja na rad nevladinog sektora.

[8] Engl. Counter-Democracy.

Ni revolucija, ni reforme

Da li je antiinstitucionalni etos protesta i njihova antipolitička politika prednost ili mana? Da li su protesti uspeli ili ne? Da li je politika prekidanja bolje sredstvo radikalnih promena od revolucije i reformi?

Nije lako odgovoriti na ova pitanja. Ako nedavne masovne izlive socijalnog nezadovoljstva okarakterišemo kao revoluciju, što mnogi čine, onda je to jedna neobična vrsta revolucije. U dvadesetom veku, revolucije su još uvek imale ideološka obeležja. Bile su „komunističke“ poput Lenjinove, „fašističke“ kao Musolinijeva ili „islamske“ – kao Homeinijeva. Za razliku od njih, današnji protesti više liče na brendiranje – imamo Fejsbuk ili Tviter revolucije i Blekberi nemire. Ovi događaji su privukli pažnju javnosti iako nemaju nove ideologije ili harizmatične vođe. Današnje proteste ćemo pamtili po video klipovima, a ne manifestima; dešavanjima, a ne govorima; teorijama zavere umesto političkim traktatima. Oni su osobena vrsta participacije bez predstavljanja.

Iako ne traže vlast za sebe, imaju efikasnu strategiju za osnaživanje građana u doba globalizacije. U svetu u kojem su vlade slabije nego ranije, korporacije mobilnije a partije više ne mogu da grade politički identitet zasnovan na vizijama budućnosti, građani crpe svoju moć iz sposobnosti za prekidanje i remećenje uobičajenog političkog procesa. Karakteristično je da u najvećem broju slučajeva demonstranti nisu odlučili da štrajkuju već da zauzimaju javne prostore. U centru protesta ne stoji radnik ili student, već idealizovani građanin. Protesti su uspeli da izvrše uticaj na politiku izvan državnih granica, kao i da podriju osećaj sigurnosti među elitama. Za razliku od izbora, demonstracije su uspešno pokazale intenzitet javnog sentimenta, a u srcu tog sentimenta se, u svakoj od zemalja, nalazio animozitet prema elitama.

Protesti su pokazali da stvari mogu da se promene. Čak i kada nisu zagovarali nešto konkretno, uspeli su da urade ono što je nekada bila funkcija izbora: da drže budućnost otvorenom. „Ljudi sa trgova“ su osetili moć koja im je nedostajala na biračkim mestima. Protesti su takođe stvorili zajednicu čiji članovi baziraju svoj politički identitet na protestnim aktivnostima. Stekli su veliku popularnost. To se odlično vidi u rezultatima istraživanja javnog mnjenja u Rusiji sprovedenom godinu dana nakon poraza protesta. Iako je stepen političke mobilizacije u Moskvi i drugim centrima protestnih aktivnosti opao, to nije slučaj sa građanima izvan tih centara. Broj onih koji bi, u slučaju pretnje za svoje interese, izašli na ulicu se udvostručio (Levada Analytical Center, 2013).

Protesti su, uspešnije nego izbori, izazvali rascepe u redovima elita – kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou. Elite se ničega ne plaše više nego ljutih gomila bez vođa i bez zahteva. Masovni protesti na samom početku podele elite na one koji žele da se angažuju i one koji bi rasturali – na one koji žele da razgovaraju sa demonstrantima i one koji bi ih radije pohapsili. Dok izbori jedva zatalasuju međunarodne medije,

veoma veliki protesti dospevaju na svetske naslovnice. Oni takođe podri-
vaju međunarodnu solidarnost među elitama.

Protesti su vid pobune protiv institucija predstavničke demokratije, ali ne nude alternativu. Čak i njihovo jasno opredeljivanje za nenasilne metode je indikativno – odražava strah od predstavljanja i hijerarhije. I zaista – čim je tokom Evromajdana došlo do nasilja, na scenu su stupile paramilitarne formacije. Da bi se vodila oružana borba, pokret mora da se pozdravi sa idejom revolucije bez vođa. A, kada dođe do borbe, kao što je slučaj i sa glasanjem (koje je, u suštini, način da borba dobije pobedni-
ka bez krvoprolića), ovi novi protesti vrlo lako nestanu.

Masovni protesti bi trebalo da preuzmu (na nenasilan način) ulogu koju su istorijski igrali nasilni ustanci. Kao i masovni ustanci, protesti pokazuju da suvereni narod postoji i da je ljut. Oni funkcionišu kao alternativa izborima jer omogućavaju drugačiji vid predstavljanja naroda. Da bi uspešno odigrali tu simboličnu rolu, protesti moraju da ispune određene kriterijume. Pored toga što treba da mobilišu ogroman broj ljudi, treba da budu i spontani, a ne organizovani od strane neke političke partije. Dodatno, treba da okupe ljude koji u tradicionalnom političkom životu nikada ne bi bili u istom društvu – na primer, egipatske studente aktivne na Fejsbuku i bradate salafiste. Demonstranti uglavnom odbacuju ideju formiranja političke partije ili partija i često eskiviraju bilo kakvo defini-
sanje političkih alternativa. Jezik protesta ne sme da bude politika, već moral. Ukratko, protesti su vid revolta protiv elita, ali demonstranti (hteli to da priznaju ili ne) istim tim elitama ostavljaju da odluče šta će se dalje dešavati.

U svojim izjavama, demonstranti odlučno odbacuju ideju politike bez mogućnosti, ali sami protesti na neki način doprinose prihvatanju ove nove realnosti. Nijedan veliki protestni pokret nije izneo program za me-
njanje sveta – čak ni ekonomije. U tom smislu, moguće je da nismo svedoci razvoja potencijalnog nosioca antikapitalističke revolucije, već jednog od sigurnosnih ventila kapitalizma.

Dakle, globalni talas protesta nije označio povratak revolucionarne politike. Kao i izbori, protesti služe da revoluciju, zajedno sa njenim porukama o radikalno drugačijoj budućnosti, drže na nepremostivoj razdaljini. S protekom vremena postaje sve teže proceniti koji protesti su zaista bili uspešni. Dve godine nakon masovnih demonstracija u Moskvi, Putin i dalje sedi u Kremlju, a demokratija u Rusiji je još ugroženija nego ranije. U Egiptu je vojska ponovo na vlasti i brutalno se obračunava sa Muslimanskim bratstvom, a mnogi od onih koji su pre dve godine zahtevali izbore danas slave generalsko preuzimanje vlasti iz jula 2013. kao „narodni puč”. U SAD je pokret Okupiraj Vol Strit nestao jednako brzo kao što se pojavio. U Grčkoj je utihnuo otpor štednji, a u Turskoj je, kao što smo videli, Erdoganova strana bez muke osvojila izbore nakon događaja u parku Gezi. Protestni talas u Bugarskoj ostavio je javnost u još većem očaju i nepoverenju. Protesti su svuda uspeli da poremete politički

status quo, ali su takođe pomogli elitama da relegitimišu svoju moć time što su pokazali da ne postoji alternativa za njih.

Protestna politika ukazuje na sumrak klasične ideje revolucije, ali i ideje političkog reformizma. Revolucije su vođene ideologijama i očajnički pokušavaju da osvoje vlast – pravi revolucionari imaju ideje i žele da pobeđu po svaku cenu. Ništa od toga ne važi za proteste i demonstrante. Bez ideologije i konkretnih zahteva bili su doslovno buntovnici bez razloga. Politički reformizam, s druge strane, prihvata ideju da je svet nesavršen, ali veruje da ga je moguće poboljšati. Teži da deluje kroz institucije, a ne protiv njih. Najbolji put za političko poboljšanje, tvrdi reformizam, jesu mali koraci i postepene promene zasnovane na uvidima i sistemu pokušaja i pogrešaka. U svojoj klasičnoj verziji, reformizam kombinuje promene iznutra i sa vrha sa političkim pritiskom spolja i odozdo. Koristi izbore kao sredstvo političkih promena. Reformizam stoji iza uspeha Zapada u prošlom veku, ali to nije ono što naši demonstranti traže.

Demokratija protesta okreće leđa i revoluciji i reformizmu. Krvavi dosisei revolucionarnih vlada u poslednja dva veka diskreditovali su revoluciju, a čini se da reformizam nije dovoljno radikalan. Demonstranti veruju da nepovlašćeni slojevi ređe dobijaju političku korist od reformizma (koji je ionako slab i dosadan za njihov ukus) nego od nereda i poremećaja društvenog poretka poput ratova i revolucija. Demokratija protesta je, stoga, izgrađena na stalnom smenjivanju rušenja i obnavljanja javnog poretka.

Nedavni talas protesta najviše podseća na ono što još jedan francuski politički mislilac, Martin Brijo, naziva „plebejskim iskustvom“ (Breaugh, 2013). To je erupcija građanske energije koja se ne kristališe u političke partije ili organizacije, već ostavlja tragove i daje nadu da se svet može promeniti kolektivnim delanjem građana. To je momenat, a ne pokret. Eksplozija političkog subjektiviteta, a kao i svaka druga eksplozija, po definiciji ne može da se održi.

Trenutni revolt protiv političkog predstavljanja umnogome podseća na situaciju u starom Rimu. Plebejci bi povremeno napuštali grad, masovno izlazeći na brda par kilometara od grada, te tamo logorovali u znak građanskog nezadovoljstva. „Tamo, bez vođe“, piše Tit Livije, veliki hroničar Rimske republike, „u logoru iza bedema i rovova, čekali bi u tišini, opskrbljeni samo neophodnom hranom i vodom, bili bi tu po nekoliko dana – nikoga ne bi napadali niti bi njih neko napadao. U gradu bi vladala panika, a uz obostrani strah rasla bi neizvesnost“ (Livy, 2009: 70).

Ove rimske secesije razlikovale su se od zavera i građanskih ratova. Nisu se toliko ticale smene vladara (iako bi nekada, kao recimo 494. godine p.n.e, dovodile do formiranja nove vlasti sa novim ovlašćenjima) koliko postizanja saglasnosti oko principa dolaska na vlast. Kako Livije navodi, plebejci su se u ovom slučaju vratili u grad (koji nije mogao da opstane bez njih) tek kada je izaslanik Menenije Agripa uspeo da smisli odgovarajući narativ. Koristeći se poznatom parabolom o stomaku i ostalim

delovima tela, ispričao je priču koja prepoznaje značaj plebejaca za društvo i ukazuje na njihovu moć.⁹

Protesti su nepredvidivi. Neizvesnost je istovremeno izvor njihove političke delotvornosti i njihove slabosti. Vlade ne mogu da znaju kada će se ljudi uzburkati i odlučiti da zauzmu trgove, što bi ih suočilo sa neprijatnim problemom – narodnim ustankom bez vođa u kojem nemaju koga da podmite. S druge strane, ni građani ne mogu da znaju da li će, i pod kojim uslovima, njihovi sugrađani biti spremni da još jednom izađu na ulice. Šta ako je javni interes narušen, ali ne dovoljno grubo i očigledno da prevaziđe građansku apatiju i inerciju? U tom slučaju, bolje je imati neko pouzdanije rešenje od protesta. Jer, šta ako organizujete protest i niko se ne pojavi?

Prevela Lana Avakumović

Literatura

- Breaugh, M. (2013). *The Plebeian Experience: A Discontinuous History of Political Freedom*. Trans. Lazer Lederhendler. New York: Columbia University Press.
- De Tokvil, A. (2002). *O demokratiji u Americi*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Friedman, T. (2014). "The Square People, Part 1" and "The Square People, Part 2". *The New York Times* [onlajn]. Preuzeto 20. aprila 2017, sa <https://www.nytimes.com/2014/05/14/opinion/friedman-the-square-people-part-1.html> i <https://www.nytimes.com/2014/05/18/opinion/sunday/friedman-the-square-people-part-2.html>
- Fukuyama, F. (2013). The Middle-Class Revolution. *Wall Street Journal* [onlajn]. Preuzeto 20. aprila 2017, sa <https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323873904578571472700348086>
- Graeber, D. (2013). *The Democracy Project: A History, a Crisis, a Movement*. New York: Spiegel and Grau.
- Levada Analytical Center (2013). *Russian Public Opinion 2012–2013*. Moscow: Levada-Center. Preuzeto 24. aprila 2017, sa http://www.levada.ru/sites/default/files/2012_eng.pdf
- Livy, T. (2009). *The History of Rome (Ab Urbe Condita Libri)*, bk. II, ch. 32. Trans. D. Spillan. New York: Digireads.com
- Naím, M. (2013). *The End of Power: From Boardrooms to Battlefields and Churches to States, Why Being in Charge Isn't What It Used to Be*. New York: Basic.
- Rosanvallon, P. (2008). *Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Runciman, D. (2013). *The Confidence Trap: A History of Democracy in Crisis from World War I to the Present*. Princeton: Princeton University Press.
- Schmidt, E. and Cohen, J. (2013). *The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business*. New York: Alfred A. Knopf.

[9] U prvoj sceni Šekspirove drame Koriolan, Menenije Agripa pripoveda verziju ove parabole (naziva je „lepom pričom“) grupi gladnih, nezadovoljnih plebejaca koje je sreo na ulici a koji su se, naoružani letvama i toljagama, uputili ka rimskoj prestonici.

Jirg Štajner

Osnovi deliberativne demokratije - empirijsko istraživanje i normativne implikacije

Prevod Stefan Surlić*

Deliberativna demokratija između normativnog i empirijskog

Deliberativna demokratija, izuzev Habermasove apoteozične naklonosti, kao da već duže vreme traga za svojim *raison d'être*. Savremene demokratije pokazuju sve veću deficitarnost koja se, između ostalog, ogleda i u nedostatku deliberacije. Nacionalni parlamenti kao tradicionalno deliberativne institucije podredile su ovu funkciju formalno predstavničkoj ulozi i prečutno poslušničkim odnosom prema izvršnoj grani vlasti. Deliberacija je svoju nepojavnost u plenarnim zasedanjima nadomestila značajnim mestom koje zauzima u udžbenicima i priručnicima o zakonodavnim telima. Konsenzualno je za savremeno poimanje politike postala neefikasna, a za političke elite često i rizična. Stoga je, pod uticajem razvojnog pravca realpolitike, politikološka misao nastojala da očuva i kroz različite paradigme opravda značaj deliberacije za demokratska društva.

* Asistent i doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, stefan.surlic@fpn.bg.ac.rs

Knjiga Jirga Štajnera „Osnovi deliberativne demokratije – empirijsko istraživanje i normativne implikacije” svojevrsna je odbrana ovog modela. Ona u nekoliko ključnih aspekata razbija društvene, ali i akademske predrasude o deliberativnoj demokratiji. Opšteprihvaćenom dijagnostičkom listu, u kome je reč o idealu skromnih empirijskih dometa, Štajner suprotstavlja živu deliberaciju kojoj normativna teorija daje samo okvir. Njegova namera nije negacija negativnih strana deliberacije, već afirmacija putem normativno-empirijske analize koja ukazuje na nužnost, ali i poželjnost njenog postojanja. Kao što i sam u uvodu ističe: „Pojam deliberativne demokratije u naslovu ove knjige ne znači da se ova forma demokratije sastoji samo od deliberacije: on samo znači da deliberacija ima važnu ulogu”. Korak dalje, posebno važnu ulogu u podeljenim društvima, gde institucionalne forme autonomije i zaštite različitih grupa bez međusobne deliberacije njihovih članova stvaraju trajne neintegrisane i rovovski podeljene zajednice. Međutim, „upravo je u ovim zemljama deliberaciju najteže postići”.

Istraživanje koje je predstavljeno u ovoj knjizi sprovedeno je u Kolumbiji, Bosni i Hercegovini, Belgiji, Europolisu (građani EU) i Finskoj, organizovanjem deliberacije u odabranim fokus grupama. Autor opravdava izbor ovih zemalja konkretnom argumentacijom. Pre svega, odabranim studijama slučaja izmešta analizu učinkovitosti deliberacije iz tradicionalnog prostora uopštenog razmišljanja o deliberativnoj demokratiji, koji čine Nemačka, Holandija, Francuska i Kanada. Drugo, Štajner primerima zemalja poput Kolumbije i Bosne i Hercegovine posebno želi da istakne legitimacijsku ulogu deliberacije u postkonfliktnim društvima. Na taj način osvetljava zapostavljeni preduslov za deliberaciju, koji se posebno ističe u podeljenim zajednicama, a to je *priznanje* koje je pristankom na deliberativni forum jedna strana iskazala drugoj. Druga strana je „humanizovana”, njen stav je prihvaćen kao legitiman iako to ne znači da je deliberacija osigurala saglasnosti stavova ili da će nužno rezultirati konsenzusom. Europolis kao forum slučajno odabranih građana iz različitih država-članica Evropske unije omogućava analizu šireg prostora koji je kroz istoriju obeležen sukobima, dok Finska kao ostvareno konsenzualno društvo predstavlja kontrolni slučaj celokupnog istraživanja.

Na kraju, Štajner polaže veću nadu u građane nego u političku elitu, smatrajući da produbljivanje podela često osigurava političke pozicije. Eksperiment sa okupljanjem građana, kako bi diskutovali na određenu temu uz popunjavanje upitnika pre i nakon održane deliberacije, iznedrio je mnogo veći stepen uvažavanja i razumevanja nego što ga pokazuju promovisani politički akteri. Evidentan je deficit demokratije koji građani svojim većim učešćem u deliberaciji mogu da obuzdaju, a politički život obogate novim idejama koje će „dovesti do boljih političkih ishoda”.

Napetost koja prožima ovu knjigu proizlazi iz suočavanja deliberativnih ideala sa praksom deliberacije. U nastojanju da odbrani značaj deliberativne demokratije, autor pruža sveobuhvatni pregled dosadašnjih teorijskih radova relevantnih za nametnute dileme koje obrađuje posebno

po poglavljima. Prva dilema odnosi se na širinu uključenosti građana u deliberaciju ukrštajući mišljenja o sveopštoj participaciji sa organizovanjem mini-javnih deliberativnih skupova. Stepem obrazloženosti argumenta u deliberaciji još jedan je u nizu sporova. Svetost inkluzivnosti ne može se pogaziti čak ni u slučajevima odsustva racionalističkih veština. Treći spor posvećen je dihotomiji ličnog i opšteg dobra, za koju autor pokušava da nametne tezu o neretkoj komplementarnosti partikularnih i globalnih interesa. Uprkos ukrštanju različitih teorijskih opusa, Štajner se ne ustručava da apostrofira lična zapažanja i zaključke, pa i u slučaju otvorenog pitanja da li je za dobru deliberaciju potrebno da prihvati svaki argument, čak i onaj koji krši temeljna ljudska prava?

Za svaku od navedenih dilema poglavlja pružaju razradu kroz strukturirane normativne kontroverze u literaturi, empirijske rezultate istraživanja i normativne implikacije empirijskih rezultata. Štajner kroz aktuelizaciju deliberativnog modela demokratije ima potajnu nameru da humanizuje distrofični racionalizam u kome nema mesta za deliberaciju, i sve je svedeno na strateško pregovaranje sa definisanim fiksnim preferencijama i gde akteri „manevrišu da bi stigli do ishoda koji je najbliži moguću njihovim preferencama”.

Deliberacija je otvoren proces, oslobođen ukotvljenih preferencija i naklonjen snazi dobrog argumenta. Pretpostavlja se da je konsenzus nužan rezultat dobre deliberacije, ali njene ambicije su istovremeno mnogo skromnije i trajnije. Otvoreno pitanje je i da li otvorenost deliberacije i prisustvo javnosti obeshrabruje učesnike diskusije da budu aktivni. Sama tajnost deliberativnog foruma može uticati i na stepen iskrenosti, jer su ljudi skloniji iznošenju društveno prihvatljivih i poželjnih odgovora u odnosu na ono što stvarno misle. Mediji imaju presudnu ulogu na formiranje stavova, ali su oni, prema autoru, gotovo izgubili svoju deliberativnost, a alternativa se rađa u virtuelnim deliberativnim forumima na internetu.

Izlaskom iz štampe srpskog prevoda knjige Jirga Štajnera, istraživači iz društveno-političkog polja imaju pred sobom jedno višestruko vredno delo. „Osnovi deliberativne demokratije” svedoče da je deliberacija moguća kao relevantan istraživački pristup u kome dolazi do spoja opservacionih i eksperimentalnih podataka. Posebno bi trebalo istaći ponuđen koherentan metodološki okvir za organizovanje fokus grupa i prikupljanje podataka sa održanih deliberacija, koji se putem indeksa kvaliteta diskursa (DQI) mogu kvantifikovati i primeniti u najrazličitijim slučajevima.

Sa detaljnim opisom povoljnih uslova za deliberaciju i povoljnih posledica deliberacije, čitaocu se nameće zaključak da je, uz sve nedostatke, deliberacija potrebna savremenim demokratijama. Pomoću deliberacije, građani na neposredan način mogu ostvariti društveno-političku participaciju, a posredno njihovo mišljenje izneseno u deliberaciji može uticati na proces donošenja odluka. Ipak, jedan od preduslova za uspešnu grupnu deliberaciju jeste spremnost svih aktera na „individualnu deliberaciju”,

pouzdanog načina da se suoče sa sobom i definišu „sopstveni etički standardi” pre upuštanja u diskusiju sa drugima. Uz iskren stav, spremnost da se saslušaju drugi i da se uvaži snaga boljeg argumenta dostiže se opšte dobro.

Program:

Word for Windows

Pismo:

latinica

Font:

Times New Roman

Veličina fonta:

12

Prored:

1,5 (1.5 lines)

Minimalni obim:

15.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Maksimalni obim:

20.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Svaki tekst treba da ima naslov, ime i prezime autora, naučno i/ili nastavno zvanje, naziv ustanove u kojoj je zaposlen (univerzitet, fakultet, ime i prezime).

Pri navođenju, strana imena prvi put pisati u originalu, a zatim ih transkribovati.

Svaka tabela i/ili grafikon treba da sadrže broj, naslov, izvor, kao i da pokažu svoju funkciju u tekstu.

U fusnote upisivati samo propratne komentare.

Na kraju citata otvoriti zagradu i u nju uneti prezime autora, godinu izdanja i stranu.

- jedan autor: (Beyme, 2002: 155)
- dva autora: (Evans and Whitefield, 1993: 548)
- slučaj kada se citira autor čija su dela navedena u spisku literature više puta a izdata iste godine: (Sartori, 2003b: 143)

U spisku literature autore treba navesti po abecednom redu.

Red navođenja u slučaju knjiga: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, izdavač.

Primer:

Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.

Primer navođenja teksta u knjizi:

Lipset, Seymour Martin and Rokkan Stein (1967). "Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction". In *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

Primer navođenja teksta iz časopisa:

Evans, Geoffrey and Whitefield Stephen, Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe. *British Journal of Political Science*, Vol. 23, No 4 (Oct., 1993), pp. 521-548.

Internet izvori:

Prezime, Ime, datum, „Naziv teksta“. Naziv institucije,
<http://www.ipsa.org/publications/ipsr> (Datum posete: 05. 6. 2011)

Autori snose odgovornost za sadržaj, stavove i verodostojnost činjenica u tekstu.

Objavlivanjem teksta autor prenosi sva autorska prava na izdavača časopisa.

Politički život

Godišnja pretplata na časopis

Godišnja pretplata na časopis *Politički život* iznosi 1.500 dinara za fizička i za pravna lica.

Za fizička lica u inostranstvu cena je 3.500 dinara, a za pravna lica u inostranstvu 4.000 dinara.

Cena pojedinačnog broja je 500 dinara.

Naziv organizacije / ustanove / pretplatnika

Ulica i broj

JMBG

Broj pretplata

Ime i prezime (za pravna lica ime i prezime odgovornog lica)

Poštanski broj i mesto

PIB

Broj telefona/telefaksa

E-pošta

Mesto i datum

Potpis (i pečat za pravna lica)

Po prijemu pretplatnog listića dostavićemo vam predračun za plaćanje, a po primljenoj uplati i konačni račun.

